AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

Birikim

- baharla ölüm koşmaları
  can yücel
- edebiyat-politika
  yazılarından
  bertolt brecht
- kucan-bulak dokumacıları
  lenin'i kutluyorlar
  bertolt brecht
- bayağı iktisat,
  cambridge okulu ve marksizm
  sencer divitçioğlu
- faşizm
  ömer laçiner
- şanlı haziran
  erol çankaya
- sosyalist "deneme" yazmak
  murat belge
- sinema ve tiyatronun
  karanlığı
  ali habib özgentürk
- değinmeler/kültür olayları
  sanat olayları/kitaplar

5

BİRİKİM
YAYIMCILIK
KOLL.ŞTİ.

TEMMUZ 1975
10 LİRA

Birikim

AYLIK SOSYALİST
KÜLTÜR DERGİSİ
CİLT 1/SAYI 5
TEMMUZ 1975

BAHARLA ÖLÜM KOŞMALARI — 6 — CAN YÜCEL

EDEBİYAT - POLİTİKA YAZILARINDAN — 8 — BERTOLT BRECHT

KUCAN - BULAK DOKUMACILARI LENİN'İ KUTLUYORLAR — 12 — BERTOLT BRECHT

BAYAĞI İKTİSAT, CAMBRIDGE OKULU VE MARKSİZM — 13 — SENCER DİVİTÇİOĞLU

FAŞİZM II — 17 — ÖMER LAÇİNER

ŞANLI HAZİRAN — 32 — EROL ÇANKAYA

SOSYALİST «DENEME» YAZMAK — 35 — MURAT BELGE

SİNEMA VE TİYATRONUN KARANLIĞI — 38 — ALİ HABİB ÖZGENTÜRK

BİR DÜZELTME/BİR DEĞİNME/
İRAN SORUNU/
SABAHATTİN ALİ ÜSTÜNE/
ÇEVİRİ YANLIŞLARI VE BİR ÖRNEK/
AZGELİŞMİŞLİK VE EMPERYALİZM/
AZGELİŞMİŞLİK SÜRECİNDE TÜRKİYE/
KURTULUŞ — 43

Birikim

Sahibi
Birikim Yayımcılık Kollektif Şirketi adına
M. Kâmil Yüksel

Yazı İşleri Sorumlusu
Ömer Laçiner

Yöneten
Murat Belge

Yazı Kurulu
Murat Belge, Yavuz Çizmeci, Onat Kutlar,
Ömer Laçiner, Can Yücel

Redaktör
Selçuk Batur

Teknik Sorumlu
Ferit Erkman

Yönetim Yeri
Ankara Caddesi, Güncer Han 45/18 Sirkeci
İstanbul

Yazışma Adresi
P.K. 538 Sirkeci

Abonesi
Yıllık 100 TL. Altı aylık 60 TL.
Dış ülkelere Yıllık 200 TL. Altı aylık 100 TL.

Posta Havalesi
P. Çeki Hesap no: 20092991

İlan
¼ sayfa 200 TL./½ sayfa 400 TL./1 sayfa 800 TL.

Dizgi-Baskı
Yelken Basımevi

Kapak Baskısı
Reyo Basımevi

Cilt
Nûmune Ciltevi

Genel Dağıtım
Birikim Yayımcılık Koll. Şti.
Istanbul - Ankara / DER-DA

Basıldığı Tarih
5/Temmuz/1975

Gönderilen bütün yazılar yazı kurulunun kararıyla basılır. Basılmayan yazılar geri alınabilir, gönderilmez. Yayımlanan yazı ve resimler kaynak gösterilerek aktarılabilir.

Birikim'in 3. sayısının başyazısında Mayıs ayındaki gelişmelerin, Türkiye'nin gelecek dönemi için önemine değinmiştik. Olaylar, bu gözlemimizin ufak bir süre farkı dışında hayli doğru olduğunu gösterdi.

20 Haziran'a kadarki gelişmeler, doğurabileceği sonuçlar açısından, bütün şaşırtıcı görünümüne rağmen gerçekten tarihîdir. Kaba çizgilerle önemli olayları sıralayalım: 19 Mayıs gösterilerinin iptali ve sonradan bu kararın geri alınmasına varan polemikler; (ki bunda CHP geleneksel Atatürkçülüğe sahip çıkarken, Cephe iktidarının «Atatürkçü kuvvetler»e ters düşer bir konumda kalması ve sonra geriye çekilmeye mecbur oluşu anılmalıdır. Nitekim Sıkıyönetimin 29 Mayıs'taki MSP gösterisini yasaklaması da büyük ölçüde aynı arızî kutuplaşmayla bağıntılıdır.) TRT olayı ve yargı ile yürütme-yasama kurumları arasındaki evvelkilerden daha ilginç bir sürtüşmenin ortaya çıkışı; CHP ve MSP'nin özellikle Güneydoğu Anadoludaki miting düelloları, ve yine bu iki partinin adeta bir seçim arefesindeymişcesine yaygınlaştırdıkları kampanyalar; MSP oylarının yükseldiği konusunda sürekli yayınlar ve MSP'nin yüksek kademede tayinler, 163. madde, Polis kadroları, İmam Hatip mezunlarının üniversiteye alınmaları v.b. konulardaki atak talepleri ile birlikte «Bağımsızlar»ın hükümete muhtıra verme girişimleri; MHP'nin Odalar seçimlerinde umulmadık kampanyası; AP, CGP ve MHP'nin birleşme girişimlerine MSP'nin katılmayışı (sonradan MHP de aynı tavrı benimsedi); ve ABD üsleri, ikili anlaşmalar hakkında Cephenin tutumu ve bununla Türkiyede hemen hemen ilk kez İktidar-Muhalefet arasında dış politikada sınırlı bir sürtüşmenin başlaması. Bunlar olurken Adapazarı ve Şavşatta TÖB-DER üyesi iki öğretmenin pusu kurularak öldürülmesi faşizmin tırmanışına devam ettiğini de gösteriyordu.

Sanırız bütün bu olaylar, 12 Marta kadarki tarihsel gelişimin kendi doğal sonuçlarının uç vermesidir. 12 Mart müdahalesi, «sivil toplum» içinde belirli bir noktaya varan gelişmenin, tam çözümü getirmiyecek olan geçici bir uğrağı oldu. (Bu olayın daha tam bir açıklamasını yakında yayımlayacağız.)

12 Mart'a gelindiğinde bugün sermaye partileri düzeyinde gördüğümüz saflaşmalar mevcuttu. 1973 seçimleri CHP'nin başarısını getirdiğinde bu saflaşmayı birliğe çevirmek acil hale geldi. (Özellikle AP açısından) Cephe girişimi bu amaç içindi. Fakat burjuvazi içinde iki oldukça farklı ideolojik düzeyi temsil eden MSP ve MHP'nin, ayrıca politikalarına temel aldıkları sınıf ve güçler açısından da istenen «birliğe» katılmaları hayli zordu. (Nitekim, CHPnin, faşist saldırılara gözyumduğu yolunda AP'ye yönelttiği serzenişler, AP'nin MHP'ye vermek zorunda olduğu daha geniş hareket imkânının taviz niteliğinde oluşundan kaynaklanıyordu.) Üstelik ülkede kapitalizmin gelişmesi ile burjuvazi arasındaki ayrılıkların hayli derinlik kazandıkları, yığınlarda bariz bir sola kayışın olduğu bu dönemde. Böylece ancak bir Cephe, sola karşı bir Cephe, kurulabilirdi ve onun içindir ki bu «ancak mümkün olanla» iktidara geldiler.

Cephenin kolay dağılabilir oluşu, iktidar partilerinin muhtemel seçimi daima gözönüne almaları için yeter nedendi. Kopuşa en yakın MSP'nin üstüste gelen girişimleri aslında MSP açısından cüretli ama zorunlu adımlardı. Kendini CHP karşısında tek alternatif olarak sunması, hem sağ cephenin birliği temasına kendince bir çözüm getirmesi, hem de muhtemel gelişmeler için güçlü bir pozisyon sağlaması açısından bulunabilecek soğukkanlı taktiklerdir.

AP'nin bu girişimlerden hoşnut olmadığı açık. «Cephe»ye açık bono veren «Bağımsızlar»ın muhtırası ile AP, MSP'yi frenlemek istiyor olabilir. AP de bu birliğin fazla uzamayacağını biliyor. Anlamlı sessizliği bundandır. Ancak bozmanın kendisi için uygun bir anda olmasını sağlamak zorunda. Belki de MSP'nin «dine dayalı» politik taktiklerinden rahatsız olmaları doğal olan «laik» güçlerin ve bu arada CHP'nin de onayı ile, Demirel'-

in pek eski olmayan deyimiyle «bu muvazaa partisi»ni kapattırmaya çalışması da hesaba katılmalıdır. Kuşkusuz bu en son alternatiflerden biridir. Ancak CHP ile MSP' nin polemiklerindeki ton ve öteden beri MSP' nin kapatılması yolunda «Devlet» içindeki eğilim, artık bunun bir kere daha gözönünde tutulmasını gerektiriyor. Bu formül, zaten hiç ortadan kalkmayan, MSP'yi «aşırı sağ» diye damgalayıp MHP'yi legalize eden anlayışa denk düşer.

ABD ambargosu ve üsler sorunu, Kıbrıs politikası, bunların üzerine geldi. Ve ilk defa Türkiyede dış politika, ülkenin ABD ile bağımlılık ilişkisi, burjuva partileri içinde tartışma konusu haline geldi. «Dışa karşı birlik» sloganı, eskiyen birçok şeyle beraber gerilerde kaldı artık. Şimdi her ülkede olduğu gibi dış politika ve savunma sorunlarını, partilerin sınıfsal yapılarına göre farklı değerlendirdikleri, yani iç politikanın dolaysız devamı olan sorunlar olarak kabul eden anlayışa varmış oluyoruz. Kuşkusuz bu noktada, Sosyalist hareketin çok önceden tavrını koyduğu ABD ve genel emperyalist sistemle ilişkilerin, tüm toplumca yoğun bir ilgiyle izlendiğini görüyoruz. «Cephe» bu konuda «kahramanlık» yapmayı tasarlıyor imajını yaratmak istediyse de, özü gereği ABD'ye tavır almadı, alamazdı da. Doğal olarak bu olgu, «Son bağımsız Türk Devleti» teranesinin ne olduğunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuştur. CHP' nin «gerçek milliyetçi» karşı çıkışları aslında, olayın CHP'yi de aşan yankılarını önlemek, kanalize etmek içindir. «Milliyetçilik»in açmazını ve çağımızda sorunlara bu bakışla yaklaşmanın artık mümkün olmadığını da bilmeyenler böylece öğrenebilirler.

Çünkü sorun «ABD ambargosuna karşı üsleri kapatarak tepki gösterme»nin ötesindedir. Üsleri kapatan ABD ve kapitalist-emperyalist sistemle ilişkilerinde köklü bir değişikliğe kadar gitmeye kararlı, hazır olmalıdır. Bunu yapıları gereği CHP dahil hiç bir burjuva partisi göze alamaz.

Herşey kısmî Senato seçimlerinin önemini vurguluyor. Yukarıda sıralananlar etkilerini burada gösterecekler. Sonuçlar, özellikle sermayenin kesin yönelişlerine temel olacağı için çok önemlidir. Belki de Cephe de bunalım patlak verir ve seçim, «genel seçim»e dönüşür. Bu halde sorun daha da «hayatî» dir.

Bütün bunlar, bir «sosyalist alternatif»in kitlelerce daha kolay kavranacağı dolaysız şartlar demektir. Türkiye, geçmişinde hiç raslamadığı bir «politize olma» halini yaşıyor. Egemen sınıflara dönük yanını yukarıda verdiğimiz bu durumun, özellikle işçi sınıfı hareketindeki yansıması da ilginç gelişmeler gösterdi. DİSK genel kurulu ve TÜRK-İŞ'in «uyarı grevi» anılmaya değer. Ancak bunlar işçi sınıfının siyasî hareketi açısından başlayan yeni bir dönemin ilk etabıdırlar. (Önümüzdeki sayı bu konuda daha geniş bir yorum getireceğiz.)

Tabiî ki anti-demokratik uygulamlar devam ediyor. **Birikim**'in 1. sayısındaki «Ernesto Laclau ve Geri Bıraktırılmış Ülke Modeli Sorunu» yazısı 142. maddeye gerekçe edilerek, dergi toplantıldı. Biz bu yazıda neyin propoganda olduğunu araştırırken Konuk Yayınlarından çıkan «Fransız Solunun Ortak Programı» adlı kitap toplatıldı. O zaman araştırma da, şaşırma da bitti. Bu kitabın toplatılması ciddî ve ilgiye değerdir. Fransızların % 49'unun oyunu alan bir metin için dava açılması, çok sözü edilen «Türk Demokrasisi»nin niteliğini sergiliyor. Bizce savcı çok yerinde hareket etmiştir. Bu davanın yarım kalması veya beraat etmesi ancak bir siyasî gafı önleme çabası olabilir. Onun için «demokrasi»mizin yapısı gereği bu kitabın ve sorumlularının mahkûm edilmesi gerekir. Herkes açıkça «Türkiye'nin kanunları»nı öğrensin. Böylece Fransaya da, halkının % 49'unun 141 ve 142'den mahkûm olmaları gerektiği akıllıca gösterilmiş olur.

Temmuz'da **Birikim**'in yazarlarından bazıları askere gidiyor, dört aylık süreyle. Onun için önümüzdeki birkaç sayıda onların yazıları yer almayacak. Ama bunun derginin yayınını hiçbir şekilde aksatmayacağını sanıyoruz.

Birikim

KAMUOYUNA DUYURU

Biz, aşağıda isimleri olan yayın organları ve dergiler olarak; ülkemizde her türlü demokratik girişime karşı kurumlaşan baskının, giderek yeni boyutlara ulaşması karşısında; aşağıdaki noktaları, tüm demokratik güçlere ve kuruluşlara açıkça duyururuz:

1 — İşçi sınıfının siyasal örgütlenmesine ve her türlü demokratik girişime; 141, 142 ve Ceza Kanunu'nun diğer maddeleriyle uygulanan «yasal» baskının yanında; son aylarda, resmi devlet görevlilerinin örtülü veya açık desteğinde, faşist güruhlarca yürütülen ve özellikle sosyalist ve demokratik yayınlara, bu yayınları satan yer ve kişilere yönelik yıldırma - terör uygulamaları yoğunluk kazanmaktadır.

2 — Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yayınlarımızı satan bayi ve kitapçılara yapılan baskıların yüzlerce örneği göstermektedir ki; PTT kanalıyla gönderdiğimiz dağıtım paketlerinin, bayi-kitapçıya iletilen PTT ihbarnamesinin üzerine bile tehditler yazılıpj, bayi-kitapçının, yayınları PTT den çekmesi engellenmektedir.

3 — Yayınlarımızdan dolayı yürütülen davaların ve kovuşturmaların ceza tutarı yüz seneyi geçmektedir; ve şu an düşünce ve yayın «suçlusu» olarak hapishanede olan insanlar vardır. Bunlara rağmen biz, görev ve fonksiyonumuzu yerine getirmeye devam edeceğiz.

4 — Bütün bu baskılar karşısında; düşüncenin oluşturulması, bilimin araştırılıp aktarılması, sanat ve kültürün özgürce yayılması yolunda; zor koşullar altında yayına devam eden yayın organlarının güvencesi, baskıyı uygulayan aygıt değil, tüm demokratik güçler ve kuruluşlardır.

5 — Ülkemizdeki koordineli baskı uygulaması karşısında; dayanışma ve ortak hareket, karşılıklı ve çok yönlü destek, genel demokratik görevlere özel bir boyutun eklenmesini gerektirmektedir. **Bunun için, sosyalist - demokratik yayınların kitlelere ulaşması amacıyla; demokratik güçlerin ve kuruluşların, kendi yapıları içinde tedbirler almaları günün koşulları içinde zorunlu hale gelmiştir.**

TÜM DEMOKRATİK GÜÇ VE KURULUŞLARI; DÜŞÜNCENİN OLUŞTURULMASI, BİLİMİN ARAŞTIRILIP AKTARILMASI, SANAT VE KÜLTÜRÜN ÖZGÜRCE YAYILMASI YOLUNDA GÖREVE ÇAĞIRIYORUZ.

AŞAMA ÜRÜN MİLİTAN KİTLE İLKE ÖZGÜRLÜK YOLU

YENİ DÜNYA TÜRKİYE DEFTERİ YAY-BİR BİRİKİM

CAN YÜCEL

Baharla Ölüm Koşmaları

I

Memelerim koparıyor
Yüzyıl süren bir yalnızlık
dile gelmişçesine.
Nasıl, nasıl bir sevinç yarabbi!
Ve ağrıya
ağrıya tabi',
ağraya
ağraya ağ'bi...
Nakkaş Tepe de ancak
bezmimize böyle gelmiştir
Gelincikleri ve Nâzım Hikmetleriyle
Yerbilimsel bir hapisten sonra...

II

İçimdeki karanlığı patlatacağım
Zifirî bir su akacak
kamışımdan toprağa...
Bir kedi yavrulayacak
köpek dişli bir kedi
Ve böğürtlenler köpürecek ağzından
Yedikçe
kendi
kendini
mayhoş...
Yada Posta Nâzırı dedemden kalma
Mors'un en morundan bir karga
Konacak karşıki direğin doruğuna.
Düşmanlarım öyle doldurmuşlar ki onu
Ne kadar taşlasan boş
oynamıyor yerinden.
Ben kargadan korkmam ama
bunun gözleri baykuş
Ve tüyleri
güngörmedik deniz dipleri kadar ıslak
Ve ötüyor
ötüyor
ötüyor
ötecek
Beni ışığa bağlayan
(Bağlayın beni ışığa!
Gerin telleri gerin!)
beni ışığa bağlayan
o gelin telleri
o gelin telleri
kopuncaya dek!...
Akpembe bahar yelkenleriyle
Güneşin rüzgârına gerilmiş
bir badem ağacı gibi...

İçimdeki karanlığı patlatacağım
Ve beynimin en ölümcül yaşlarıyla
ağlaya
ağlaya
Yepyeni bir insan
pırıl pırıl bir can
bitecek toprağa...

III

İki çöpçü geliyordu karşıdan.
Biri
(Aynen Selâhattinî Eyyûbî Haçlılar Seferinden, sanırsın, pos bıyıklarıyla Tarihin süpürmeğe gelmiş Pirens Adalarını)
Öbürüne
(Marmarayı bizim Yaşar Küklopsunun o Anavarza gözüyle dünyanın en güzel atlarının nerdeyse ineceği e birez genişçe bir çakır su gibi görüyordu, eminim)
Eyitti kim:
Halk Partisinin solunda bir parti olsa
Hiç dinlemez oyumu ona veririm.

IV

Sevda Tepesinde geçen gün
Karşıki masanın altında
İki tane tavuk gördüm,
Toprakla yıkanıyorlardı
Eşeledikleri çukurda...
İnsanlar için de belki ölüm
Toprakla bitür
Yıkanmaktır diye düşündüm

V

Üşüyor mu deniz
üstüne boşandıkça yağmur?
Ondan mı dersin
tüyleri böyle ürperiyor?

Ben de gidersem bigün bu biçim bir sağnakta,
Alı al moru mor bir sandal gibi acaba
Yıllar sonra yılmayıp yine
Çarpar mı yüreğim yurdumun sahillerine?

VI

Buket diye bahçeli bir meyhâne vardı Yenişehirde,
Yıkıldı çoktan, GİMA var şimdi yerinde...
Kenarı küpelerle çevrili o küçücük havuzun
Yamacında bir masa,
Cahit Ağ'beyle otururduk yaz gecelerinde...
Fıskiyenin serpintisiyle sırılsıklamdı muşamba,
Zâten Cahit'in gözleri daim yaşlı,
«Şunu siliver!» derdi garsona
«Şu muşambayı silliver, mirim!»
Ne Cahit kaldı, ne Buket, ne fıskiye,
Yine de bu bahar öğlesinde,
Fıskiyenin üstündeki o kırmızı top gibi
—İsterse kalpten olsun, isterse—
Hop hop ediyor ya yüreğim bidüziye!

VII

Yalıların surları boyunca giderken Kanlıca'da,
Duvarda bir gedik ilişti gözüme,
Uydurdum gözümü deliğe:
Bir bahçe,
Bahçe değil, bir havuz,
Havuz değil, bir bahçe
Üstü nilüfere kesmiş silme...
O nefti yapraklarıyla gelmiş
O aksarı çiçeğiyle
Ne hevesle gelmiş kimbilir bu güzelliğe!..
—İnsanoğlu beni görsün diye mi?..—
Bahçede oysa,
—Bahçe ki bir havuz,
Bir havuz ki bir bahçe—
Ne in var, ne cin, ne bey, ne ağa,
Surları da çekmişler dörtbi yanına,
Bizler de varmayalım diye bu uçmağa...
Sade bir garibim yavru kurbağa
Serilmiş o ortası çukur, o sal gibi yaprağa,
Yarı suyun içinde,
Yarı yansımış ışığa,
Pırıla pırıl, yeşile yeşil,
Rezil mi rezil
Başladı birden haykırmağa,
Başladı inin, cinin, ağanın, beyin
Ne kendi görüp, ne kimseye gösterdiği,
Çevresine bizler görmeyelim diye surlar çektiği
O kimsesiz güzele türkü yakmağa...

Şairim ben,
Benim işte o kurbağa!..

VIII

Atkestanelerini geçen süvari ışıklar
Ererken kaldırmış hanımellerini,
tühallah üşüyecekler!..
Ve zeytinler eski rum tenteneleriyle...
Esen yel!
Esen yel!

Kim gördü böyle gül yiyen horoz?
Tanyeri kokuyor sesi...
Yuvarlandıkça sanki bayırdan aşağı
hapiste dolmuş bir şarap şişesi,
Öbür horozlar da ayaklanıyor
merdiven nakışlı ibikleriyle...
Ve balkonlardan sarkarken düşleri bebelerin
bir albayrak yarışı gibi,
Horozlar nev-icad ediyorlar denizi...
Hırsızlar!
Hırsızlar!
Ve deniz
levent gölgeleriyle Turgut Reisin
Bütün bu dizelerden alınıyor,
Bir ala,
bir mora kesiyor yüzü...
Esen yel!
Esen yel!

Bu sabah
bir firardır,
kan-dâvasından bir çocuk,
Kuşluk vaktine kalmadan önce,
Güneşin kurşunlarıyla vurulacak...

Ve akşamladı mıydı çamlar
ve karardı mıydı,
Tepelerde, tepelerde
Öyle güzel ki esen yel!
Esen yel!
Esen yel!

Bu sabah,
ve bu bahar
bir firardır,
Baruta koşan bir fitil,
İfil,
İfil!..
Öyle güzel ki esen yel!
Esen yel!
Esen yel!
Öyle güzel,
Öyle güzel ki,
Esmese de,
Esmese de
Güzel...

IX

Ben de
Boğaziçi de
bu bahar
Mavi sakalına erguvanlar takmış
Sarhoş bir İskele Babası kadar
Hem delikanlı
hem deliler gibi ihtiyar...

Edebiyat-Politika Yazılarından

Çeviren CAN YÜCEL

KÜLTÜRÜ SAVUNMAK İÇİN BİRİNCİ MİLLETLERARASI YAZARLAR KURULTAYINDA SÖYLEV

Barbarlığa karşı cenk için zorunlu bir açıklama

Yoldaşlar, pekbi büyük yenilik getireceğimi sanmıyorum ama, yine de bugün kültürü, daha doğrusu kültürün yüzyıllık bir sömürüden arta-kalanını kana boğmak, pisliğe bulamak için etmediğini bırakmayan güçlere karşı cengimizle ilgili bişeyler söyleyeyim istiyorum size. Bu cengi etkin kılmağa, hele ergeçsel sonucuna dek yürütmeğe gerçekten kararlıysak, bence aydınlığa çıkarmamız gereken bir noktaya dikkatinizi çekeceğim.

Faşizmin kırbacını kendi tenlerinde duyan yada başkalarının tenlerine inişini görüp yılgınlığa kapılan yazarlar, sırf bu denemi yaşadılar yada bu yılgınlığı duydular diye bu yılgılara karşı döğüşmeye yetkin sayılmamalıdırlar. Bu yazarların çoğu bu yılgıları betimlemenin yeteceğini sanabilir, hele büyük yazınsal yetenekleriyle, içten öfkeleriyle anlattıklarını çarpıcı kılabilecek güçte olanları. Bu betimlerin de büyük önemi var elbet. «Baksanıza ne zulümler ediyorlar! Olmaz böyle şey! Baksanıza, dövüyorlar, öldürüyorlar insanları! Olmaz böyle şey!» diye ortaya çıkmak yeter gibi geliyor belki de onlara. «Uzun uzun yoruma ne hacet!» diyebiliyorlar. «Nasılolsa fırlar adamlar yerinden, yapışır cellâdın bileğine!» diye düşünebiliyorlar... Yok, arkadaşlar! Yorum da gerekli.

Adamlar fırlamasına fırlar belki yerinden. Lâkin cellâdın bileğine yapışıp onu durdurması güç asıl. Kızgınlığına kızgınız, düşman da besbelli, anladık ama, nasıl altedeceğiz onu? Yazar, «Ben haksızlığı gözler önüne serdim, benim işim burda bitti, okuyucu gelsin artık onun hakkından!» mı der? Der belki, ama dediğine de pişman olur. Bi de bakar ki, öfke de acıma gibi yığınsal bir olguymuş meğer, kalabalıkları kolayca avucunun içine aldığı gibi kolayca da koyverir gidermiş! İşin en kötüsü de, bu denli duyguların tam en gerektiği anda yitip gitmeleri. Yoldaşlar anlatıyorlar: Arkadaşların kıyımdan geçirildiklerini ilk açıkladıklarında, bir feryattır kopmuş, gelen yardımın haddi hesabı yok. Yüz kişi daha öldürmüşler derken, ardından bin kişi daha, kıyımın sonu gelir gibi değil. Giderek bir sessizlik çökmüş ortalığa, yardımın arkası kesilmiş... Böyledir bu! «Cinayetler üst üste geldikçe, gözlere görünmez olur. Acılar dayanılmaz hale geldikçe, haykırışlar duyulmaz olur. Sokağın ortasına yatırmışlar, kör bıçakla kesiyorlarsa adamı, ona yardıma koşanın da eli ayağı kesilir. Bunda şaşacak bişey yok. Kıyımlar sağanak gibi boşandıkça halkın üstüne, «Durun!» diye haykıracak kimse de kalmaz ortada.»

Böyle bu işte! Ne yapacağız pekiy? İnsanların yılgıyı görmezlikten gelmelerini, ona sırt çevirmelerini önlemenin bir çaresi yok mu yani? Neden görmezlikten geliyorlar yılgıyı? bi de onu düşünelim! Araya girme olanağı yok da ondan. İnsanoğlu yardım olanağından yoksun kaldıkça, başkalarının acılarına sırt çevirir de ondan. İnen darbeyi göğüsleyip durdurabilmemiz ise, darbenin nerden, ne zaman, ne yüzden, hangi amaçla indirildiğini bilmekle olur. Ve darbeyi durdurabilecek güce erişeceksin ki, yani darbeyi durdurabileceğine, şuncacık bile olsa, bir umut belirecek ki içinde, darbenin kurbanına acıma duyabilesin. Bunsuz da olur bu iş belki, ama uzun sürmez, hele kurbanın üstüne darbeler yağmur gibi inmeğe başladıktan sonra... Öyleyse bu darbelerin niye indiğini bileceksin! Niye kültür yada kültürden bize arta kalan böyle safra gibi, leş gibi alaşağı ediliyor? Niye milyonlarca insanın yaşamı, çoğunluğun yaşamı böyle yoksullaşmış, yoksunlaşmış, böyle yarı yarıya yada tümüyle yok edilmiş? bileceksin!

Bazılarının hazırda bir yanıtı var bu sorulara, «Vahşet» deyip çıkıyorlar. Onlara bakarsanız, insanlığın bir bölümünde, gitgide genişleyen bir bölümünde korkunç bir azgınlık, nedeni belirsiz ve apansız bir azgınlık, belki de bir gün —umut bu!— bastırdığı gibi apansız basıp gitmek üzre, patlak vermiş; nicedir bastırılmış duran yada kış uykusuna yatmış olan içgüdüsel kökenli bir barbarlık günışığına çıkmış.

Bu yanıtı ortaya atanlar bu açıklamanın sökmeyeceğini, dehşete doğal bir afet, yenilmez bir cehennemî güç görünümü yakıştırmanın yakışık almayacağını kendileri de seziyorlar besbelli.

Onun için de yeni bir kanıt getirip, bütün bunların eğitimi boşlamamız yüzünden başımıza geldiğini ileri sürüyorlar. Bu alandaki görevimizi savsaklamışız, yada savsaklamamışız da başarmağa zaman bulamamışız. İşte şimdi bu açığı kapatmamız, bu boşluğu doldurmamız, ve Barbarlığa karşı —evet, Barbarlığa karşı!— İyiliği seferber etmemiz gerekiyormuş. Yüce sözcüklerden medet umacak, bizleri daha önce bikez kurtarmış olan yüce ve ölümsüz düşünceleri, o Hürriyet, Haysiyet, Adalet gibi, keskinlikleri geçmiş tarihlerden de müsellem afsunları okuyup üfleyecekmişiz. Çoktandır başladılar da duaya, bakın! Birişe yaramıyor, başka! Faşizm bu afsunlarla taş kesilecek yerde, vahşetle mi kınıyorlar onu, ossaat olanca bağnazlığıyla vahşeti övmeğe girişiyor. Derken bağnazlığını yüzüne vuruyorlar, bu sefer o da bağnazlığı savunmağa sıvanıyor. Bunun usa aykırı olduğunu, usun mahvı demek olduğunu anlatmağa kalkıyorlar, o zaman da Faşizm acele ayak değiştirip, usu yerin dibine batırıyor.

Öteyandan o da, Faşizm de yığınların eğitimini boşladığımız kanısında. Ruhları aşlamaktan, yürekleri katılaştırmaktan ne kârlı çıkacağının hesabını çoktan yapmış. Yetmiyor işkence odalarının barbarlığı; okullar, gazeteler, tiyatrolar da onlara yardak. Eğitiyorlar milletin tekmilini, hem de sabahtan akşama. Yığınlara dağıtacak pek bi matah yok ellerinde, o yüzden eğitimin üstüne düşüyorlar. Milletin karnını doyuramadıkları için de, perhiz etmeği, nefislerini körletmeği öğretiyorlar onlara. Üretimi düzene sokamıyorlar, biliyorlar ki savaşsız olmayacak bu iş, o yüzden de beden eğitimine sarılıyorlar, gözükara bir gençlik yetiştiriyorlar. Kendini ateşe atmağa hazır kurbanlar gerek onlara, onun için de esirgemezlik duygusunu geliştiriyorlar. Diyeceğim, insanlardan çok şey beklemek, esirgemezlikler istemek de iyi akıl; bu da, öbürleri de iyi, güzel düşünler; zamanında ve yerinde de göklere çıkarılmağa değer erdemler...

Yalnız, bu düşünlerin şimdi kimlere yaradığını, eğiticinin kim ve bu eğitimin kimlerin yararına olduğunu biliyoruz; eğitilenlerin yararına olmadığı meydanda. Gelelim bizim düşünlere, onlardan ne haber? Kötülüğün kaynağını barbarlığa bağlayanlarımız bile, gördük, ruhları etkileyelim, ruhları eğitelim diyorlar, başka bişey demiyorlar. İnsanlığa iyiliği belletmekten sözediyorlar vire. Ama «İyilik olsun!» demekle, en kötü koşullar altında bile «İlle de iyilik!» diye çığrışmakla iyilik, güzellik olmaz ki! Nasıl ki barbarlık da «Barbarlık olsun!» diye başlamadı.

Barbarlık aşkına barbarlığa aklım ermez benim. İnsanların işin içinde bir iş olmadan, öyle fisebilillâh barbarlığa özenebileceğini söyleyen varsa, beri gelsin! Dostum Feutchwanger, «Umumî hiyanet hususî menfaate takaddüm eder,» diyerek,(*) Nazileri öykünceyle sarakaya alıyor, ama yanılıyor. Barbarlık barbarlıktan ileri gelme değil, barbarlık işinin içinde de bir iş var. Barbarlık, iş adamları onsuz iş çeviremez olduklarında çıkıyor ortalığa.

Geldiğim o küçük ülkede(**) düzen öbürkülerin yanında pek fena sayılmaz. Yine de her hafta beş bin en iyi cins davar yokediliyor. Felâket bişey, ama kanlı içgüdülerin öyle apansız azmasından filân değil bu. Öyle olsa, neyse. Davarlarla kültürel değerlerin yokedilmesinde ortak neden, barbar içgüdüler değil. İki halde de, onca emeğe mal olmuş malların **bir** bölümü bir başbelâsı, bir ayakbağı haline geldiği için yokediliyor. Beş kıtanın beşinde de açlık çekildiğine göre, cürüm olmasına cürüm bunlar hep, ama sırf kötülük olsun diye, cabasına yapılmış işler de değil asla. Yeryüzünün çoğu ülkesinde yürürlükte olan sosyal düzen içinde, her tür cürüm kârlı mı kârlı, erdemler ise ateş pahası. «İyi adam savunmasız, savunmasız adam da cobu yiyor kafasına, ama hainin bir eli kanda, bir eli balda. Hıyanet bin yıllığına yer yapmakla meşgul kendine. İyilik ise korunmağa muhtaç, ama elinden tutanı yok.»

İnsanlardan, öyle açıklamacasız falan, iyilik istemekten, iyilik beklemekten sakınalım! Olmadık dualara âmin demiyelim biz de! İnsanları «İstersek değiştiririz elbet,» deyip deyip de bitürlü değiştirmeğe davranmadığımız korkunç bir düzeni yücenin yücesi erdemler uğruna desteklememe türünden insan-üstü işlere koşmanın vebalini yüklenmeyelim bari! Sade kültürü savunmakla yetinmeyi bırakalım!

Kültüre acımayın demiyorum, ama önce insanlara acıyalım!

Hele insanlar kurtulsun, kültür de kurtulacaktır. Kültür insanlar için değil, insanlar kültür içindir demeğe getirmeyelim! At yetiştiriyorsak, atlar üstümüze binsin diye değil, biz atlara binelim diye!

Yoldaşlar, kötülüğün kaynağını düşünüp taşınalım biraz da!

İşte size bu (halâ çiçeği burnunda) gezegenimizde yığınları sardıkça saran bir öğreti ki, her kötülüğün kaynağı mülkiyet ilişkileridir diyor. Bütün büyük öğretiler gibi bu yalınlığına yalın öğreti, geçerakçe olan mülkiyet ilişkileriyle onları savunmak için başvurulan barbarca yöntemlerin en çok çilesini çeken yığınları kapmış götürüyor. Bu öğreti yeryüzünün altıda birinde gerçekleşmiş şimdiden. Orada mazlumlarla mülksüzler iktidarı ellerine almışlar, orda besin maddelerini yoketmiyorlar, orda kültür zenginlikleri yokedilmiyor .

Faşizmin yılgılarını görüp de yılgınlığa kapılan biz yazarların çoğu bu öğretiyi kavramış, barbarlığın kaynağını sökmüş değiller daha. Eskiden de öyleydiler zâten, Faşizmin zulmünü «yokyere

(*) Cinas. Feutchwanger'in öykündüğü Nazi buyruksözü şu: «Umumî menfaat hususî menfaate takaddüm eder.»

(**) Danimarka.

bir zulüm» saymaya teşneler. Mülkiyet ilişkilerine halâ bağlılar, çünki Faşist zulümlerinin onları savunmak için gerekli olmadığı kanısındalar. Oysa geçerakçe mülkiyet ilişkilerinin sürdürülebilmesi için bu zulümler zorunlu. Faşistler bu konuda dobra dobra konuşuyorlar, doğruyu söylüyorlar. Faşist zulümleri karşısında bizler kadar öfkelenen arkadaşlarımızdan bazıları, geçerakçe mülkiyet ilişkilerine bağlı kaldıklarından, ya da bu ilişkilere sonverme sorununu umursamadıklarından, herşeyi ezip geçen barbarlığa karşı kavga verecek güçten, direşkenlikten yoksunlar; barbarlığı gereksiz kılacak olan yeni sosyal ilişkilerin adını koyup kurulmasına yardıma yanaşmıyorlar çünki. Oysa başımıza gelen belâların kaynağını ararken mülkiyet ilişkilerine toslayanlarımız, derinlere, daha derinlere indikçe, derinlere, daha derinlere kök salmış cehennemin beter azaplarından geçerek, bir avuç insanın geniş çoğunluklar üzerinde amansız bir egemenlik kurmasına elveren candamarına ulaştılar. İşte bu candamarı insanın insanı sömürmesini sağlayan mülkiyet ilişkileridir. İşte bu candamarı, bu düzenin savunulmasına artık yaramıyor, ya da bu işe yanaşmıyor diye koca bir kültürü gözden çıkarmacasına, ve insanların nicedir uğruna canlarını dişlerine takıp döğüştükleri insan toplumunun tüm yasalarını harcama pahasına, bir kapıcı kuş sürüsünün gagasıyla tırnağıyla savunduğu özel mülkiyettir.

Yoldaşlar, mülkiyet ilişkilerinden konuşalım gayrı!

Benim bu konuda diyeceklerim işte bu kadar. Burda da söylenmesi gerekliydi bunların, ben de söyledim.

Haziran, 1935

Brecht bu söylevi, 1935 Haziranının 21'inden 29'una kadar süren Kurultayın toplandığı Paris'in Mutualité Salonunda verdi. Kültürün Savunması İçin Milletlerarası Yazarlar Birliğinin oluşmasıyla sonuçlanan bu Kurultaya 37 ülkeden yazarlar katıldı. Brecht'in konuşması Ağustos'ta Prag'da çıkan *Neue Deutsche Blaetter* dergisinde yayınlandı ilk kez.

KÜLTÜRÜ SAVUNMAK İÇİN İKİNCİ MİLLETLERARASI YAZARLAR KURULTAYINDA SÖYLEV

Yurdumda kültürün tüm görünümleriyle ölümcül tehlike bölgesine girdiğini saptayan ürküng olaylar yeralalı dört yıl oldu. Faşist kığıştısı dünyanın geniş bir bölümünde ateşli tepkilere yolaçtı hemen, giriştiği zorbalıklar büyük yılgı uyandırdı. Yine de yılgıya kapılanların çoğu olup-bitenin derinine inemediler, faltaşı gözlerle izledikleri bu olayların kültürü ölüm-kalım sorunuyla karşı karşıya bırakan içyüzünü kavrayamadılar.

O zamandan bu yana, İspanya'daki korkunç olaylar, açık kentlerin, köylerin bombardımanı, halkın toptan kıyımı, Faşist sultası altındaki ülkelerde daha önce yeralan, görünüşü o kadar acıklı olmasa bile, korkunçlukta onlardan hiç de aşağı kalmayan olayların anlamını büsbütün gözler önüne sürdü. Gören gözler Guernica'nın yıkımıyla 1933 Mayısında Alman Sendikalar Merkezinin işgalini aynı korkunç nedene bağlayabiliyor artık. Pazar meydanlarında öldürülenlerin çığlığı, Gestapo mahzenlerinin duvarları gerisinde işkenceye yatırılmış adsızların duyulmayan çığlıklarını kulaklarımızda çınlatıyor. Faşist diktatörlükler kendi puroletaryalarına karşı başlattıkları yöntemleri şimdi yabancı puroletaryalara karşı uygulamaya başladılar; İspanyol halkına da Alman halkına, İtalyan halkına davrandıkları gibi davranıyorlar. Faşistler hangarları uçaklarla doldururken, yurt içinde halk peynir bulamıyor yiyecek; yurt dışındaki halklar ise tepelerine bomba yiyor. Sendika merkezleri millet peynir yesin, bomba yemesin içindi, o yüzden kapattılar onları. Görmeyen kaldımı ki artık, diktatörlükler ordularına erat devşirmede de, Sermayenin kucağına sözde gönüllü sivil çalışma taburlarını atarak, iş pazarına muazzam bir kaynak sağlamada da aynı yöntemleri kullanmaktalar?

İtalyan ve Alman işçi sınıflarının ekonomik ve politik mevzilerine genel saldırıya geçildiğinde, emekçilerin dayanışma özgürlüğü, basın özgürlüğü çiğnenip, demokrasi boğulduğunda, bu, bütün olarak kültüre karşı girişilmiş genel bir saldırı demekti.

Sendikaların yıkımının katedrallerle öbür tarihsel anıtların yıkımına önemce eş olduğu ilk ağızda anlaşılamadı. Oysa sendikalara saldırı, tüm kültürün merkezine yöneltilmiş bir saldırıydı.

Ekonomik ve politik mevzilerini yitiren İtalyan ve Alman halkı kültürel üretim olanaklarını da yitirdi gitti (Bay Goebbels bile kendi yönettiği tiyatrolarda sıkıntıdan patlıyor); İspanyol halkı ise silâh elde toprağını ve demokrasisini savundukça kültürel üretkenliğini de sürdürüyor, savunduğu her hektar toprakla Prado Müzesindeki resimlerin birer santimetre karesini de savunuyor.

Dediğimiz doğruysa, yâni kültür halkların üretkenliğinin ayrılmaz bir parçasıysa, aynı zorba

saldırısı yüzünden hem ekmeğimizi hem şiirimizi yitiriyorsak, yâni kültür elle tutulur, maddesel bir varlıksa, onu savunmak için ne yapacağız?

Kültür kendi başına ne yapar? Savaşabilir mi? Savaşıyor, demek ki savaşabiliyor? Bu kavganın da sıralı aşamaları var. Kültür üretici bireyler çoğu zaman duygusal bir tutumla yurtlarında yeralan yılgılar karşısında yılıyorlar ilk başta. Ama barbarlığa «Bu barbarlık!» demek bile kavganın başladığına işaret. Daha sonra da barbarlığa karşı birleşiyorlar, onunla savaş için. Bireysel purotestolar bildirilere, yakınmalar savaş çağrılarına dönüşüyor. Cürümleri parmakla göstermekle yetinmiyorlar, canilerin adlarını haykırıyorlar, cezalandırılmalarını istiyorlar. Zulmün ancak zalimin ortadan kaldırılmasıyla son bulacağını, mazluma duyulan acımanın zalime karşı amansız bir öç isteğine, şefkatin öfkeye, zor karşısında yılgının zora karşı zor kullanmaya dönüşmesi gerektiğini kavrıyorlar. Ayrıcalı sınıfın zorbalığına karşı halkın amansız gücünü çıkarmanın zorunluğunu görüyorlar.

Savaşın ardı alınmıyor çünkü. Bahtsız Habeşistan üzerinde düşürülen İtalyan pilotları bu sefer İspanyol halkının üzerine saldırmaları için kendilerini alesta bekleyen Alman filolarını buluyorlar karşılarında. Capon emperyalistinin filoları Çin üzerinde uçup dururken savaş bitti sayılabilir mi hiç?

Bu savaşlara karşı savaş ilân edeceğiz elbet, savaşı da gerçek savaş gibi yürüteceğiz.

Öteden beri maddesel silâhların saldırıları karşısında ruhsal silâhlarla savunduğumuz kültür sade ruhsal değil, aynı zamanda maddesel bir varlıktır. Onun için de maddesel silâhlarla savunulmalıdır.

Bu söylevin okunduğu ikinci kurultay 1937 yılında, Madrid'te, İç Savaşın göbeğinde yeralmıştı.

SON SÖZ

Hitler'in ilk zaptettiği ülke Almanya'ydı; ilk zulmettiği halk da Alman halkı oldu. Alman yazını için, toptan sürgüne çıktı, diyorlar, yanlış. Aslı bunun: Alman halkını ortadan sır ettiler. Günümüze dek gelen en eski şiir, Çin şiiri de bazı pirenslerden büyük saygınlık görmüş; en iyi şairleri şiirlerinin en sevildiği eyaletlerden ayrılmak zorunda bırakılmışlar. Li T'ai-Po enaz bir, Tu Fu enaz iki, Po Çü-yi enaz üç kez sürülmüştü. Demek, Çin şiiri pek öyle oturgan bir şiir değildi; ne de öyle gönülleri hoş etmekle eğleşirdi sade. Lâkin, Devletçe toptan yurt dışına sürülecek kadar saygı gören, onurlandırılan bir şiir varsa, o da günümüzün Alman yazınıdır; Faşistler ayakları altına aldıkça onu, kendi meşreplerince iki-büklüm oluyorlar önünde. Umarım, Alman yazını bu olağan-üstü ilgiye lâyık olduğunu gösterecektir. Yazarlarımız, Tevrat'ın «Başlangıçta kelâm vardı,» deyişini gururla anıyorlar. Kelâm, yani söz. Benim için ise sözlerin, bütün sözlerin en önemlisi, benim en önem verdiğim söz... son sözdür.

Kucan-Bulak Dokumacıları Lenin'i Kutluyorlar

Türkçe söyleyen CAN YÜCEL

ŞİİR ÇEVİRME OLANAĞI

Bir başka dile çevrilirken, şiire oldum-bittim zararı dokunan bişey varsa, o da çeviricilerin şiiri çevirmeğe haddinden fazla özenmelidir. Belki de ozanın düşüncelerini ve davranışını çevirmekle yetinilmelidir. Aslının ritminde yeralan şey, yazarın davranışının bir öğesidir, onu çevirmelidir, hepsi o kadar.

Bertolt Brecht

Lenin yoldaş anılıyor, kutlanıyor sıksık,
Kutsanıyor tasvirleri, heykelleri dörtbir yanda
Kentler kuruluyor, bebeler doğuyor adına,
Yetmişiki dilde söylevler çekiyorlar onun için,
Toplantılar, gösteriler düzenleniyor Şangay'dan
Chicago'ya.

Ama Kucan-Bulak diye bir köy var
Güney Türkistan'ın bir bucağında
Ora dokumacılarının Lenin'i anışı da
Değer anılmağa.

Kucan-Bulak dediğin yirmi hâne,
Yirmi hânede elli dokumacı
Tezgâh başında, bütün gün işte,
Par par eder eli ayağı;
Paydosla bitmez ki lâkin sıtma nöbeti...
Köyün tek lâmbalı yeri istasyon,
Akşamları iner onun da üstüne
Bir sivrisinek bulutudur ıslıklarla
Eski deve mezarlığının ardındaki bataktan.

Onbeş günde bi uğrayan tiren
Su getirir, tütün getirir kentten,
Bi de haber getirdi bu sefer:
Lenin'i anma günü eli kulağındaymış meğer.
Bunun üzerine Kucan-bulaklılar da,
O yok-yoksul dokumacılar
Köy meydanına Lenin yoldaşın
Alçıdan bir büstünü dikmeğe karar verirler.
Büst için para toplamağa gelince sıra,
Elli dokumacının ellisi de orda,
Çıkarıp yedi-veren nakışlı keselerinden
Binbir çileyle kazanılmış kapeklerini,
O, paraları değil ,insanları sayan sayman,
Kızıl Ordu Onbaşısı Stepa Gamalev'in gözleri
Dalar o göçük keselere dalan,
Ve kendine doğru titriye titriye uzanan
İncecik ve sapsarı parmaklara,
Ve bilir ki onların böyle titremeleri
O binbir çileyle kazandıkları kapekleri
Esirgediklerinden değil, sıtmadan;
Fırlar hemen ayağa,
Ve büst için toplanan parayla
O güzelim elleri böyle par-par titreten,
O zehirli sıtmaya neden
O kahrolası sivrisineklerin üreyip geldiği
O eski deve mezarlığının ardındaki batağı
Kurutmak için mazot satınalmağı önerir;
Ve der ki: Kucan-Bulak'daki sıtmayı altetmek,
O, ömürünü insanoğluna zararlı sivrisinekleri
Ortadan kaldırmağa adamış olan
Lenin'in anısını kutlamakta
Lenin'in anısına büst dikmekten
Daha Leninist bir harekettir.
Öyle karar verilir. Ve kutlama gününde
Elli dokumacının ellisi de orda,
Birbiri ardısıra, sırtlarında
Mazot dolu bidonlar,
Gidip eski deve mezarlığının ardındaki batağa,
Lenin'i kutlarken kendilerini mutlamağa
Ve kendilerini mutlarken Lenin'i kutlamağa
Ve böylece Lenin'i,
Yâni ömrünü insanoğluna zararlı sivrisinekleri
Öldürmeğe adamış olan Lenin yoldaşı
Nasıl iyi anladıklarını saptamağa,
Sırtlarındaki bidonlardan o Leninist mazotu
Boşaltırlar sivrisineklerin yatağına...

SENCER DİVİTÇİOĞLU

Bayağı iktisat, Cambrigde Okulu ve Marksizm

C.E.Ferguson, toprağı bol olsun, 1969'da şöyle diyordu: «Neo-klasik iktisat teorisine güvenmek bir itîkat işidir. Benim şahsen böyle bir itîkadım var. Fakat başkalarını ikna edebilmek için yapacağım tek şey, şimdilik, Samuelson'un otoritesinin ağırlığını tanıklığa çağırmak.» (Ferguson 1969).

P. Samuelson «Yerine Üretim Fonksiyonu» ve kıssalarındaki* büyük yenilgisine rağmen bu çağrıyı 70 başlarında yeniden kabullenip (Samuelson 1971), Tanrı huzurunda yalancı tanıklığa devam etti. Bu sefer yargılanan yine Marx'dı. Samuelson, Böhm-Bawerk'den beri (Böhm-Bawerk) bütün eleştirilere rağmen ayakta kalabilen Marx'ın işini son bir kurşunla tamamlamak için şahane bir mantık oyununa başvurdu. Önce, karatahtaya değerler sistemini, arkasından da fiatlar sistemini yazdı. Sonra eline bir silgi alarak değerler sistemini sildi ve çıkarsama yaparak değerler sistemi ile fiatlar sisteminin karşılıklı - dışladıklarını kanıtladığına bizleri inandırmaya çalıştı (Nuti 1974).

Tahmin edileceği gibi saldırıların hedefi «Dönüşüm Sorunu» idi: Eğer değerlerin fiatlara dönüşümü diye ortada ciddî bir konu yoksa, *Das Kapital'in* I. cildi ile III. cildi arasında hiçbir analitik bağ kurulamazdı ve böylece Marx'ın emek - değer teorisi geçerliliğini yitirirdi .Eğer, emek-değer teorisi geçerliliğini yitirirse, ne ortada artık - değer diye bir kavram kalırdı, ne de artık-değer haddi (sömürü haddi) anlamlı bir had olarak kullanılabilirdi. Ve eğer, artık-değer haddi anlamsız bir had ise, toplumda sınıflar, mülkiyet ve sınıf mücadelesi diye bir iktisadî gerçek söz konusu edilemezdi. Böyle bir tümdengelimsel mantık ise neo-klasikleri ziyadesi ile mutlu kılmaktaydı.

Doğrusu istenirse, neo-klasiklerin, o vakte kadar çoktandır akademik çevrelerden eleyip temizledikleri Marksist iktisatçılara pek aldırdıkları yoktu ama, 1960 başlarından itibaren karşılarına kâbus gibi dikilen Cambridge Okulundan fazlası ile ürküyorlardı. Aslında, onlar için Marksistler meczuplar, anarşistler ve hattâ hipiler gibi toplumun haysiyetli hatları dışında kalan bir gruptur. Fakat Cambridge Okuluna mensup iktisatçılar öyle mi idiler? Onlarda Neo-klâsiklerle aynı *scholar* kökenden geliyorlardı. Sraffa, Robinson, Kaldor ve Harcourt yaşlı başlı, efendi ve itibarlı bilim adamları idi. Hoş bu büyüklerin neo-klasik ıktisada karşı yaptıkları bütün sataşma, eleştiri ve itirazlara rağmen Marksizmle bir ilişkileri olduğu söylenemezdi ama, Cambridge Okulundan yetişme Garegnani, Nuti ve Bhaduri gibi gençlerin Marksizmle olan ittifaklarını görmiyecek kadar kör değillerdi. İktisat teorisi plânında, hiç olmazsa, Batı bilim dünyasında yüzyıldır uyukladığı sanılan Marksizm bir dirilişe sahne olmak üzereydi ve bu diriliş Marksizmle Cambridge Okulunun mutlu evliliğinde aranıyordu. Öyle ise, Nobel ödülü sahibinin Marksizme indireceği darbe aynı zamanda, Cambridge Okulunun sol kanadına da indirilmiş olacaktı.

Fakat sağ büyüğün sol küçükler üzerindeki bu son girişimi de başarılı olamadı. Çünkü Samuelson, dönüşüm sorununu incelerken unutkanlıkla Marx'ı tahlil edeceğine Leontief'i tahlil etmişti. Yerine üretim fonksiyonundaki abuk-sabukluklara bir de «Leontiefvari Marx» analizi eklenince, Samuelson ciddî neo-klâsik okul geleneğini terkedip, arkadaşı Solow ile birlikte, Marx'ın klasikler-sonrası için kullandığı «bayağı iktisat»ın gerçek temsilcileri rütbesine kavuşmuş oldu.

1970'lerin şu kısa iktisat dedikodusu iktisadî düşünce alanında güncel üç okulun varolduğunu gösteriyor. Bu okullardan ilki Samuelson ve Solow tarafından temsil edilen Cambridge Amerika (MIT) okuludur ki neo-klasiklerin bir kalıntısı olarak düşünülebilir. Biz bu okula Nuti (Nuti 1970) ve Rowthorn (Rowthorn 1974) ile birlikte «bayağı iktisat» okulu diyoruz. İkinci okul J. Robinson'un çığır açan 1953 makalesi (Robinson 1953) ile başlayıp, 1960'da P. Sraffa tarafından derlenip toparlanan (Sraffa 1960) ve o günden beri sürekli olarak gelişen Cambridge Okuludur. Hemen ekliyelim ki bu okula yeni-Ricardocular yada İngiliz-İtalyan Okulu da denilmektedir. Üçüncü okul ise kökeninin ondokuzuncu yüzyılda olmasına rağmen, kendi dinamiği ile kendisini aşıp yeniliyebilen ve böylece çağdaş bilim niteliğini muhafaza eden Marksist okuldur.

Şimdi bu üç okulu, iktisadî dünya görüşlerindeki odak noktalarını saptıyarak gerçek hatları ile açıklamaya çalışalım.

* **Surrogate'i «yerine», parable'ı «kıssa» olarak dilimize aktaralım.**

BAYAĞI İKTİSAT

Bayağı iktisat, iktisadî azlık kavramından hareket eder. Bu kavrama göre bireyin ihtiyaçları sonsuz, buna karşılık kaynaklar azdır (Robinson 1932). İktisadî azlık ve sonsuz ihtiyaçlar ilişkisi yalnız kapitalist üretim tarzına özgü bir olgu değildir. Bu, her toplum için böyledir: Feodal toplum için de, sosyalist toplum için de... Her toplumda sonsuz ihtiyaçlar karşısında sınırlı kaynaklar bulan birey, bu az kaynakları öyle kullanacak, ihtiyaçları ile kaynaklar arasında seçişe dayalı öyle bir ilişki kuracaktır ki, kendisi bir *maximisation* sağlıyabilsin. Bu denli davranan bireyin, varsayım olarak, akılcı ve *homoeconomicus* olması gerekir. Öyle ise, bireyin iktisadî davranışlarının bu kalıp içinde olmasını belirleyen, toplum ve toplumdaki nesnel şartlar değil, fakat bireyin varsayılan psikolojik tutumudur. Bireyi toplum belirlemez, aksine bireyin değişmez davranışları toplumu belirler. Bundan dolayı toplum da değişmez. Bayağı iktisadın dünya sorusu, bu açıdan, *ahistorique*'dir (Kay 1975).

Sonsuz ihtiyaçlarla, sınırlı kaynaklar arasında denge ve uyumun aranması, toplumdaki kaynakların dağılımının talep ve arz mekanizması esasına bağlanmasını gerektirir. Birey tüketici ise kendi ihtiyaçlar dizisine göre mal ve hizmet talep eder, eğer üretici ise üretim fonksiyonunun gereğine göre kaynak talep eder ve mal arzeder. Bu işlem, piyasa denilen bir ortamda, fiatların göstergesine göre icra edilir. Toplumda fiatlara göre kaynaklar öyle dağıtılır ki, bir yandan girdi ve çıktı piyasalarda Walras'gil genel denge sağlanırken, öte yandan, her karar birimi için Pareto optimumu gerçekleşir.

Bayağı iktisadın kurguladığı bu ortamda toplumsal ürünü yaratan kaynaklar arasında bir nitelik farkı yoktur. Emek de, sermaye de, toprak da birer kıt kaynaktır. Bunlara üretim faktörleri denilir. Her üretim faktörü ürüne kattığı kadarı ile (marjinal verimi), yaratılan üründen bir pay alır. Bu bakımdan, yaratılan gelirin bölüşümünde sömürme denilen bir olayın ortaya çıkması söz konusu olamaz. Örneğin, Cobb-Douglas üretim fonksiyonuna göre, emek kendi payı olan ücreti, sermaye de kendi payı olan kârı (faizi) alır ve böylece yaratılan gelir götürülür, geriye bir şey kalmaz. Bu mantığa göre, emek ve sermaye yalnız fiziksel üretim faktörleridir. Sermayenin mülkiyetinin hangi sınıfın elinde olduğu sorulmıyacak kadar abes bir sorudur, çünkü toplumda sömürü olayı yoktur. Böylece de, toplumun sınıflı toplum olup olmadığı iktisat bilimini ilgilendirmez.

Fakat tuhaftır ki, bayağı iktisat kapıdan attığı mülkiyet ilişkilerini pencereden içeriye almaya mahkumdur. Niteklm, akılcı ve *homoeconomicus* olan bireyin iktisadî seçiş konusundaki davranışlarını tam bir serbestlik içinde yürütebilmesi için, elindeki kaynakları mutlak olarak tasarruf edebilmesi gerekir. Bu gereklik ancak özel mülkiyet ve girişim serbestliği kurumları ile sağlanabilir. Öyle ise, sonsuz ihtiyaçlar lle sınırlı kaynaklar arasında bir seçiş yapan birey, ister-istemez, özel mülkiyet ve girişim serbestliğinin geçerli olduğu bir toplumun mensubudur. Bu toplum ise kapitalist toplumdur-ezeli ve ebedî olan kapitalizm...

CAMBRIDGE OKULU

Cambridge Okulunun iktisadî düşüncelerinin temeli Ricardo'da yatar. Hatırlanacağı gibi Ricardogil iktisatta değerler (fiatlar), arz ve talep tarafından belirlenmeyip, ekonomideki üretim teknolojisi ve reel ücretler tarafından belirlenir (Tahıl Modeli). Madem ki, reel ücretler sistem dışından belirlenmektedir, öyle ise Ricardogil iktisatda mülkiyet ve sınıf ilişkileri zorunlu olarak iktisadî analizle bütünleşmiştir.

Sorun ortaya böylece konulunca Cambridge Okuluna bağlı iktisatçıların özellikle sermaye teorisine neden önem verdikleri ve neo-klasikleri bu noktada nasıl kıskıvrak yaakladıkları anlaşılır.

Cambridge iktisatçılarına göre sermayenin iki veçhesi vardır: I) Bunlar birer üretim aracıdır, ii) Bunların mülkiyeti belirli bir sınıfın elindedir.

İlkin sermaye bir üretim aracıdır: Fakat öyle bir fiziksel yapı gösterir ki, büyüklüğünün homojen olarak ölçülmesi olanaksızdır. Nitekim, sermaye, mallar, ara mallar, donatım, makine ve binalar gibi hetorojen mallardan oluşur. Bu hetorojen sermaye mallarını homejen hale getirmek fevkalade zordur, çünkü bir ton demiri, beşbin beygir gücü ile toplıyamazsınız. Hetorojen sermayenin anlamlı bir iktisadî büyüklük kazanabilmesi (homojen hale gelebilmesi) ancak fiatlar yolu ile yapılabilir. Fakat dikkat edelim; fiatlar içinde kâr (faiz) haddi zaten vardır. Öyle ise, kâr haddini içeren fiatlar aracı ile kâr haddini belirlemek saçma olur. Bu bir çevresel düşüncedir. İşte bu mantıksal rahatsızlıktan ötürü sermayenin marjinal veriminin kâr (faiz) haddini belirliyeceği düşünülemez. Buna karşı uydurulacak hiçbir *kıssa* iddianın sağlamlığını çürütemez.

Öte yandan, neo-klasik teoriye göre adam başına sermaye yoğunluğu kâr haddi ile ters orantılıdır. Yani azalan marjinal verim ilkesinden ötürü sermaye yoğunluğu arttıkça kâr haddi azalır. Bu sav da yanlıştır. Aslında sermaye yoğunluğunu bir sıraya dizmenin anlamı yoktur. Çünkü, olabilir ki, yüksek ve alçak kâr hadlerinde herhangi bir teknik başka bir teknikten daha sermaye yoğun olabilir ve hele bu iki kâr haddi arasındaki kâr hadlerinde daha düşük bir teknik kullanılabilir. Yani farklı kâr hadlerine rağmen aynı teknik kullanılmakta, oysa aradaki kâr hadlerinde başka bir teknik uygulanmaktadır. Cambridge Okulu iktisatçıları bu olaya *teknikle-*

rin sapması demektedirler (sermaye yoğunluğu ile kâr haddi arasındaki doğru orantıya *sapık* ilişkiler ya da Ruth Cohen *acubesi* denilmektedir).

Soruna bu ikinci açıdan bakılınca da sermayenin marjinal verimi ile kâr haddi arasında bir ilişki bulunamıyacağı ortaya çıkar. Öyle ise, kâr haddini ne belirler?

Bu noktada Cambridge iktisatçıları sermayenin ikinci veçhesi üzerinde duruyorlar: Eğer kâr haddi sistem içinde belirlenememişse, sistemin dışında belirleneceği beklenebilir.

Ricardo'dan beri, kâr haddinin fiatlar oluşmadan önce belirlenemiyeceğini, çünkü sermayeyi homojen hale getirmek için fiatları bilmenin elzem olduğunu, yine kâr haddinin fiatlar oluştuktan sonra belirlenemiyeceğini, çünkü her fiatta zaten kâr haddinin olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Bu tahlilin mantıksal sonucu hem fiatların, hem de bölüşümün (ücret ve kâr hadleri) eşanlı olarak belirlenmesinin zorunlu olduğudur. Fakat yine biliyoruz ki, kâr haddini sistem içinde belirliyecek tahlili bir aygıt yoktur. Yani gerek (n) sayıda mal fiyatlarını, gerek (2) sayıda ücret ve kâr haddini belirleyecek denklemlerden birinden yoksunuz. Böylece elimizde (n+2) bilinmiyen, buna karşılık (n+1) tane denklem vardır (kabataslak). Sistemde bir serbestlik derecesi olduğundan eğer, diyelim, kâr haddini sistem dışından belirlersek bütün bilinmiyenler eşanlı olarak çözümlenebilir. Öyle ise, gelir bölüşümünü dışardan vermeye mecburuz. Peki ama, kâr haddi sistem dışından nasıl belirlenir? İşte bu noktadadır ki, Cambridge Okulu sermayenin ikinci veçhesine başvurmakta ve toplumda sınıf ve mülkiyet ilişkilerinin gelir bölüşümünü belirlediğini söylemektedir. Dikkat edilirse bu nokta, Cambridge Okulunu Marksist okula yaklaştırır. Ama, sadece bu nokta. Görelim.....

MARKSİST OKUL

Bazı çağdaş Marksist iktisatçılar, örneğin M. Dobb (Dobb 1973) zımnen bile olsa sınıf ilişkilerinin iktisat bilimine sokuluşu ile Cambridge Okulunun haklı bir bilimsel sıçrama yaptığını ve bu yolda da Marksizmi yenileştirip, çağdaşlaştırdığını iddia ederek, bu okula bir çeşit neo-marksist okul gözü ile bakmak eğilimindedirler. Bu sav hatalıdır. Çünkü, Cambridge Okulu ile Marksizm arasında değer teorisi konusunda derin görüş ayrılıkları vardır. Cambridge'lilerin «değer» dedikleri şey aslında Ricardo'nun normal fiatı ile büyük benzerlik göstermektedir. Nitekim, ne Sraffa'da, ne de Robinson'da Marksist bir emek-değer teorisi yoktur. Öyle ise, bu okul ile Marksizm arasındaki kesin sınır çizgisini çizen Marx'ın emek-değer teorisinin esasları nedir?

Bu soruya cevap verebilmek için ilkin üretim tarzı kavramından hareket ederek, kapitalist üretim tarzının ne olduğunu belirtmeye çalışalım.

Marksist okula göre toplumsal yeniden-üretim sürecinde insan, doğa ve doğanın bir uzantısı olan üretim araçları ile çalışırken, ayrıca öteki insanlarla işbölümü ve bölüşüm konularında ilişkiler kurar. İnsan-nesne ilişkilerine *üretim güçleri,* insan-insan ilişkilerine ise *üretim* yada *mülkiyet ilişkileri* denilir. Bu iki öğe birlikte *üretim tarzı* kavramını yaratır. Üretim tarzı içinde aslen dinamik olan (bağımsız değişken) öğe üretim güçleridir. İnsan doğayı değiştirdiği sürece üretim güçlerini de değiştirir, bunların nicel ve nitel düzeyini geliştirir. Bu değişme ve gelişme sürecinde, devinen üretim güçleri kendisi ile uyuşan üretim ilişkilerini yaratır ve bu değişen üretim ilişkileridir ki üretim tarzlarına değişik mülkiyet ilişkilerinin damgasını vurur: İlkel topluluk, kölelik, Asya üretim tarzı, feodalite, kapitalizm ve sosyalizm. Toplumların tarih içinde geçirmiş olduğu çeşitli aşamalara toplumların «dönemleşmesi» olgusu denilir. Her toplum değişik üretim tarzlarından geçerek, uzun ve battal ömrü süresince, emeğin üretimin nesnel şartları ile olan ilişkisinde, birlikten kopuşa doğru evrilen bir tarih süreci çizer. Kopuş, kölelik ve Asya üretim tarzlarında başlamış, böylece toplumların dönemleşme sürecinde iktisadî sınıflar ortaya çıkmıştır. Bu kopmanın tam olarak gerçekleştiği nihai aşama kapitalist üretim tarzıdır. Kapitalizmde emek, üretimin nesnel şartlarından, yani üretim araçlarından ve de üretilen üründen tamamen kopmuştur.

Emeğin üretiminin nesnel şartlarından kesinlikle ayrıldığı kapitalizm üretim tarzı, kendisinden önce gelen bütün üretim tarzlarından başkadır. Her sınıflı toplum gibi kapitalist üretim tarzında da üretim araçlarının mülkiyeti belirli bir sınıfın elindedir. Fakat şu farkla ki, kapitalizmde, toplumsal yeniden-üretim süreci yalnız değiştirim değeri elde etmek için yapılan bir üretim faaliyeti olmuştur. Bu bakımdan, üretim araçları hem nicel, hem de nitel bir değişme ile sermaye haline dönüşmüştür. Sermaye bir üretim ilişkisi haline geldiğinden, üretilen ürünün kullanma değeri sözkonusu değildi. Artık ürün, değiştirim değeri sağlamak için üretilen metaya dönüşmüştür. Hattâ öyle ki, hür bir akitle işçi tarafından kapitalistlere satılan emek-gücü bile bir meta olmuştur ve bir değiştirim değerine sahiptir. Marx bu olaya metaların *fetişizmi* adını vermiştir. Çünkü, kapitalist üretim tarzında emek ürettiği ürüne olduğu gibi, kendi emek-gücüne bile yabancılaşmıştır.

Kapitalist üretim tarzının aslî odak noktası kullanma-değerli değil de, değiştirim değerli meta üretimi ise, metaların arasındaki nisbî değerlerin nasıl oluştuğu sorunu ortaya çıkar. Nihayet, eğer kullanma-değeri ortada yoksa, her değişimlenen metanın eşdeğerini bulması ancak, karşısındaki metanın da kendisi gibi üçüncü bir ortak paydaya indirgenmesi ile kabildir. Bu ortak payda metaların içinde cisimlenmiş emek-gücüdür. Emek-gücünün kendi değerinin saptan-

ması da bu kuralın dışında kalmaz. Emek-gücünün değeri, onun yeniden-üretilmesi için toplumsal olarak gerekli emek-zamandır (emek-miktardır).

Kapitalist üretim tarzında, kâr amacı ile hareket eden kapitalistler ellerindeki nakdî sermaye ile ara-mallar, üretim araçları ve emek-gücü satın alırlar. Sabit ve dolaşır sermayenin üretim süreci içinde kaybettiği değer tabiatıyla üretilen metaya aktarılır (tükenme, yıpranma ve aşınma). Emek-gücü ise meta içinde cisimlendirdiği doğrudan emek değerini metaya geçirir. Fakat ne var ki, kapitalistlerin amacı kâr elde etmek olduğundan ve üretim araçlarının mülkiyetini de ellerinde tuttuklarından, emeği kendini yeniden üretimi için gerekli emek-zamandan daha fazla çalıştırmak olanakları vardır. İşte bu yaratılan fazla değere artık-değer denmektedir ve emeğin yeniden-üretimi için gerekli emekle bu artık-değer oranına da sömürü haddi (artık-değer haddi) adı verilmektedir.

Dikkat edilirse, Marksgil emek-değer teorisi bir yandan, üretilen metaların değiştirim esaslarını saptarken, öte yandan, değerin sınıfsal bir temele göre nasıl birleştiğini göstermektedir. Gerekli emek-zamanla artık-emek zaman kavramları toplumda yaratılan değerin işçi sınıfı ile kapitalist sınıf arasında nasıl bölüşüldüğünü belirlemektedir. Anlaşılacağı gibi, bu husus, Cambridge iktisatçılarında yoktur. Onlar ancak iktisadî görüntüler ile uğraşıp, teknolojik yöntem ve fiatlara göre oluşan bölüşüm ile, mal fiatlarının ve öteki sınıf payının nasıl belirleneceğini araştırmaktadırlar. Fakat bu yalnız bir görüntüdür. Bilimin asıl amacı ise bu görüntünün arkasındaki iktisadî gerçeği bulmaktır. Marksist okulun önemi, emek-değer teorisi ile bu gerçeği yakalamış olmasıdır. Gerçekten, toplumsal yeniden-üretim sürecinde yaratılan metaların nisbî değerleri nasıl oluşur ve yaratılan değerin sınıflar arasındaki bölüşümü hangi esaslara göre yapılır? (Medio 1969, Benetti, 1973. Desal 1974) Bu ancak bir emek-değer teorisi ile açıklanabilir.

Hemen ekleyelim ki, Marksgil iktisatta değerler sistemine göre belirlenen nisbî değerler ve bölüşümün iktisadî bir anlam kazanabilmesi için, değerler sistemi verilmişken, fiatlar sisteminin ve fiatlanmış bölüşümün de belirlenmesi gereklidir. Bu «dönüşüm sorunu»nun von Bortkiewitz'den beri (von Bortkiewitz 1906) çözümlenmiş olduğunu söyliyelim. Değerler sistemi verilmişken fiatlar sistemini belirlemek, bu konuda uğraşan nazariyelerce değişik yorumlarla gerçekleşmiş olsa bile, her iki sistemin karşılıklı-içlediklerini göstermiştir.

Bitirirken, özet olarak, diyebiliriz ki, bugün teorik geçerliliğini yitirmiş neo-klâsik okuldan başka, iki okulla karşılaşıyoruz: Cambridge ve Marksist Okul (teorik bütünlüğü hiç bir zaman olmıyan Keynes'gil okulun bugünkü temsilcilerinin, yani Kaldor ve Pasinetti'nin Cambridge Okuluna mensup olduğunu biliyoruz). Neo-klâsiklerin bir kalıntısı olan bayağı iktisat okulu, dönemini tamamlamış, temcit pilavı gibi tekrarladıkları kurgu-teorileri ile iktisat bilimine katkılarını tüketmişlerdir. Bundan dolayı da bayağı iktisat yapmaya başlamışlardır. Bu, onlar için gerçekten abartılmış bir ad değildir, çünkü bilimsel gerçekler karşısında iktisada itikadı, tanıkları, yerineleri, kıssaları, marmelatları, alçıları ve killeri getirenler onlardır.

Yararlanılan Kaynaklar:

Benetti, C. (1974) **Valeur et Repartition,** Presses Universitaires de Grenoble, Maspero.

von Bortkiewitz, L. (1906) «Value and Price in the Marxian System», **International Economic Papers,** No. 2, 1952.

Böhm-Bawerk, **Karl Marx and the Close of His System** (ed..) P. Sweezy, London.

Dobb. M. (1973) **Theories of Value and Distribution,** Cambridge University Press.

Ferguson, C.E. (1969) **The Neoclassical Theory of Production and Distribution,** Cambridge University Press.

Kay, G. (1975), Development and Underdevelopment, Macmillan, London.

Medio, A. (1972), «Profits and Surplus value: Appearance and Reality in Capitalist Production». Hunt, E.K. ve Schwarts, J. **Critique of Economic Theory,** Penguin Books.

Nuti D.M. (1970) «Vulgar Economy» in the Theory of Income Distribution» Nuti D.M. (1974) «The Transformation of Labour Values into Production Prices and the Theory of Marxian Exploitation» Yayımlanmamış yazı (1932)

Hunt E.K. ve Schwarts, **A Critique of Economic Theory,** Penguin Books.

Robbins. L. (1932) **An Essay on the Nature and Significance of Economic Science,** Macmillan, London.

Robinson. J. (1953) «The Production Function the Theory of Capital», **Rewiew of Economic Studies,** Harcourt, G.C. ve Laing N.F. **Capital and Growth** Penguin Books.

Rowthorn, R.E. (1974) «Neo-Ricardianism or Marxism?» **New Left Review.** June

Samuelson, P. (1971) «Understanding the Marxian Nation of Exploitation: A Summary of the concalled Transformation Problem between Marxian Values and Competitive Prices». **Journal of Economic Literature**

Sraffa. P. **Production of Commodities by Means of Commodities,** Cambridge University Press.

ÖMER LAÇİNER

Faşizm II

V — BURJUVA DİKTATÖRLÜĞÜ - FAŞİST DİKTATÖRLÜK

a) Bir Sınıf Diktatörlüğü Olarak Burjuva Diktatörlüğü :

Günümüzde her dikta deneyini, mevcut yönetimin her zor kullanma girişimini «faşizm» olarak nitelemek adeta kural halindedir. Özellikle faşist zorbalığın sınır tanımaz karakteri gözönüne alınarak, salt baskı dozunun yüksek oluşu, dikta girişimlerinin faşist olarak tanımlanması için yeter kanıt sayılagelmiştir.

Kuşkusuz, faşist deneylerin metod ve uygulamaları, kendileri ile zamandaş veya sonraki kapitalist kamptaki her çeşitten yönetim için elverişli araçlar göstermiştir. Hele diktatörlükler için hayli güçlü esin ve taklit konusu olduğu sözgötürmez.

Baskının çokluğu, faşizmin hemen göze çarpan ayrılmaz bir özelliği olmasına rağmen temel ölçü değildir. Yani baskının çok veya az olması gibi nisbî ölçüler, bir yönetim biçiminin faşist olarak nitelenmesine gerekçe olamaz.

Eğer faşizmin özel bir diktatörlük olduğu tezinden hareket ediyorsak, bu **özelliğin** nereden geldiğini açıkça koymalıyız.

Biz bu yazımızda faşizmin özelliğini ısrarla vurguladık. Faşist dünya görüşünü tahlil ederken, bu görüşün, doğal-organik hayatın özel bir yorumundan kaynaklandığını gösterdik. Faşizmde toplumsal alanla doğal alan arasındaki ayrımın şiddetle reddedildiği; toplumun, doğa yasasına tabi bir alan, yani doğanın aynı nitelikte bir parçası olarak ele alındığı özellikle belirtildi. Böylesine bir dünya görüşünün gerek burjuvazi ve gerekse diğer mülk sahibi sınıflarca benimsenmesinin hangi tarihsel koşullarda, hangi aşamada **mümkün** olduğunu da açıklamaya çalıştık.

Bunların ışığında faşizmi kapitalist sistem içinde mümkün yönetim biçimlerinden ve özellikle klasik diktatörlük tiplerinden ayırdeden nedir?

Bu soruya cevabımızı vermeden önce, kısaca burjuva diktatörlüğünün -egemen sınıfın diktatörlüğü tanımı çerçevesinde- ne olduğunu ve niçin uygulandığını belirtelim.

Sınıf diktatörlüğü; bir egemen sınıfın, içinde yer aldığı üretim biçimine özgü kurumsal yapıyı yerleştirmek, genel toplumsal yapı içinde bu kurumları kendi sınıf rasyonellerine dönük (uygun) bir işlerliğe kavuşturabilmek için zorun temel araç olarak kullanmasıdır.

Zor, sınıflar varoldukça toplumun ayrılmaz bir ögesi olarak devlette kurumlaşır. Devlet, ait olduğu üretim biçiminin **toplumsal ölçülerine göre belirlenen zor usüllerini uygulama** tekelini elinde tutar. Egemen sınıf devleti kullanarak kendi toplumsal düzenine aykırı gördüğü veya bu **düzenin gereklerine uymakta** aksayan her birimi veya kişiyi **zorlar.**

Bir üretim biçiminin, daha üstün bir üretim biçimi tarafından aşılmasını gerektiren nesnel koşullar etkisini gösterinceye kadar, kendi rasyonellerini işlerliğe kavuşturmak için egemen sınıf tarafından zor kullanılmasının tarihsel-toplumsal bir anlamı, meşruluğu vardır. Yani bu dönemde kullanılan zor nesnel bir zorunluluğun ürünüdür, **toplumsal bir gerekçesi** vardır.

Kapitalist toplumun tarihi boyunca çeşitli burjuva diktatörlük-

leri görülür.* Zamanla bu diktatörlükler, üretim biçiminin aşamalarına ve egemen burjuvazinin üretim süreci içinde giderek değişen fonksiyonuna uygun olarak tutuculaşırlar. Başlangıç evrelerinde daha çok feodalite artıklarına karşı mücadele veren burjuvazinin, sistemin genel tarihsel gerekleri için herşeye rağmen «ilerici» olan girişimleri, proletaryanın siyasal nitelikli hareketlerine karşı tavır almaya başladığı dönemlerde artık yönetici yanı ağır basan sınıf olmasının da etkisiyle «tutucu» hattâ **gericidir**. Ancak bu gericilik, yine kapitalist toplum yapısı içinde, fakat sınıfsal ilişkilerin daha önceki bir zamana ait biçim ve ölçülerde kalmasına yönelik bir çabadır. Onun için de «tarihin akışına ters» olduğunu söyleriz.

Görülüyor ki burjuva diktatörlüğü, baskı dozu ne olursa olsun, toplumsal anlayışı ne denli haldeki aşamanın gerisinde kalmış olursa olsun, yine de kendisini toplumsal bir yükümlülük içinde sunar, tutuculaşmış bile olsa bir sınıfın toplumsal değer ve ölçülerine uyar.

Bu çerçeve içinde burjuvazinin **devleti eliyle** uygulanan **zorun, bir araç** olduğunu görürüz.

Bu açıklamaların sonucu, burjuva diktatörlüğünün tanımını yapabiliriz:

Burjuva diktatörlüğü, kapitalist istikrar ve rasyonalizasyon görevlerini yerine getirmek için **(yani toplumsal bir gerekçeye** dayanarak) burjuvazinin devletinin, zor kullanılmasını en etkili biçimde yerine getirebileceği uygun bir yönetim biçimidir.

b) Faşist Diktatörlük :

Oysa **faşist diktatörlüğün «kapitalist istikrar ve rasyonalizasyon» gibi bir «görevi» yani toplumsal bir yükümlülüğü yoktur.**

Faşist anlayış, tarihsel insan faaliyetinin, giderek doğanın sınırlamalarından, «yasa»larından uzaklaşarak gelişen, **doğal olmaktan, toplumsal olmaya doğru yükselen temel özelliğini** kesin bir reddedişten başlar. Faşist dünya görüşünün incelenmesinden açıkça gördüğümüz buydu. Böylesine bir anlayışın yönlendirdiği bir diktatörlüğün kendini «toplumsal» diyebileceğimiz herhangi bir kayıtla sınırlamayacağını tahmin edebiliriz. Faşist-Nazist uygulamaların, bu akım dışındaki her anlayış sahibi için «akıl almaz bir iğrençlik ve vahşet» olarak nitelenmesi, bundan ötürüdür.

Bir kurdu, bir köpeği, «öldürmek» fiilinden yargılamak anlamsızdır. Kurt öldürmeden yaşayamaz. Bir hayvan olarak o, organik doğanın yasasına tabidir. Zor ise, organik doğal hayatın içsel yasasıdır. Her organizma bu iç yasanın gereği, varlığını, yaşamını sürdürmek, korumak için kendi gücünü, zorunu kullanır. Yani nedeni ve sonucu aynı olan bir «âlem» sözkonusudur.

Faşist ve faşist dikta, kendini bu «âlem» içinde koyar, bu «âlem» içindeymiş gibi davranır.

İnsanın organizma olan fizik yanını tanır sadece faşizm. O sık sık mâneviyat diye haddinden fazla öne sürdüğü şey özünde bir insanî değerler toplamı falan değil, —bu kelimenin alışılmış kullanılışı içinde— kendine bu «kavga» için telkin araçları üretme çabasıdır. İnsanın tarih içinde doğayı değiştiren, doğa yasalarının üzerinde insan toplumunun giderek gelişen rasyonellerini yaratan **insana özgü, insanı ayırdeden fonksiyonunu, tarihî insan eylemini tanımaz,** kabul edemez. Bunun içindir ki gelecek kapkaranlıktır gözünde. Tarih deyince hep eskiye kaçışında bu umutsuz, kör güdüden hayli malzeme vardır.

Mülk sahibi sınıfların ve özel olarak finans burjuvazisinin hangi tarihî koşullar içinde ve kapitalist sistemin hangi özel aşamasında, **«varlıklarını koruma»** noktasına geldiklerini gördük. Bu noktada, gerek içinde yer aldıkları kapitalist üretim biçiminin ve gerekse sınıf olarak fonksiyonlarının, toplumsal bir anlam ifade etmekten artık uzak olduğu **fiilen** açığa çıkmıştır. Proletarya devrimi toplumsal ge-

* Burjuva partilerinin (veya mülk sahibi sınıflar partilerinin) kendi içlerindeki rekabet ve çatışmalardan, bir iktidar boşluğu doğmuşsa, **egemen sınıflar arasında uzlaşma veya dengeyi sağlamaya yönelik, yürütmenin tüm yönetim yetkilerini elinde toplaması biçiminde** (genellikle askerlere dayanan) bir diktatörlük kurulur. Eğer, sistemin çarklarının egemen sınıf yararına daha hızlı ve verimli dönmesini zorunlu kılan ekonomik ihtiyaç varsa veya mevcut işleyişe karşı nisbî bir muhalefeti ancak zorla sindirme imkânı kalmışsa, **emekçi sınıflara yönelik zincirleme baskı yöntemleri uygulayan** — askerî veya sivil — bir diktatörlük oluşturulur. (Anlaşılacağı üzere yukarda hakim çizgileri belirten tarifler verdik. Pratikte her iki çizgi de çeşitli oranlarda aynı bir dikta yönetimi içinde bulunurlar.)
Yalnız burjuva partilerine izin veren bir parlamentarizm de bir diktatörlüktür.

lişmenin ufkunu berrakça göstermiştir. Ve bu ufukta mülk sahibi için yer yoktur.

Toplumsal hayatı, doğal-organik hayattan şu veya bu ölçüde farklı kabul eden tüm geleneksel ideolojilere bağlı mülk sahibi sınıflar, her şeye rağmen toplumsal bir temeli olan ideolojilerini, dünya görüşlerini, içgüdüsel bir koruma, korunma duygusuyla terkederek, bu duyguyu karşılayan faşist ideolojiye sığınırlar.

Faşizmin «kavga» ideolojisi, bu görüşü benimseyen ve buna göre davranan kişi ve toplulukların tüm «hayvanî» iç güdülerini ayaklandırdıysa bu garip bir olgu olarak geçiştirilmemelidir. Nazi terörü bir avuç SS'in işi değildir. Veya Hitler'in ardında çılgın bir ölüm dansına tutulanlar NSDAP'in militanları değildi yalnızca. İtalyan ve Alman tarihi, incelmiş bir kültürün, gelişmiş bir uygarlığın ürünlerinden birçok örneği barındırır. Ama bütün bunlar meydanlarda âdeta dinsel bir ayin yapılıyormuşcasına kitap yakma törenlerine katılmaya, binlerce kişinin «yahudi» veya «aşağı ırktan» olduğu için öldürülmesine sırt çevrilmesine engel olmadı. Hattâ bunlar, o çok bilinen örneklere trajikomik bir anlam katıyorlardı: Toplama kamplarının veya SS'lerin önderlerinin bir yandan Faust okuyup bir yandan klasik müzik dinlerken ellerinde insan derisinden yapılma kırbaçlarını sallayarak, o gün fırınlarda kaç kişinin yakılacağını veya nasıl bir işkence yönteminin daha iyi sonuç vereceğini ciddî ciddî konuştuklarını öğreniyoruz.

Faşist toplumun bir kesiti de en çarpıcı, fakat hiç de istisnaî olmayan yanlarıyla böyledir. Faşist diktatörlüğün kendi temel kurumları, kapalı karmaşık yapısına rağmen toplumun geri kalanının dışında ayrı bir örgüt gibi değildir. Toplumsal hayatın her alanındadır. Her çeşitten mülk sahibi sınıfları harekete getirir, onları belli eylem tiplerine adapte eder. Yani ardında **zoru toplumsal bir araç olarak değil, doğal bir yasa** olarak benimsemiş bir topluluk vardır.

Bu diktatörlük, toplumsal bir karışıklık döneminde orta sınıfların düzen isteğine de cevap veren otoriter bir yönetimin kendini toplumun üzerinde kabul eden anlayışından ayrıdır. Bu klasik otoriter yönetimler, diktatörlükler, bazı nisbî değişikliklere zorlansalar bile, toplumsal faaliyetin zaten varolan, ancak o anda terkedilmiş olan kanallarına yeniden dönülmesi ve böyle devam edilmesine **nezaret ederler.**

Faşist dikta, tarihsel-toplumsal bir gelişmenin sonucu oluşan bu gibi ilişki biçimlerini yok sayar. Toplumsal hayata özgü olan bu ilişkiler, yasa olan **zorun —haldeki somut ölçüsü mülkiyetin— hiyerarşiyi belirlediği** bir düzenleme içinde yer aldıkları oranda varlıklarını korur veya buna göre bir içerik kazanırlar. Yani toplum doğa içine yerleştirilir ama mülkiyete dayalı hiyerarşi ince bir dikkatle korunur. (Faşizmin yegâne inceliği (!) de buradadır zaten).

c) Faşist Diktatörlük Üzerine Bazı Tezlerin Eleştirisi :

İşte faşizmi inceleyenlerin çoğunu da yanıltan bu mülkiyete dayalı sınıfsal hiyerarşinin aynen korunmuş olması. Bunlar faşizm öncesi egemen sınıfın faşizm içinde de ekonomik çıkarlarını aynen koruduğunu hattâ daha da arttırdığını görüp sonucu ilan ediyorlar: Burjuvazinin diktası. Bu diktanın uygulamalarındaki vahşete, duygusal kökenli bir tepkiyle sıfatlar takıverince ortaya bol «en»li tanım çıkıyor: «Burjuvazinin en gerici, en şöven, en emperyalist unsurlarının en yıldırıcı diktatörlüğü.»*

Bir nefreti açıklar bunlar. Ve bir yığın da soru getirir bilimin önüne. Bu «en» berbat niteliklere sahip bir yönetim, bir dikta kitleleri zaptetme» işini yaparken nasıl oluyor da ardına kitleleri takabiliyor? Cevap kitlelerin aldatıldığı veya demagojinin kandırıcılığı vs. vs. dir.

Zaten böylesi tanımları yapanlar klasik faşizmin kitleleri peşinden sürüklediği olgusunun sözünü pek etmiyorlar. Bir Marksist ta-

* Bu tarif «**Faşizme Karşı Birleşik Cephe**» kitabının 58. sayfasında (Ser Yayınları, 1969) yapılıyor. Gerek bu tarif gerekse hepsi bu anlamda olan diğer tariflerde faşizmin gerekçesi aşağıda en kapsamlı haliyle sunduğumuz şekildedir:
«Burjuvazi, emperyalist savaştan, Rus Devriminden ve Sovyetler Birliğinin on yılık varlığından ve bu faktörlerin proletarya, köylü, baskı

rihî bir olaydan, bu olayın kendisi için ne denli acı bir anlamı olursa olsun kaçınmaz. Bu «olay»ı açıklamak zorundadır. Ve Marksizmin bilimi toplumsal gerçeğin üzerine cesaretle gitmemize imkân veren zenginliğiyle bize ışık tutmaktadır.

Yine bu tanımın kendi içinde sükutla geçiştirdiği bir olgu daha vardır: Faşizm, sermayenin devlete egemen olduğu bir dönemde, bu sınıfın koyu bir diktayı zorunlu görmesi sonucu oluşmuşsa niçin elinde tuttuğu hazır, örgütlü zor gücünü, devleti kullanmıyor da, sayıları milyona varan SA'ları, Kahverengi Gömleklileri vs. örgütleyip kullanıyor?

Bütün bunlara «sermayenin en şoven en emperyalist vs. kesiminin diktatörlüğü» anlayışı içinde özlü cevap vermek mümkün değildir. Ve böyle olunca da elbette etkili bir mücadele vermek sözkonusu olamaz.

Yukarıda andığımız «manzara»nın iki önemli, temel çizgisi, rengi bunlardır. Bunların ilkini, yani faşizmin, orta-küçük mülk sahiplerini ve bazı zümreleri de kapsayan geniş kitle desteği sağlayabilmesinin tarihi nedenlerini evvelce açıklamıştık.

İkincisine, yani faşizmin kendi örgütlü zor gücünü devletin dışında (ancak ondan tamamen bağımsız değil) oluşturma ihtiyacına da açıklık getirmek gerekir.

Devlet, egemen sınıfın baskı aracıdır. Ancak, bu araç, bu egemen sınıfın da içinde yer aldığı bir toplumsal yapının gereği olarak biçimlenir. Ve toplumsal yapının, sistemin savunulması için gerekli mekanizmalara sahiptir. Sistemin, sistem olarak devamı için varlığı şart olan toplumsal ölçülere değerlere tabidir bir yerde. Hattâ bu değerler, ölçüler artık aşılmış olsa bile, sistem eğer bir toplumsal bütünlük sağlayabileceğini öne sürüyorsa bunları ister istemez kabullenmek zorundadır. Devletin tekelinde olan zorun uygulama sınırlarını bu ölçüler belirler.

Ama eğer egemen sınıf «sistemin savunulmasından», «sınıf olarak varlığını savunmak» noktasına gelmişse, herşeye rağmen, kurulu devlet mekanizmasının geleneksel yapısı fazlasıyla kullanışlı değildir. Bunun içindir ki faşist hücum kıtaları «devlete yardımcı olmak» için çırpınır dururlar. Kuşkusuz devlet içinde bu «yardımcı»ların gayretkeşliğinden duygulanıp, «yardımcı»lara devletin de «yardımcı» olmasına çalışanlar az değildir. Fakat yine de faşistler imkânı elde eder etmez hemen bu eski mekanizmayı, toplumsal ölçü vs. gibi şeylerin artık sözünün edilmediği bir **organizmaya** çevirirler.

Yukarda sınırlı eleştirisini yaptığımız en yaygın tanımdan daha değişik görüşlere de kısaca değinelim.

Bazısı «orta burjuvazinin reaksiyoner diktatörlüğü»dür. der. Orta burjuva katılmasından kaynaklanan bu tez de aynı hatayı paylaşır. Üstelik biraz daha vahimleştirerek, Orta burjuvazinin faşizmdeki rolünü evvelce anlattık. Ayrıca «orta burjuvazi»nin yani orta-küçük mülk sahiplerinin bağımsız bir ideoloji oluşturmalarının imkânsız olduğu bilinir. «İki yanlı tehdit», «iki yanlı davet»tir de aynı zamanda, Bu bakımdan salt orta burjuvaziyi **harekete geçiren** bir durum olamaz. Orta burjuvazi **harekete geçirilen**dir.

İlk görüş «kapitalist rasyoneller» için uygulanan bir faşizmden, ikincisi de —açık belirtilmese de— «orta sınıf rasyonellerinden» kalkan bir faşizmden sözediyor. Faşizmi, sınıf veya sistem rasyonelleri gibi «toplumsal» ölçülere sahip veya bu ölçüleri koruyan siyasî hareket olarak koymak, yanlışlığın temelidir.

Bir tarif de şu: faşizm, «siyasî planda geri çekilmiş burjuvazinin, maddî, sosyal planda güçlendirilmesi olayı»dır. Burada faşist yönetimin olağan burjuva yönetimlerinden farkı vurgulanabilmekte ancak ayrım sun'i kalmaktadır. Böylesi keskin «plan» ayrımlarını yapmak zihnî kurgu da mümkündür.

altındaki uluslar ve sömürge halkları üzerinde yaptığı büyük devrimci etkilerden sonra, eski parlamenter demokrasi biçimi ve yöntemleri ile halk kitlelerini sınıf egemenliği altında tutamayacak ve kapitaist istikrar ve rasyonalizasyon görevlerini yerine getiremeyecektir. Burjuvazinin tek çıkar yolu kitleleri faşizm ile zaptetmektir. **Faşizm burjuvazinin sınıf egemenliğinin son aşamasıdır.** (a.g.e. s. 35)

Biz buradaki «kapitalist istikrar ve rasyonalizasyon görevini yerine getirmek» için «kitleleri faşizmle zaptetmenin tek çıkar yol olduğu» temel görüşüne katılmadığımızı daha önceki açıklamalarımızda belirttik.

VI. MİLLİYETÇİLİK — TÜRKİYE'DE FAŞİST HAREKET

a) Burjuva Milliyetçiliği — Faşist Milliyetçilik :

Milliyetçilik, burjuva devrimleri döneminin ideolojisidir. Serbest rekabetçi kapitalizmin tarihî özelliklerini taşır. Bu dönemin, feodaliteden miras aldığı, **feodal birimlerin toplamı** olan **ülke**yi, dil, ekonomik yaşantı birliği ve ulusal bilinç temalarıyla **vatan** haline getirmeye çalışır.* Bununla mevcut üretim biçiminin, içinde yeterli bir hareket ve gelişme imkânı bulacağı bir alan yaratılır. Yüzyıllardır birbirinden ayrı kendi sınırlı dünyalarında yaşayan topluluklar, ortak bir ulusal kültür içinde kaynaştırılır.

Bu tarihsel oluşumun içinde milliyetçilik, feodal ideolojilere göre ilericidir. İçinde bulunulan maddî ilişkilerin mümkün kıldığı bir geniş kapsamlı, **birleştirici** programdır.

Ancak kapitalizmin emperyalizm aşamasında, yani **üretici güçlerin gelişiminin, dünya ölçüsünde bütünleşebilme imkânını zorunlu kıldığı bir çağda, milliyetçiliğin, vatanla sınırlı alanı ve programı aşılmıştır.**

Fakat kapitalist-emperyalist sistem içinde büyük ölçüde **birleşmiş dünya alanı,** yine de **sınırlı alanlar toplamıdır.** Ülkeler aralarında yoğun ilişkiler olmalarına rağmen, siyasal sınırlarla ayrıdırlar birbirlerinden. Üstelik farklı düzeylerdedir bu ülke halkları. Ve Metropol-sömürge ilişkisinin korunması, **alanların birleşmesinden çok, alanların bağımlılığıyla nitelenen bir evrensellik verir sisteme.**

Proleterya devrimi, yalnızca sınıf ilişkilerini değiştirmekle kalmaz, özü gereği, alanlar arasındaki bağımlılık ilişkisini reddederek, tek bir birleşmiş alanı gerçekleştirmeye çalışır. (Proleter enternasyonalizmi).

Bu oluşum, sömürge veya yarı sömürge tipindeki ülke halklarında derin yankılar yapar. Böylece emperyalizm, hem metropoldeki işçi sınıf hareketi tarafından, hem de sömürgedeki ulusal kurtuluş hareketleri tarafından ikili bir tehditle karşılaşır. Mevcut sömürgeleri elde tutan emperyalist ülkelerce «alanın korunması», sömürgesi kıt veya olmayan emperyalist ülkelerde de «alanın yeni baştan düzenlenmesi» baş sorun olur. Temelde her iki tip emperyalist ekonomice çözülmesi gereken sorun; bu yeni oluşum karşısında toptan alanın nasıl reorganize edileceğidir. Ancak bu ikinci tiptekilerce daha acil bir sorundur. Bunun içindir ki, «reorganize»nin dayanacağı «yeni ilke»ler buralarda geliştirildi.*

«Tehdit»in anavatan içinden —işçi hareketi nedeniyle— daha dolaysız oluşu, öncelikle «anavatanın düzenlenmesini» gerekli kılar. Bu düzenleme, onu zorunlu kılan proleter devriminin tüm sonuçlarına ve sömürge halklarının hak isteklerine köklü bir tepki anlayışıyla yapılmalıdır. Eskiden piyasanın otomatik işleyişinin kaçınılmaz sonuçlarından olan sömürge-metropol ayrımının değiştirilebilir olduğu gösterilmiştir artık. Buna tepki, **tarihî** olarak doğmuş olan farklı alanların, **yapısal** olduğunu göstermeye çalışan, metropol alanın (anavatanın) ayrıcalıklı durumunu değişmez sayan bir ideolojiyi gerektirir.

Aynı anda, tarihî toplumsal gidiş içinde ya büyük sermayece yutulmak veya proleterya devriminin özel mülkiyetsiz programıyla, sınıf olarak önleyemeyeceği kayboluşun kaçınılmazlığını yaşayan metropollerin orta-küçük burjuvazisi de **alan** aramaktadır. Mülkiyetinin çapının gerektirdiği bu alan ancak kendi sınırlı «vatan»ıdır.

Bu iki, ayrı büyüklükteki sermaye-mülk sahibi sınıfın aynı yöndeki arayışları şöyle bir **geçici** sentezi mümkün kılar: Finans burjuvazisinin **sınırlı alanların toplamı olan dünyası,** bu sınırlı alan (ülke) lardan kendi üslenmiş olduğuna (anavatana), —bu alanın orta-küçük mülk sahiplerine de özel ayrıcalıklar vehmedilerek— kalıcı, **üstün** bir statü verilmesi yoluyla **reorganize** edilir.

Bu **üstün alan**daki orta-küçük mülk sahiplerine, **yeni statülerinin güven verici** yanları iyice benimsetildiğinde formüle edilen faşist «**mil-**

* Bu Bölüm de her iki milliyetçilik, **Alan açısından** ele alınmaktadır. Burjuva milliyetçiliğinin, **kendi alanı** dışında başka ulusların burjuva milliyetçiliği için de **alan** hakkı tanıması, ideolojisi gereğidir. Kuşkusuz bu alanları **mutlak** kabul etmez. Kendi alanını diğerleri zararına **genişletmek** ister. Oysa faşizmin milliyetçiliğinde böyle **«genişliğine»** bir alan anlayışı yoktur, **«derinliğine»** diyebileceğimiz bir alan anlayışı vardır. Kendi **ayrıcalıklı alanı,** toplam alanların üzerindedir. Buna uygun olarak da kendi ulusunun diğer uluslar üzerinde, üstünlüğü **kabul** edilir.

* 1920 sonrasında faşist veya faşist benzeri hareketlerin iktidarı ele geçirdiği ülkelerin Almanya gibi sömürgelerini kaybeden, İtalya gibi sömürgeleri kıt, İspanya ve Portekiz gibi mevcutlarını elden kaçırmaya aday ülkeler oluşu ve hepsinin de bir «devrim öncesi» dönemi yaşadıkları gözönüne alınmalıdır.

liyetçilik», kuşkusuz o bilinen **burjuva rasyonellerince oluşan milliyetçilikten, özünde** farklıdır.

Çağımızda, **faşizme hizmet eden milliyetçilik** böyle bir «milliyetçilik»tir.

b) Türk Milliyetçiliği İdeolojisi :

Türkiyede para-faşist MHP'nin «milliyetçiliği» de aynı **ayrıcalıklı alan (ülke) milliyetçiliği** anlayışına uygun olmak zorundadır ve öyledir.

Kısa bir tarihçe ile milliyetçi ideolojinin alan ve içerikçe geçirdiği değişimleri hatırlatmak yararlı olabilir.

Başlangıcında Türk Milliyetçiliği hareketi, «milliyetçiliği», ekonomik-toplumsal bir biçim içinde sundu. Ziya Gökalp'ın «Türkçülüğün Esasları» bir siyasal program gibiydi. «Solidarite» —dayanışmacılık— temel esprisi içinde bir programdır bu. «Türkleşmek - İslâmlaşmak - Muasırlaşmak», «Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, Batı medeniyetindenim» sözleri, çağının eklektizme yatkın kafalarını açıklar. «Kültür» ve «medeniyet» ayrımı yukarıdaki temaları tutarlı kılabilmek için zorlanmış, hattâ belli ölçülerde değiştirilmiş kavramlardır. Bu çabalar çöküş halinde bir imparatorluğu korumakla, belli ölçülerde yenilemek arasında gidip gelen siyasal-ekonomik kaygıları yansıtır.

Önceleri «Turan», «Kızıl Elma» temaları yaygındır. Bunlar, İttihat-Terakki ideologlarınca (Ziya Gökalp'da başı çekenlerdendir) Abdülhamitin İslâm birliği politikasına tepki olarak geliştirildi. Ayrıca o çağda başkent kültür ve politika dünyasında etkin olan Çarlık Rusyası'ndan gelme Kırım Tatarları, Kazan Türkleri v.s.nin aydınlarının da katkıları çoktur. Batıda genişleme olanaklarını yitirmiş, günbegün gerileyen Osmanlı devleti, istilâcı geçmişinden kaynaklanarak, kendine ancak doğuda yeni alanlar bulabileceğini keşfeder.

Türk milliyetçiliği akımı ancak 20. yüzyıl başında yarı-resmî bir ideoloji olarak ortaya çıktı. Ve bu andan kısa süre sonra en uç temalarını kullandı. Türkçü-Turancı* biçimiyle İttihat-Terakkinin I. Dünya Savaşı içindeki politikasını etkiledi. Savaş içinde ta Hinde, Türkistana varmak isteyen ufak-sembolik ama büyük umutlar bağlanabilen girişimler yapıldı. Dönem, Enver Paşanın 1921'deki anlamlı sonuyla noktalanır. Bu ilk dönemi simgeleyen, Türk milliyetçiliğinin ilk ideologu Ziya Gökalp'in, değişim trendi bu genel trendle uyum halindedir. Turancılıktan «Anadolucu»luğa dönüş olarak görürüz bunu. Ancak bu anda bile İslâmî ögeyle bağlarını koparmamıştır ve en somut önerileri, bu dinsel faktörü hesaba kattığı durumlarda belirdi. Asya ve Afrikanın İslâm sömürge halklarının İngiliz ordusu içinde Çanakkale, Arap yarımadası savaşlarında Osmanlı ordularına karşı savaşması, Arap milliyetçi hareketinin dramatik ayrılıkçı karakteri, İslâmı ögenin güçten düşüşünü hızlandırır.

İşgâl günlerinde İstanbul hükümetinin politikası ve hemen hemen hepsi dinsel sloganlarla yürütülen isyanlar, Bağımsızlık Savaşının yönetici sınıf ve zümrelerinde, yalnızca halifelik kurumuna karşı değil, bu kurumu meşrulaştıran İslâmî ideolojiye karşı da tepkiyi arttırdı. Bizzat Bağımsızlık Savaşının önderlerinin halkın geniş kesimlerinde etkili dinsel ideolojiyi kullanma gereksinimleri, başlangıç anlarındaki esnek politikayı zorunlu kılar. Savaşın bitiminden 3 yıl sonra Şeyh Sait isyanının da aynı dinsel sloganlarla yürütülmesi yeni bir devleti inşa etmekte olanlara daha açık milliyetçi ideoloji araçları kullanma olanağını sağladı. Şeyh Sait isyanında etnik yanın da önemli oluşu, bundan sonraki milliyetçiliğin asimilasyona ağırlık veren özelliğini geliştirme gerekçesi olur. 1925 yılından sonra Türk milliyetçiliğinin daha şoven bir niteliğe büründüğü, birtakım bilim dışı tezlerle yürütüldüğü görülür. 1945'lere kadarki dönem küçük farklarla aynıdır.

Türk milliyetçiliği ideolojisinin kaynaklarını, oluşumunu, anlat-

* «Bütün dünya Türklerinin, yaşadıkları topraklar üzerinde egemen bir devlet etrafında birleştirilmesi» olarak formüle edebiliriz «Turan Ülküsü» nü. Sınırları tarihî olarak Doğu ve Kuzeyde eski Hun devletinin, Batı ve Güneyde Osmanlıların ulaşabildiği sınırlarla ifade edilebilir. (Belirtelim ki böyle bir tarif Türk milliyetçilerinin yazılarında bu biçimiyle yoktur. Ben bunların kendi tarih millet tezleri için ileri sürdüklerinin mantıkî sonucu olarak bu tarifi yapıyorum.)
Dikkat edilirse Selçuk ve Osmanlı yayılması Orta Asya'dan uzaklaşan bir rota izler. Üstelik bu uzaklaşmayı gerçekleştirenler Orta Asya'da varsayılan büyük Türk kitlesinden ayrılarak, onların orada kalmasına rağmen yaparlar bu işi. Bu olgu alan açısından olduğu kadar kültür, ulusal motifler açısından da böyledir. Böylece merkezi Anadolu olan devlet, Orta Asya ile başlangıçta varolan bağını zamanla kesmiş, giderek unutmuştur hattâ. Türklerin Anadolu'ya gelişlerinden imparatorluğun kesin çöküş dönemine kadar izenen çizgi budur. Dolayısıyla 1000 yıla yakın bir zaman Anadolu ile Orta Asya'nın ilişki kanalları teker teker kurumuştur. Selçuk-Osmanlı kültürünün İslâmî olduğunu savunanların Bu iki alan arasında, 1000 yıldır süren çeşitli halklar arası kaynaşım sonucu etnik bir bağın olabilmesi hayli su götürür. Bu olguyu da dikkate alan o dönemin İslâmcıları Anadolu ve Orta Asya arasındaki 1000 yıllık kopukluğun önemini anlıyor ve «Turancılığa» saldırıyorlardı. (Günümüzdekiler de sükutla aynı işi yapıyorlar.)
Turancılık, milliyetçi mantık açısından dahi bu denli su götürür temel-

mak değil konumuz. Bu kısa giriş, başlangıçtan 1950'lere (hattâ 1960'lara) gelinceye değin «**milliyetçi**»liğin yalnızca ideoloji olarak değil, bununla ilgili kurumlarıyla da **devletin güdümünde hatta tekelinde** olduğunu göstermek içindir. Halkevleri, Türkocakları, Tarih Kurumu, Dil Kurumu v.s. hepsi yarı-resmî kurumlar olarak devlete veya aynı şey olan CHP'ye bağlı idiler.

Bu ana kadar tek istisna 1944 yılındaki geniş Irkçı-Turancı tevkifatıdır. 1944 yılının, Türkiyenin yıllardır Nazi Almanyası yanında harbe girmesi için sürdürülen çabaların en sonuncularının yapıldığı yıl olması gözden uzak tutulmamalıdır. O yıla kadar, İnönü politikasının bol kozla oynama özelliği,* elde her çeşit eğilimin kadrosunu hazır tutmak, gerektiğinde kullanmakla kendini gösterir. İnönü ve CHP bir kimyager hassaslığı ile oranları tesbit eder. Nitekim o 3 Mayıs 1944'e kadar, bürokrasi-ordu-gençlik içinde bizzat Almanların organize edebildiği propogandaya ses çıkarılmamıştır. Cephe gezileri, burslar v.s. ile yalnızca Alman hayranları devşirmekle kalmayıp, ırkçı-Turancı ideolojiyi de körükleyerek beslediler.*

Yeri gelmişken belirtelim; üstün ırk politikası güden bir devletin en kararlı düşmanının diğer bir ırkçı devlet veya örgütü olması akla gelir. Ancak II. Dünya Savaşı deneyi bunun tam aksini gösterdi. Action Française kalıntılarının Nazilere paralı köpeklik yaptığı, İtalyanlarla işbirliğinde bulunduğu, Yunanistan'da da şoven milliyetçilerin aynı görevleri şevkle yerine getirdikleri vs. bilinir. Her ülkenin «aşırı milliyetçileri» birbirleriyle çok kolay anlaşırlar. Bunun görünürde başlıca iki nedeni var ve ikisi de faşizmin iç mantığına uyar. Birinci neden —en önemlisidir— Nazi ve yerel şoven milliyetçilerin ortak bir anti-komünist temelleri oluşudur. İkincisi otoriter devletin bir unsuru olmanın, hattâ istilâcıların lûtuflarıyla nisbî özerkliğe sahip bir devleti yönetmenin güdük bir yerel milliyetçi-faşist grup için yeterli bir amaç sayılması.*

Böylece Türk milliyetçiliğinin özel evriminde 1960'lara dek (1944 olayı hariç (ki o da 8 aylık bir yargılanmadan sonra beraatle sonuçlandı, sanıklar görevleri başına döndü) devletin resmî milliyetçiliğinin güdümü görülür. 1965'lerde CKMP ve sonraki MHP örgütlenmeleri, bu klasik, optimal dozda **devlet milliyetçiliğinin** terkedilip, para-faşist anlayış içindeki «milliyetçiliğe» geçildiğini simgeler. Kuşkusuz bu gelişme, önceleri klasik milliyetçiliğin, gelişen sosyalist muhalefete karşı kullandığı bir araç olarak çıkar, giderek ondan farklılıklarını koyar, daha özerk bir politika uygular.

c) Türkiye'de Faşist Hareket :

Türkiye'deki faşist hareketin partisi MHP'nin üzerinde ayrıca bir inceleme yapmayı gerektirecek, özgün bir yanı yok. Faşizmin bilinen kalkış noktalarından çıkan her sığ kafanın, kurabileceği bir yapısı var. Bay Türkeş'in «9 Işık»ı, eş dost sohbetlerinde orta burjuvalarımızın ve kahve köşesinde işsiz politika meraklılarının «milleti kurtarmak» için hemencecik buldukları **tedbirlerin** asker-bürokrat üslubuyla toparlanmasıdır. Burada belirtelimki ekonomik-sosyal sorunlara «münasip gördükleri» çözümler açısından «Führer» ve «Duçe» de Bay «Başbuğ»dan daha az sığ değillerdir. Ancak bu klasik faşist «önder»lerin —özellikle Hitler de gözlemlenen— «görüş» ve «uygulama»larındaki «**iç tutarlılık**», «**özel mantık**»ı, Bay «başbuğ»da aramanın yersiz, gereksiz ve boşuna olduğunu belirtmek gerek. Bu husus, klasik faşist metinlerle Bay Türkeş ve MHP ideologlarının «9 Işık», «Milliyetçi - Toplumcu Düzen», «Temel Görüşler» vs. gibi eserlerinin karşılaştırılmasında da göze çarpar. Sadece «doğa yasası» teriminin yerine «milletler savaşı» gibi bir terim değişikliği yapılmıştır bazı yerlerde.

Fakat yine de bir **özellik** var. (bu «özellik»in —henüz incelemediğimiz— diğer geri bıraktırılmış ülke faşist hareketlerince paylaşıldığını, dolayısıyla bir özellik sayılamıyacağını, «kapitalist-emperyalist

leri olduğu için, gerçekçi burjuva milliyetçileri tarafından ciddiye alınmamıştır. (M. Kemal-İnönü, olgun Z. Gökalp v.b.) Yalnızca bazı propaganda amaçları için kullanılmıştır. Fakat faşizm gibi, toplumu doğanın bir parçası sayan anlayış, etnik bir temele dayanmak zorunadır. Türkiye'de faşist milliyetçilik bu tartışmalı etnik temele dayalı «Turancılık»ı yapısı gereği benimsemeğe mecburdur.

* Aynı tarihlerde, «komünist teşekkül» iddiasıyla «ileri Gençler Birliği» ve bağlı tevkifatlar da yapılır. Devlet (CHP-İnönü) o güne kadarki oynak politikayı bırakıp Amerikan-İngiliz kampına kapağı atar, partilere «müsaade» eder.

* İngiliz emperyalizminin İslâmcılığı, Almanlar'ın Turancılığı desteklemeleri Türkiye tarihinin ilginç yanlarından biridir. Hareket dergisinin 108. sayısındaki «Faaliyet Şuur: Turan» yazısında, Malraux'nun «Altenburgun Ceviz Ağaçları»nda anlatılan bir olay çevresinde yapılan açıklamalarda; Turancılığa bir başkurtma motifi olarak kullanıldığı ileri sürülüyor. (Hareketin İslâm-Türk sentezi fikri etrafında toplanan bir kadro dergisi olduğunu belirtelim.)

* Aslında daha derin bir nedenden de bahsedilmelidir. Bu, tüm ırkçı-faşist düşüncelerin temelinde insanlar arasındaki eşitsizliğin doğaya uygun ve değişmez bir hal, kural olduğu yolundaki kesin saplantılarıdır. Hitler her ulusal birim içinde yönetici-seçkin azınlıklar olabileceğini, ama bunların tarih içinde aşağı ırkarla ilişkide bulunan Ari kanının taşıyıcıları olduğunu ve bunların yokolmasıyla o ulusun haldeki kuvvetliliğinin de yokoluvereceğini söyler. — «Kavgam» adlı kitabının 300-301'deki Japonya'yla ilgili sözler ilginç bir örnektir — (Bu, yukarıdaki inancın Germenist yorumudur.)

sistem içindeki Neo-faşist eğilim» üzerine vardığımız sonuçlar bölümünde dolaylı olarak belirtiyoruz. Ancak bu «özellik»in somut, Türkiye ile ilgili bir yanı var ki birçok geri ülke faşistleri için çok dolaylı bir ilgi konusudur.)

Bu **MHP faşist hareketinin,** klasik faşizm üzerine edinilmiş kanının aksine **içsel olarak kendini genel kapitalist mihraka bağımlı koyuşudur.** Kuşkusuz «bizim faşistlerimiz» son derece öfkelenirler bu sözlere. Onlar kendilerini «üçüncü yolcu —ki dünyada en çok trafik olan yol bu «üçüncü yol»dur. Bunun içinde üzerinde yalnız itişme olur, tıkanıktır— «bütün emperyalizmlere düşman» vs. ilân etmekteler ve bunu insanı kuşkuya düşürecek kadar çabalamalarla yapmaktadırlar.

Bu **geri bıraktırılmış ülkenin bağımlı faşizminin** Türkiye'deki **özel yanı** aşağıda sunacağımız örnekte açıkça belirir. Bu örnek Enver Paşa'nın da bulunduğu yerde, yani o «Turan ülküsü»nün gerçekleştirilmesi genel planında yapacağımız ufak bir mantıkî gezintidir.

Bölümün başında açıkladığımız faşist milliyetçiliğin kendi ayrıcalıklı alanını kurma gereksinimi, Türkiyedeki faşizm için Turan tezine tekrar dönmekle giderilebilir. Yalnız geçmişin Orta Asya'sındaki göçebe Türkmen vs. toplulukların bugüne birer sosyalist toplum olduklarını bilmektedirler. O zaman şimdilik kaydıyla «Anadoluculuğu» —yani Doğu'da Kürt halkı üzerinde yıllardır sürdürülen baskı ve asimilasyonu daha da sert, kıyıcı usullerle sürdürmeyi—* biraz daha ilerde Musul, Batı Trakya dahil «Büyük Türkiye»yi, uzak amaç olarak da «Turan»ı tesbit ediyor. Ancak tüm bu hayalleri kurarken faşizmin antikomünizm olan kaynağına her şeyiyle bağlı olduğunu biliyor —hayali dahil. Anti-komünist NATO ittifakı içinde bulunuşu bunu ısrarla savunuşu onun orta vadedeki özel planlarını— üstelik Yunanistan da NATO üyesi— kâğıt üzerinde bırakıyor. Hele uzun vadeli planının, güçlü SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti karşısında yalnızca ABD önderliğindeki kapitalist dünyanın yedeğinde yürümekle olabilirliğe kavuşacağını bilip hayal ediyor.

MHP'nin millî savunma ve dış politika ile ilgili görüşlerinde «çevremizdeki ülkelerden daha güçlü olmalıyız. SSCB hariç» formülasyonuna bolca raslanır. Çevresindekilerin hepsiyle «hesabı» olan bir «hareket», hariç tuttuğu SSCB'ni de ağababası ABD'ye havale ediyor böylece.

d) Faşist Hareketin Gelişme imkânlarının Analizi:

Bugün para-faşist MHP'nin Türk Milliyetçiliği, en azından kendi «milliyetçilik»lerinin resmî milliyetçilik yerine konması politikası içindedir. Şimdilerde devletin resmî ideolojisi olan «Atatürkçülük»ün (1925-1940 arası hariç) uzlaşmacı milliyetçiliğine sahip ordu ve sivil bürokrasinin geniş kesimi henüz büyük kaymalar göstermemektedir. **Fakat geleneksel kurumlardaki «Atatürk milliyetçiliği», Türk burjuvazisinin ekonomik-politik bir bunalım anında siyasî kontrolu yitirmesi karşısında MHP'nin faşist milliyetçiliğine kayabilir.**

Yukarıda anılan geleneksel devlet kurumlarının, aristokratik-kralcı ideolojilerin temel üsleri olma durumunu koruduğu Almanya ve İtalya'da faşist hareketler, bu kurumlarla **ittifaklar** aradılar. Bu, «kurumların milliyetçiliği» merkezî feodalite döneminin milliyetçiliğinin derin izlerini taşımakla, kapitalist sistem içinde oluşan faşist milliyetçi anlayıştan bir ölçüde farklıydılar.

Kuşkusuz Türkiye'de bu ülkelere benzemeyen bir oluşumdan sonra bu noktaya gelindi. Devletin resmî milliyetçilik ideolojisi, bir ölçüde dinsel-feodal ideolojiye karşı verilen bir mücadelede oluşturuldu.

Bu milliyetçilik ise önceden gördük ki bir doz değişikliğine imkân verecek geçmişe sahiptir. Ve bunun içindir ki **ordu üzerine oynama** faşist parti için cazip bir politika olarak kalacaktır. Ancak soy faşiz-

* Bu «Anadoluculuğun», Anadolu'daki Kürt halkı için ne denli parlak(!) planları olduğunu görelim: «Türk milletinin başını belâya sokmadan kendileri de yok olup gitsinler. Nereye mi? Gözleri nereyi görür, gönülleri nereyi çekerse oraya gitsinler. İran'a, Pakistan'a, Barzani'ye gitsinler. Birleşmiş Milletler'e başvurup Afrikada yurtluk istesinler. Türk ırkının aşırı sabırlı olduğunu, fakat ayranı kabardığı zaman önünde durulamadığını ırkdaşları Ermenilere sorsunlar da akılları başlarına gelsin.» (Ötüken, N. Atsız s. 28-29)

«... o topraklar harita üstünde bizimdir. Hakikatte değildir. Oralarda yalnız devlet nizamları değil, Türklük de iğretidir... Halbuki bu durumun bir çaresi vardır. Keskin kılıç gibi müessir, Kristof Kolomb'un yumurtası kadar kesin ve açık bir çare: Oraya Kazak, Kırgız göçmenlerini silâhları ile olduğu gibi yerleştirmek...» (**Millî Yol**, İ. Tümtürk)

«Oraya», «silâhları ile yerleştirilen» «Kazak ve Kırgız göçmenler»in bu «masumane» hareketinden hiç kimse kuşkulanmamalı. Ola ki «oradakiler», «o toprakların» «bizim» nasıl yapılacağını merak ederlerse, bu «ayranı başından kabarık»ların «başını belâya sokmuş» olurlar.

min kendi zor gücünü geleneksel devlet gücü dışında oluşturma çabası ve buradan kalkılarak ülkemizde yaygın bir örgütlenme düzeyine ulaşmış olması (ülkücü teşkilâtlar yoluyla) faşist partinin, **orduyu etkisi altına alabileceği** kanısını kuvvetlendirmekte. Bu imkâna oynamak, **ittifak**tan çok daha değişik sonuçlar verir ve daha farklı «uygulamalar» ister. (Son yıllarda İtalya'da açığa çıkan teşebbüsler örneği) ayrıca diğer sağ partilerin tabanlarındaki genişleme imkânlarının açık oluşu da ordu konusunda aceleci davranmayı şimdilik önlüyor olmalı. Bir de, ordunun yüksek komuta kadrolarının, vakıflar, OYAK vs. yoluyla klasik burjuva örgütleriyle **uyumlu** oluşları, en azından MHP'ye **henüz «saatlerinin gelmediği»**ni düşündürüyor.

Devlet kurumlarına yönelik çalışmaya ağırlık verme yolundaki siyasal seçiş, içine girdikleri Cumhuriyet dönemi devletinin son elli yıllık uygulamada beliren usüllerine uymayı da gerekli kılacaktır. MHP'nin bu yolda başarılı oluşu, devleti kontrol eder hale gelişi, sert ve faşist mukalliti bir askerî nitelikli diktadan başka sonuç vermez. Böyle bir politik seçişi, açıkça reddetmemekle beraber, **kitle destekli bir faşizm** eğilimi de gözlemleniyor MHP içinde. Bu eğilim daha soy bir faşizmdir.

«Kavgam»dan bir pasajı aktaralım :

> «Pan jermenist hareket faaliyetlerinin büyük bir kısmını halk içinde değilde parlamentoda geliştirmeye başlayınca belki bir an için kolay başarılar elde etti, fakat buna karşılık geleceğini feda etmiş oldu.» **(a.g.e.** s. 109)

Eğer faşist partinin, bir toplumsal bunalım anında —ki burjuvazinin yönetici sınıf olarak önlemekte başarısız kaldığı bir oluşumun klasik burjuva partilerini güçsüz bıraktığı bir andır bu— «geniş bir destek» bulabileceği imkânına dayanan politik stratejisi sözkonusu ise, bu stratejinin köşe taşları ancak **klasik burjuva partilerine karşı belli bir tavır alışla** yerleştirilebilir.

Bu açıklamalar, Türkiye'deki faşist parti için kısa ve uzun vadeli iki siyasal seçişin sözkonusu olduğunu göstermektedir. Ya uzun vadeli seçişe ağırlık vererek kitle desteği sağlamaya yönelecek veya kısa vadeli sonuç almak için devlete oynayacaktır. Fakat uzun vadeye dayanan stratejinin, kısa vadeli çözümden sonra uygulanma imkânı yoktur. Bu orjinalitenin kaynaklarını şöylece sıralayabiliriz:

1) Klasik faşist uygulamaların yapıldığı ülkelerin aksine, Türkiyede **etnik yapının homojen olmayışı,** yani millî meselenin önemi.

2) Devlet ve özellikle **ordunun** son yüzyılda ve hele Cumhuriyet döneminde **siyasal tavır alışlarına karşı tepkinin** yaygınlığı (tek parti uygulaması, 27 Mayıs ve 12 Mart'a karşı tepkiler).

3) Emperyalizme bağımlı bir ülke olan Türkiye'de ekonomik yapının **kaynakların tahsisinden çok kaynak yaratılmasına** gerek duyuran tarihsel bir geçiş anını yaşamakta oluşu. Bu olgu, kaynak yaratılmasında kaçınılmaz olarak fedakârlık yapacak sınıfların acilen belirlenmesini zorunlu kılar. Böylece faşist partiyi maskesini çabucak indirmeye zorlar.

Türkiye'nin bu genel yapısal özelliklerine ek olarak, yaşadığımız dönemin özel koşulları da yukarıda belirtilen faşist stratejilerin kademeli uygulanışına imkân vermemektedir. Bu özel - aktüel durumun belirleyici yanı şudur: Genel olarak tüm mülk sahibi sınıflar ve özel olarak büyük sermaye, kendi geleneksel burjuva partilerinden halideki kadro bunalımına, acil bir çözüm istemektedir. Çünkü CHP'nin demokratik - sol ekonomi politikasının gerektirdiği sınırlı tavizlere dahi tahammülü olmayan sermaye çevrelerinin, kendi partileri arasındaki içe dönük mücadeleyi hoşnutsuzlukla karşıladığı açıktır. Bu durumda «anti - komünizm» ve «milliyetçilik» teması altında yapılan çağrı, bu temayı en çok kullanan MHP'yi önemli bir tercihle karşı karşıya getirmektedir. «Cephe» iktidarının, MHP'nin az olan oylarının katılmasıyla kurulabilir olması, yapılacak tercihi son derece kritik hale sokmuştur.

Bu noktada artık MHP ikili oynayamaz. Sermayenin kulu olarak iktidara ortak olmak zorundadır. Artık ucundan da olsa sahip olduğu devlette payını, etkisini artırmaya ağırlık vermek zorundadır.

Yukarıda sıralanan, Türkiye toplumunun yapısal diyebileceğimiz özelliklerinin dikkatli bir yorumu (özellikle 1. ve 3. maddelerde belirtilen) MHP gibi bir partinin öyle hatırı sayılır bir «kitle desteği» sağlayamayacağını gösterir.

Ancak bu sonuç, «kitle destekli faşizm»den sözederken ileri sürdüğümüz varsayımın, önemini azaltmaz. Aksine bu varsayımın, faşist taktiğin başarısını belirleyecek, tek önemli ölçü olduğunu vurgular. Gerçekten de bir MHP faşist iktidarı ancak bu partinin kendini klasik burjuva partilerinden ayrı gösterebilmesine, onlara karşı belli bir karşı tavır alıştaki uygulama yeteneğine, yani bu görünüşüyle, bunalım anındaki anti - kapitalist birikimi ustaca saptırabilmesine bağlıdır. Bunlar yalnızca hatırı sayılır bir kitle desteği sağlamasına değil, aynı zamanda devlet güçlerini etkisi altına alabilmesine de imkân verir.

e) MHP ve Cephe Politikası:

Buraya kadar yapılan analiz çerçevesi içinde baktığımızda yerleşik kanının aksine MHP'nin MC'ye katılmasının faşist parti taktiklerinden hayli uzak bir adım olduğu görülür.

Faşist partiler böylesi «cephe»lere kendilerinin çok daha etkin ve belirleyici oldukları an ve koşullarda girmeye özel dikkat gösterirler. Bu ana kadar da cephe ortaklarına karşı yıpratıcı bir propagandayı sürdürürler. Böylece kitleler önünde bu prestiji sallantıda gruplarla birarada olmanın uyandıracağı olumsuz görünüşü önledikleri gibi, «anti-kapitalist» propagandalarına da zemin bulmuş olurlar. Aynı zamanda muhtemel bir siyasal-toplumsal bunalım anında klasik burjuva partilerinin yönlendirici fonksiyonlarını kaybettikleri burjuva devlet kurumlarına da kolayca etkide bulunabilirler.

Oysa bugün MHP, bir yönetici sınıf olarak tekelci burjuvazinin henüz «yönetemez» hale gelmediği, ancak aralarında 1970'lere kadar derin ayrılıklar belirmeyen egemen ittifakın siyasi partileri arasında oy parçalanmasından doğan iktidar bunalımında bir ittifak giriyor. Şu anda bu ittifakı dışından belirleyen, Ecevitçi CHP'nin seçim kazanma ihtimalidir. Yani şu anda tekelci burjuvazi dahil hemen bütün sınıflar yıpranmamış bir CHP alternatifi karşısında denemeye değer» tavır içindedirler.

Hernekadar sermaye cephesinin acil çağrısı bu partiyi güç karşı konulur bir baskıya maruz bırakıyorsa da kararlı, ve özellikle sallantıdaki AP yöneticilerini hedef alan yaygın bir itham propagandası ilerisi için elverişli bir yatırım olabilirdi. Gerçi sermayenin bir bölüğünün kızgınlığını çekerdi üzerine, ama bu giderilmez bir kayıp olmazdı. Ancak bugün tercih yapılmıştır ve MHP efendisinin anlık hizmetine koşulmuştur.

f) Cephe İçinde Durum :

Bugünkü Cepheyi oluşturan partilerde bir iç bunalım hüküm sürmektedir. Özellikle AP yöneticileri için hayatî önemde olan bu olgunun varlığında MC harekâtı son şanstır. AP yöneticileri dağınık sağcı oyları toparlayabilme başarısını gösteremedikleri anda silinirler. Bu toparlanma MC partileri arasında organik bir birleşme ile sağlanmaya da çalışılabilir. Önceki iktidar deneyinde hayli sarsılan ancak MC içinde daha atak davranmakla eski konumuna erişmeye çalışan MSP, bu organik birleşmeye yanaşmayacaktır. Üstelik bu partinin AP ile sürdürdüğü mücadele ve bunun sonuçları, temsil ettikleri ideolojilerin hayli farklı oluşu, MSP'nin de katılacağı bir birleşmeyi imkân dışı bırakmaktadır. Fakat AP tabanındaki su yüzüne çıkan bazı eğilimler aynı şeyin MHP için mümkün, hattâ istenir bir

sonuç olduğunu akla uygun kılıyor. Böylesi bir birleşme imkânı bazı MHP yöneticileri için de cazip bulunmaktadır. Bunlar AP'ye hâkim olabileceklerini hesap etmektedirler. AP yöneticilerinin bu hesapları etkisiz kılmaya ve eğer birleşme olacaksa kendi siyasal tercihlerine tabi olunmasına dikkat edecekleri açıktır.

Seçim ittifakı gibi çareler geçici, taktik hedefler olduğundan, üzerinde durmuyoruz.

Sermaye partilerinin toplam oy potansiyellerinin kendi etraflarında biraraya gelmesini istemek elbette MC partilerinin her birinin gönlünde yatan aslan. Gerek organik birlik, gerekse diğerlerinin silinmesi bahasına potansiyelin bir partide toplanması hallerinin her ikisinde de tayin edici olan, bu noktaya varıncaya dek her partinin uygulamada göstereceği başarıdır. Bu bakımdan Cephe içinde rekabet hayli yoğun. Bunun içindir ki her parti, her alanda diğerlerinden geri kalmamaya çalışacaktır. Bu ortamda hayli atak denemeler olağandır. MHP kendi pazarlık metaı olan «bozkurtlar»ını daha da faal hale getirerek ve onlara yaptıracağı işleri ortaklarına da mecburen onaylatarak inisiyatifi ele geçirmeye çalışabilir. Ancak MC'nin salt siyasal amaçlarla yani burjuva partilerinin birleşmeleri için kurulmadığı açıktır. Egemen sınıfların ekonomik-toplumsal talepleri her an gündemdedir ve hükümet bunları elbette yerine getirecektir. Yıpranmamış bir CHP'nin olduğundan daha solda yürütülecek muhalefetinin varlığında bu taleplerin geniş emekçi kitleleri zararına olan sonuçlarını örtbas etmeye çalışmanın hayli zor olacağı da bilinmektedir. Bu çerçeve içinde, MHP'nin Nazi müridi kanadı —ki toplumcu sloganları çarpıtılmış bir içerikle sunarak kitle içinde yeni «arkadaş»(*)lar edinmeye çabalamaktadır— bu sloganlarıyla etkili olamayacağını sezmektedir. Tedirginliğinin kaynağı da buradadır.

MHP yaşadığımız anda kaderini belirleyecek seçimini yapmak zorunda kalıyor. Herhangi bir burjuva partisi veya kanadı olmak, veya faşist gömleğini iyice sırtına geçirmek arasında oynuyor. (*)

Daha henüz MC'nin bir sermaye koalisyonu olduğu, yürütülen ekonomik taviz politikası yüzünden geniş kitlelerce pek farkedilememekte. Bu yüzden MHP bu anda kendi içindeki ikilemi gidermek için atakta bulunabilir. MC'nin oluşturulmasıyla kazanılan başarıdan daha da fazlası, bu cepheyi kendi için uygun şartlarda bozan partinin olacaktır. Bu imkân hâlâ vardır. Fakat MHP yöneticilerince yapılan son girişimler, sermaye çevrelerine kendilerini benimsetmek için hazırladıkları «erken bir atak» oldu. (Odalar Birliği seçimleri esnasında) Yani yukarıda anılan «imkân»a oynamadı. Girişimin başarısız kalışı, doğrudan doğruya AP'li ekibe yöneltilmesine rağmen bu parti tarafından sessizce izlenmesi ilginçtir. MHP'nin bu alanda uğradığı yenilgi, parti yöneticilerinin fırsatçı eğilimini olduğu kadar, zamanlama hatasına düştüklerini de gösteriyor. Olay, görünürdeki güçsüzlüğüne rağmen MHP'nin özellikle AP içinde epey sempatizan kitleye sahip olmadıkça böylesi iddialı bir girişime yeltenmeyeceğini göstermesi açısından anlamlıdır. Eğer MHP, AP ve diğer partilerdeki gizli taraftarlarına dayalı bir politikayı uygulamakta devam ederse; parti «merkez» yöneticilerinin, sermaye çevreleri nezdinde itibar kazanarak ve bu imkânı kullanarak, gelecekte de koalisyonlarla sürdürülecek burjuva hükümetlerinde devamlı yer tutmayı amaçladığını söyleyebiliriz.

Böyle bir seçişin özellikle küçük mülk sahibi sınıflardan ve bunların genç unsurlarından oluşan MHP tabanında, bunların kadrolarında açık bir tepkiyi davet etmesi oldukça imkân dahilindedir. Bu olursa, hem faşist partinin, özünde, tekelci burjuvazinin yapısal gereksinimleri için bir araç olduğu gerçeği somut olarak belirir, hem de bu eğilimin, küçük ve orta burjuvazi ile kaynaşabilme imkânı geniş ölçüde önlenebilir.

* Yeri gelmişken «Devlet» dergisinin MHP Merkezine yakın kişilerin çıkardığı, «Merkez»in kontrolunda geleneksel yayın organı «Genç Arkadaş»ın İstanbul Ülkü Ocaklarının yayını olduğunu belirtelim.

* «Genç Arkadaş»ın 8. sayısındaki «Genç Kartallar kargaların gölgesinde savaşmaktan usandı» başlıklı yazının özünü ifade eden şu cümle dikkate değer: «Çilesidir onun kargalar göründüğü vakit salınıp, yorgun-argın kafeslere kapatılmak. YETER ARTIK» Bu genç kuşları «kafesleyen»in Bay Türkeş ve MHP merkez yönetimi olduğunu anlamak için arif olmaya gerek yok. Karga imajı ise — biz yazarın sürç-ü lisanına versek bile — sanırız Bay Başbuğu oldukça gocundurur.

Buraya kadar pek sözkonusu etmediğimiz MSP de sembolleşen dinsel ideolojinin, orta ve küçük mülk sahipleri üzerindeki etkisi, ülkemiz için önemli bir özelliktir. 50 yıl adeta yeraltına itilen ve böyle yaşayan MSP, CHP ile ittifakında hayli sarsılmışsa da tabanı üzerinde ideolojik etkisini hâlâ sürdürmektedir. Legale çıkmanın ve iktidarda olmanın sınırlı da olsa tadına varmış olanlar için, devlet - ordu katlarında MSP'ye duyulan kuşku gerçek bir rahatsızlık konusudur. MHP'nin Türk - İslâm formülasyonu bu kesimlere yöneliktir. Amaçlanan, orta sınıflarda yaygın ideolojik akımları birleştirdiği imajını yaratarak, bahsedilen rahatsızlığı kendi bünyesi içinde giderebileceğini göstermektir. MSP ve MHP arasındaki çekişme de buradan kaynaklanmaktadır.

Elimizdeki veriler ve MHP'nin mümkün politik seçişlerinin incelenmesi şu genel sonuçları veriyor.

1) MHP, faşist parti, henüz köklü bir politik tercih yapmamıştır. Yalnızca önemli bir eğilim (sermaye içinde etkili olma yolunda) gözlenmektedir.

2) Devlete oynamak MHP'nin mümkün tek genel stratejisidir. Ve devlet içinde yerleşik resmî ideolojinin faşist temalarla eğilim duyması imkân dahilindedir.

3) MHP'ye kitle desteği sağlayacak sınıfların ideolojik yapısı halen genel bir kararsızlık, arayış içinde değildir. Aynı şey bu sınıfların ekonomik çıkarları için de söylenebilir. Bu bakımdan hem MSP - MHP ilişkileri veya çatışması, hem de sosyalist siyasal hareketin bu kesimler üzerinde etkili bir çalışmayı doğru biçimde yürütmesi tayin edici önemini korumaktadır.

4) MHP'nin MC içinde yeralışı bu parti içinde huzursuzluk yaratmıştır. Eğer MC iktidarı döneminde bu koalisyonu oluşturan partiler, köklü bir ekonomik - siyasal tercihle yüzyüze kalırlarsa, bu huzursuzluğun hayli kesin sonuçlara yol açacağı söylenebilir.

VII. FAŞİZMLE MÜCADELEDE TEMEL YAKLAŞIM SORUNU

a) İdeolojik Mücadele :

İncelememiz sonucunda vardığımız sonuç şu oldu: Kapitalizmin egemen sınıfının kendi varlığını devam ettirme güdüsü, varlıklarının ancak mülkiyetleriyle (mallarıyla) mümkün olduğu önyargısıyla hareket eden sınıfların devrim korkusuyla birleştirilebildiğinde faşist siyasî hareket başarı kazanır.

«Varlığını sürdürme güdüsü»nün **doğal** karakteri, gerekçesiz zorbalığı, kuvvete tapışı da beraberinde getirmekte. Hernekadar bu «**güdü**»yle hareket edince bunları kabullenmenin de kaçınılmaz olacağını deneyler gösteriyor ise de bu sonuç hemencecik oluşmuyor. O güne dek tarihsel - toplumsal gelişmenin —sınıflı toplum içinde de— yarattığı ölçüler, değerler, kurumlar kolayca silinemiyor. Faşizme karşı, özellikle yine orta sınıflara seslenen «demokratik mücadele» programları, bu değer ve kurumlar öne sürülerek yapılıyor. Faşizme karşı liberal ve sosyal - demokrat tepki bu sloganda ve onun içeriğinde somutlaşır.

Fakat eğer liberal veya **sosyal demokrat** bir yönetim altında iken bunalım doğmuşsa, bu **çağrılar** anlamsız kalacaktır. Özellikle sosyal - demokratların iktidarda olduğu anlarda bunalımın patlak verişi, gerek sosyal - demokratların kendilerini «akıllı sosyalistler» olarak lanse ettikleri, gerekse faşistlerin, onların «sosyalist» olduklarını sürekli propaganda ettikleri bir dönemde, bu «demokratik mücadele»nin daha da itici - uzaklaştırıcı bir etkisi olur.

Sosyal - demokrat politikalar, yapısı, doğası gereği geçici bir dönemin, geçiş anlarının politikalarıdır. Genellikle orta çapta bir bunalımla daha derin bir bunalım arasında yönetimi elde tutarlar. Ve bu süre içinde de **soldan sağa** bir eğilim gösterirler. Ancak, kendinde

umutların toplanması, başlangıçtaki **sol** görünümü dolayısıyladır. **Sol**dan sağa kayış **umut sahiplerince** farkedildiğinde bu, umutsuzluğa dönüşür. Bu dönüşüm,, kapitalizmin içsel yasalarınca hergün çözülen orta sınıfların sosyal-demokratlara izafe ettiği sosyalizmden de umutlarını kesişlerini ifade eder.

İşte bu **umut kesiş** döneminde orta sınıfların mülkiyet tutkusu fanatikleşir. «Umudun yitirilmesi» sürecinin daha da yıpratıcı sonuçlarını yaşarken (sosyal-demokrat iktidarın çöküş anında) yapılan «sosyalizm» çağrıları, «azaba çağrı» gibi gelir onlara.

Bu açıklamaların ışığında faşizme karşı sosyalistlerin mücadelesinin **nereden başlaması** gerektiğini çıkarabiliriz.

Sosyalist hareket, **özellikle sosyal-demokrat iktidarlar döneminde,** kendi **niteliksel farklılığını** son derece yoğun politik kampanyalar, propoganda çalışmalarıyla sergilemeli, bu esasa dayalı örgütlenmelerde somutlaştırmalıdır. Bu faaliyet geniş anlamda bir **sosyalizmi açıklama** işidir.

Faşizmin, «güdü»lerini ayaklandırmak istediği orta sınıflar üzerinde yapılacak propogandanın hayatî önemi bilinir. **Bu alanda yapılacak propoganda, siyasî açlışma, orta sınıflara orta sınıflar, orta mülk sahibi sınıflar olarak kalacaklarını temin eden bir programla asla yürütülmemelidir.** Zor, fakat mutlak gerekli olan hedef, bu sınıfların oldukça güçlü mülkiyet duygularının zayıflatılması, bu yargıların temelsizliğinin, geçersizliğinin sabırla açıklanmasıdır. Kuşkusuz bu işte tam başarı sözkonusu değildir. Önemli olan büyük çoğunluğun sosyalizm ile sosyal-demokrasinin ayrılığını kavraması, kuşkularının dağıtılmasıdır. Eğer aynı dönemde sosyal-demokrasiye karşı bir faşist muhalefet de sürdürülüyorsa, bu ideolojik plandaki kampanyanın faşizmin iğrenç yüzünü sergilemeyi de yerine getirmesi gerekir. Hele bu, faşist propogandanın «toplumcu» maskesiyle arz-ı endam etmek huyunun varlığında, şarttır.

Bu teşhir kampanyasında kullanılacak sloganlar, ideolojik mücadele araçları, faşizmi savunmaya mecbur etmeli, onun gerçek kökenini açığa çıkarmaya yönelmelidir. Sosyalist hareketin kampanyası taarruzî bir nitelikte olmalıdır. Unutmamak gerekir ki propoganda faşizmin hayatî eylemidir. Bu alanda **teşebbüs ve yaratım insiyatifini** elinde tutan, ikircikli sınıf ve tabakaları etkilemeyi başarır. Yukarıda da belirttik ki asıl tayin edici olan budur.*

Eğer bir sosyalist hareket, toplumsal gidişi doğru tahlil edemez ve özellikle sosyal-demokrat veya ılımlı parti yönetimlerinin kaçınılmaz sonuçlarına **zamanında doğru** politikalarla karşı çıkmazsa, mücadeleyi kazanma imkânını geniş ölçüde yitirir. Bunalımın hazırlıksız yakaladığı bir parti, sonradan suçu «sosyal-demokrat ihanete» ve benzerlerine bağlayamaz. Hiçbir gerekçe bu kadar yersiz değildir. «Sosyal demokrat» kararsızlık, kaypaklık bu harekete başından yerleşmiştir. Karar anlarının partisi değildir onlar. Bunun bir **vakıa** olduğu kaç kez söylenmişken, kabahati kararsız sosyal-demokratlara yüklemek, en azından bilgisizliktir.

İdeolojik savaşta kullanılacak sloganlar, açıklamalar, teşhir metodları apaçık, yalın doğrudan olmalıdır.

Orta sınıfların yerleşik önyargılarını sarsmak gerekir, onları okşamak değil. Çünkü bunalım, arayış dönemlerinde, tutarlı, güçlü motifler geçerlidir. Sosyalizm olanca zenginliği ile, yaratıcı toplumsallığı ile, güvensizlik, kuşku içindeki orta sınıflara —belki sınıf olarak değil ama, bir toplumsal bütün içinde **insan**lar olarak— mülkiyetlerinin veremeyeceği zengin ufku aşılamaya yönelmelidir. Çünkü aynı güvensizlik ve kuşku ortamında faşizm, millet veya ırk veya bir çevre içinde **düzen** programıyla çıkar ortaya.

b) Faşist Saldırı Karşısında Tavır :

İdeolojik mücadele, mücadelenin bir yanıdır. Faşizmin gerekçesiz zoru aynı zamanda bir propoganda unsurudur da. Yani kuvvet

* Burada sloganlar ve faşizmin teşhiri konusunda tek bir örnek çerçevesinde bazı açıklamalar getirmek isteriz. Örneğimiz «faşizm sermayenin kanlı diktatörlüüdür» sloganı. Bu slogana bakıldığında, dikkatin **kanlı** sözcüğü etrafında yoğunlaştığı farkedilir. Slogan —ki bir tanıtma-teşhir amacıyla yapılmıştır— **kanlı** bir diktatörlük'e dikkati çekiyor. Buradan «kanlı» **niteleyici** sıfatını çıkarırsanız «sermayenin diktatörlüğü» tamlamasıyla karşılaşırız. Tanımın, teşhir cümlesinin, vurucu, dikkati çekici ögesinden yoksun bu tamlamanın kendisi bile kitlenin siyasal tepkisine konu olması gereken bir diğer gerici eğilim iken, sloganın yapısı içinde adetâ «ehven-i şer» olarak sunulmaktadır. Burada kastedilenin bu sonuç olmadığını «iyi niyete» güvenerek söyleyebiliriz Ama bu hatayı eksiltmez. Slogan «kanlı» bir olguya tepki duyurur. «Sermaye» ve «diktatörlük» bunun gölgesinde kalır.
Sözünü ettiğimiz slogan-tanım bir incelemede, makalede ifade edilebilir ve yazının bütünü içinde amaçlanan etki ve işlevi yerine getirebilir. Ancak bir **slogan** olarak yetersizdir.

gösterileri, sistemli saldırılar, cinayetler, bastırma-sindirme amacıyla beraber bunları seyredenlerde kuvvete karşı hayranlık uyandırmayı da sağlamaya yöneliktir. Aşağıdaki pasaj bu konuda aydınlatıcıdır.

> «...Toplum ancak kuvvetli şeyler karşısında eğilebilir. Nasıl kadınlar zayıflara baskı yaptığı halde, kuvvetli olanın karşısında diz çökerlerse, topluluk da otoriteyi zayıfa tercih eder.» **(Kavgam,** s. 38)*

Faşist hareket için zorbalık vazgeçilmez bir ögedir. Propagandasının temeli güçlü görünmek ve gücünü ispat için saldırmaktır. Bu bakımdan faşizme karşı yöneltilen ideolojik kampanyanın, faşist saldırılar ortamında yürütüleceği bellidir.

Her ne kadar faşizm, zorbalık karşısında sinilebileceğini hesaplamışsa da bu zorbalığa karşı sistemli-düzenli bir tepkinin zorbalığı tecrit edebileceğini, içgüdüsel sinmenin yerine toplumsal bir karşı koymanın geçebileceğini kendi mantığı gereği hesaplamamış görünüyor.

Özellikle devlet kuvvetlerinin açık veya dolaylı desteğinde sürdürülen saldırılarda düzenli-soğukkanlı bir savunmayı hazırlamak çok önemlidir. Panik ve başıbozuk bir tepkinin ağır fizik ve moral kayıplara yolaçacağı bellidir. Hele kitleye açık toplantı ve yürüyüşlerde güvenliği sağlamanın ne denli güç ama gerekli ödev olduğu, bunun da sosyalist kadrolara düştüğünü bilmek zorundayız. Faşist saldırıya karşı eylemli tepkinin kitlelerde oluşmasını sağlamak tek tutarlı yoldur. Hiçbir zaman faşist çete ile salt sosyalist kadroların düellosuna veya mukabil teröre başvurmamak gerekir. Aktif, soğukkanlı bir savunmanın güç başarılan ama zorunlu bir biçim olduğunu tekrar tekrar kadrolara ve kitlelere benimsetmek zorundayız. Faşist grup terörüne, kitlesel karşı koymayla cevap verilmelidir.

Araştırmamız, faşizmin «kompleks bir anti-komünizm» olduğunu vurguladı. Bu basit görünen formül aslında sosyalist mücadelenin faşizm konusundaki politikasının temelini, asıl başlangıcını işaret etmektedir. Şöyle ki, «faşizme karşı mücadele» anlayışı, **tepkici** bir yaklaşımdır. Sosyalistler faşizm karşısında tavır almak değil, faşizmi kendisi karşısında tavır alacak bir mücadele zeminine çekmek durumundadırlar.

Önemli olan nokta şudur: Çağımızda herhangi bir alanda, henüz somut bir faşist örgütlenme olmadığı anda bile, biz bu eğilimin sistemin içinde varolduğu gerçeğini bilmeli, hareketin etkinleştiği anda şu veya bu biçimde ortaya çıkacağını kabul etmeliyiz. Yaşanan anda insiyatifi elde tutmak doğacak bir faşizmin buna göre biçimlenmesini de sağlamak demektir. Sosyalist hareket karşısında egemen sınıfların mutlaka tepki gösterecekleri belliyken, bu tepkinin, **egemen sınıfa has bir anti-komünizm olarak biçimlenişi,** en azından orta-küçük mülk sahiplerinin bu tepkiye araç olmalarını önleyecektir.

O zaman, faşizm gerçek yapısal özelliğiyle yani bir egemen sınıfın kendi çöküşünü önlemek için giriştiği son bir çaba olarak belirecektir. Burjuvazi, elindeki devletini çıplak bir baskı mekanizması olarak halkın üzerine salacaktır. Dolayısıyla tarihi boyunca gördüğü en yaygın toplumsal muhalefetle karşı karşıya kalır. Bu muhalefet içinde sosyalist öncülük artık reddedilemez bir olgudur.

Dikkat edilmesi gereken bir nokta şudur: Sosyal-Demokrat iktidarlar derinleşen sosyal bunalım içinde genellikle dengeci-pasifist bir politikaya kayar. Soldan sağa kayış olgusu yukarıdaki eğilimle birlikte yürür. Bu esnada partinin içinde başlangıçtan beri varolan sol kanat, merkez ve sağ kanatlardan uzaklaşır. Yani sosyal-demokrasinin eklektik yapısı, bu genel eklektik anlayışı bir ölçüde barındırarak da olsa sınıfsal kökenli bir ayrışmaya uğrar. Burada sosyal demokratların sol kanadıyla etkili bir ittifakı zamanında kurmak sosyalistler için hayatî önemdedir.

* Şu alıntıda ve tüm faşist metinlerde «kadın» sözcüğüne ve bizzat kadına verilen aşağılayıcı yere, fonksiyona dikkat edilmeli, vurgulanmalıdır. Kadının çocuk imâl eden bir makina, bir ev aygıtı olarak «düzen» içine yerleştirilmesi tüm gerici akımlar gibi faşizmin de temel özelliklerinden biridir.

Bu açıklamadan çıkacak en özlü sonuç şu olmaktadır: Sosyalist mücadele **etkici** bir anlayışla yürütüldüğü anda, güçlü bir tepkiyle de karşılaşsa, görünüşte daha zor durumla karşılaşır gibi de olsa, faşizmi bağlar, kendine tabi kılar, sendeletir, kendini teşhire zorlar. Böylece de onun tüm mülk sahiplerinin ortak hareketi olmasını önler.

Önceki bölümlerde faşizmin kendini doğuran ikili oluşum nedeniyle iktidara geliş ve iktidarını sürdürüş dönemlerinde sırayla bu ikiliği yansıttığını belirtmiştik: **İlk dönemde** burjuvaziyle beraber, tüm mülk sahibi sınıfların ve **özellikle orta sınıfların faşizme kayışları, ikinci evrede** burjuvazinin yapısal isterlerine bağımlı olan **faşist iktidardan, orta sınıfların uzaklaşısı.**

Klasik faşizm uygulamalarında ikinci evre, faşizm iktidara geçtikten sonra başladı. Kuşkusuz önce orta sınıf kökenli faşist militanların —ki bunlar hem anti-komünist hem de anti-kapitalist olunabileceğini zanneden saf militanlardı— acımasız tasfiyesi yapıldı. Böylece genel faşist hareket içindeki orta sınıflar, vurucu kadrolarından mahrum edildi, dolayısıyla etkisizleştirilerek bağımlı hale getirildi.*

Bu ikinci evre, yani faşizmin kendi ideolojisine uygun yapısal düzenine geçişiyle birlikte, orta-küçük mülk sahiplerini etkisiz bir araç haline getirişi süreci, çok daha önce başlatılabilir. Yani uygun bir mücadele stratejisiyle daha önce faşist hareket içinde yer almış bile olsa orta-küçük mülk sahibi sınıfların ayrılması gerçekleştirilebilir. Uunutulmamalıdır ki bu sınıfları faşizme de itebilen bir toplumsal bunalım içinde politize olmuş kitlelerin aktif muhalefeti karşısında, faşist eğilimin darbe vb. yollarla iktidara geçme girişimleri kolay kolay göze alınamaz. Aksine, bir sosyalist hareket için daha elverişli bir durum sözkonusudur.

Bu yazıda bir «program» öneremeyeceğimiz bellidir. Ancak bu **«program»a nasıl yaklaşmak gerektiğini** açıklamaya çalıştık.

Etkin, işlerliği olan, ayrıntılara kadar düzenlenmiş tutarlı bir programın bir **sosyalist parti fonksiyonunu** zorunlu kıldığı tartışmasız bir gerçektir. **«Bu «program»ı çağının ve toplumunun doğru kavramlmasıyla oluşturmadıkça «sosyalist parti fonksiyonu»na sahip olunamayacağı da bugün aym derecede bir gerçektir.** ■

* Aynı şey, faşizmle uzlaşabileceğini sanan klasik burjuva partilerin kadrolarının, reformist sendika yöneticilerinin, geleneksel ordu ve sivil bürokrasinin de başına geldi.

EROL ÇANKAYA

Şanlı Haziran

KANLI DİRENİŞ: 3 ÖLÜ

Levent'te, Ankara yolunda, Kadıköy'de sabah
8'den itibaren kanlı çatışmalar oldu. Çok sayıda
yaralı var.
Galata ve Atatürk köprüleri 1 saat 40 dakika
trafiğe kapandı. Araba vapuru seferleri bir süre
durduruldu.
Asker Kadıköy'de işçiye karşı süngü kullandı
Birçok yerde de asker ve işçi kucaklaştı...
Kadıköy'de, Bağdat Caddesinde evler taşlandı.
Evlere zorla bayrak çektirildi. Otomobiller
tahrip edildi.

Tank birlikleri işçi kesimlerinde mevzî
aldı.
Asker Kadıköy'de havaya ateş etti. Keşif
uçakları alçaktan uçarak olayları izledi.
...toplum polisi Hüseyin Kahraman, işçi
Yaşar Yıldırım, Fenerbahçe işkembecisi
Abdurrahman Bozkurt. Ayrıca 46 da yaralı işçi
var: Ali Polat, Ömer Keskin, Sadık Çiftçi,
Cavit Yeşilyurt, Kamil Kerim Elbasan...

İlk kurşun patladı ilk türkü söylendi sonra
Yanyöre tozuldu, aşklara belendi
Bir kan çığlığı oldu günün en güzel vakti
Günün en güzel vaktidir haziran
Dalda meyva olmuştur göğ açılmıştır
Saldırarak yükselir fabrikanın dumanı
Tersanenin şantiyenin vapur bacalarının
Sakin akmaz göğe ağar telaşlıdır dumanı
Ter akar sızlatır gözün bebeğin
Sızlatır iştulumlarını fazla mesailerini
Sabah fabrika vardiyayla saldırır
Tersanelere tuzlu suyun köpürtüsüyle
Deniz karışır, titretir rıhtımı bordaları
Tozunmuş ciğerler ısılanır
Dokunulur bir ucundan günün yazmasına.

Bir yandan Karabük'e uzanır soluğum,
bir yandan Divriğe
Yüzümün bir yanı Demir-Çelik'tedir, türkülerim
Kars'tan gelir
Horona kalktıkmıydı Rize'den
Yankısı Aydın'ın dağlarından gelir
Kaçak çay içilir
Tütün sarılır mavzerlere yaslanık
Davullar çalar titrer bağlamanın telleri
Kentlere akılır dağlı türkülerle
Kondular yapılır ayışığında
Yıktırılır
Kız kaçırılır cinayet işlenir hapislerde yatılır
Nam kazanılır kurtulunmaz bunun ağırlığından
artık.

— Kars'ta soğuk gördün yel vurdu mu
Iğdır'ın pamuğuna kanın bulandı mı
Uşak'tan Afyon'dan kopup geldin mi
İran'dan çaylar getirdin mi
Suriye sınırında mayın
Akdeniz'de vurgun yedi mi?
Askere gittin, teskere bekledin gün saydın
Kız kaçırdın dama düştün tütün sardın akşam-
voltalarında
Mektuplar okudun
Fotoğraflarını seyreyledin dallara bakıp
türkü dinleyerek
Hasret çektin seher vakitlerinde öpüşmeyi
düşledin
Terli avcunda buruştu gece yarıları
kıyıları işlemeli
gül resmi düşülü
mendili
Telörgünün bir yanında o bir yanında sen
Teri bile bulaşmadı parmaklarına

Sevişmeyi düşledin elini avcuna almayı
Döğüşmeyi onun için köy meydanlarında
Türküler ürettin durdun
Çiçekler ürettin duvarlara bağrından döküp
Teri bile bulaşmadı parmaklarının.

GELDİLER
Fabrikada bulundular
Beş-iki postasında, iki-on birde
Kondular yaptırdılar nizam haricinde
Sendikaya girildi, işten atılındı, tesbih çekildi
Yazılar yazıldı fabrika duvarlarına
İşten atılındı düşünmeye başlanıldı
Yazılar yazıldı fabrika duvarlarına
İşten atılındı
Yazılar yazıldı
Ve sonra yapış yapış bir Haziran sıcağında
Bir kızıl karanfile döndü açılan yara
Dünyaya kıvılcımlar çıkartarak yaklaşıldı.

Hazirandı
Dalda meyva
Gökte güneş
Kıvamındaydı

Deniz köpürerek saldırıyordu balıkçı kayıklarınc
Motorlara
Balığa çıkanlara
Göğü süzüle süzüle bir martı kanadı biçti
Geçti Karadenizli türkülerin yükseldiği yerden
Göğ cama vurdu, kırık yeri buğulandı
Geçti İznik fabrikalarından kalkıp
İstanbul'a omuz vermeğe yürüyenlerin ortasına.

Levent'ten:

Saat on bire doğru İstinye yönünden
Kavel'ciler geldi, biz Sanayi Sitesi'nin
önündeydik bir zaman durduk, öteki
fabrikalardan arkadaşlar geliyordu.
Derken bir kargaşalık oldu
kalabalıkta bir dalgalanma oldu
polisler coplarını çekmiş, önüne gelene
indiriyordu. Hayır, ateş daha sonra açıldı.
Biz geri çekilmeğe başladık, yaralıların
kimini kaçırabildik. Üstümüzden birkaç
helikopter geçti, nereye gittiklerini bilmem,
hızla uçtular, görmedim nereye
konduklarını. Çoğu arkadaşları polis
yakalamıştı, merkeze götürüyorlardı.
Onları geri almak istedik,
ateş açıldı...

— Ne söylenebilir nefretin haricinde
Yakalarımızda patlamış karanfiller
Ellerimizde ingiliz anahtarları
Biz çıktık fabrika yitti ufukta
Dondu kaldı buğular içinde yüzerek
Kurt kemirmiş yaşlı bir çınar gibi devrildi
Öylecene kaldı uğultularımıza karşı
Haziranın yaktığı asfalta karşı
Kavrulan otlara çimenlere karşı
Durdu,
Durdu kaldı şeneltisi tezgahların
Yedi renge kesti yağ bileşimleri

Gün vurdu renkler türetti
Benzin kokulu üstüpüler atıldı bir yanlara
Davul vuruldu saz titredi ilk halay kuruldu
Benzinle ovuşturuldu avluda mazot kokuları
Terlenildi, toza belenildi haziran güneşinde
Denildi ki vakterişti,
güneş bak doğmakta ufukta
yürüyelim omuz omuza
arkadaşlar
arkadaşlaaaar!.

İstanbulun orta yeri türküler
Türküler dağdan gelir
Asker bavullarında ve gurbet denklerinde
Anadolunun bozkırından, bozlağından
Umutların denk olduğu
Yerden gelir

İstanbulun dışından başladı türküler ve sardı
Surlardan başladı sarsalamaya kenti
Bir kolu İzmitten uzandı harmanın öteki Muştan
Gelindi
Ulaşıldı bir anda bin yıllık hasrete
Bankaların ve tüccarların inadına
Patronların da

Askerler de geldiler
Yerlerini aldılar barikatlara karşı
Malatyanın içinden biri
Kars soğuğu görmüş biri
Kaçak tütün taşımış dağa vermiş sırtını mavzer
yağlamış
Sarı tütünleri okşamış namlusunu okşamış
Trahomlu çocuğunun
Yanık tenini
Okşar gibi

Askerler de var idiler
Geldiler
Rizeden Aydından İzmirin içinden
Varto depreminde sarsılanlar
Erzincanda can bırakanlar
İçeri kan ağlıyanlar
Kan ağlattırılanlar
Geldiler
Yerlerini aldılar
Köylüklerinde bıraktıklarını düşündüler güneşe
karşı
Terler düştü alınlardan delik demire
Yel vurdu serin serin ürpertti
Buğulandı haziran güneşinde kaşlarının karası
Yer aldılar buyruklarla
Süngü takınıldı
Mavi çelik parladı söndü sonra

Demir Döküm'den Osman Keskin'in yazdığı :

«Onaltı haziran olay günüdür
Göklere yükselen işçi günüdür
Askeri polisi kimden yanadır
Birlik beraberlik olalım kardeş

İstanbul Kocaeli il hudutları
Aramıza sızdı hep haydutları
Onlardır yapan hep tahribatları
Fırsat vermeyelim bunlara kardeş

Bizi suçlamakla suçlu değiliz
Üç şehit vermekle tükenmeyiz
Zalimlere karşı boyun eğmeyiz
Bükülmez bilekler varken kardeşim

Suçlular meydanda suçsuzlar sanık
Sıkıyönetimden bağrımız yanık
Gene de mücadele sürüyor artık
Düşünün patronlar vaktiniz geldi»

Dinlenmiş ve yağlı bir çark günü başlatıyor
Tarihin yuvarlana yuvarlana aktığını görüyoruz
Bir çentik daha atıldığını zulmün faturasına
İşçiyiz
Muska gibi boynumuzda taşırız dünyanın nabzını
Artık usulca kurumuyor terimiz
Gittikçe kararıyor dünyaya bulaşarak
İşçi barakalarının olduğu yerden
Bunu görüyor musun
Görmek yetmezolur bazan
Yumruğunu kaldırıp kaldırıp vuruyor musun
çürümüş duvarlara
Taş kırar gibi, kazma sallar gibi toprağın bendine
Çekiçler gibi su verilecek çeliğl
Kıvılcımlar sıçratarak
Türküler söyliyerek, aynı türküleri
Zulmeti kürre-i arzın dibine gömmek gerek
Çekiç tutabilecek mislın, pazun sağlam mı?

O zaman anlıyoruz ki güneş hızla yükseliyor
ufkumuzda
Zulmeti ve hicranı gerilerde bırakıyoruz
Horona kalkıyor işçi arkadaşlarım, ıssız dağ
köyleri
Biz burda aynı heveslerle çırpınıyoruz siperden
sipere
Bir başkamız radyo haberlerini dinliyor
Hapisteki kardeşimiz umutla başlıyor akşam
voltasına
Kimbilir
Bir kitabın son sayfalarını yeni kapatmıştır
Vakur ve dirençli bir yürekle.

Halîç dalgalarla dövüyor rıhtımın bordasını
İşçilerle marşlarla
Şehir habire içeriye çekiliyordu
Kepenkler örtülmüş vitrinlere
Şehri kemiren bir korkuydu fabrikalar
Bankalar bürolar vitrinler
— hisse senetleri ve tahvilatlar
bonolar ve mühürlü çekler
ve birtakım imzalar kapalı odalarda
ve bazı kara suratlı adamlar daha da kararak
Şehri hurdahaş eden bir panikteydi
Şehir, mevzilerini terkederek geri çekiliyordu.

— Caddeden akın akın adamlar
geçiyorlardı, öfkeliydiler bağırıyorlardı.
Ellerinde mukavvalara, kartonlara
yazılar, kimilerinin ellerinde de sopalar
vardı, birisi de elinde kâğıt tomarı,
boyna dağıtıyordu. Acalp şeyler hep
böyle, türküleri şarkıları değiştirmişler.
Ne bileyim şimdl, aynı anadan doğduk,
biziz tarlada fabrikada gibl şeyler
söylüyorlardı. Özel arabalara
vurduklarını bilmem, görmedim ama
yüksek apartımanlar vardı, o tarafa
doğru yumruklarını kaldırıp bağırdılar.
Halk pencerelere çıkmış
bazısı telaşıydı,
seyrediyorlardı
Kimileri de bayrak sarkıttılar
el sallandı
gördüm. —

İstanbul
«Sesini kaybeden şehir»
Buldu bir haziran vakti buğular içinde
Fabrikalardan kondulardan göğerdi
Patıadı bütün karantiller bir sabah vaktl
Bulundu
Rozetler gibi takıldı terli yakalara
Sesini buldu İstanbul
Adapazarı
Yağlı tulumlar, ingiliz anahtarları
Issız avlular şeneldi
Dağıldı dört bir yana soluklarımız

En güzel şarkı birlikte söylenlrse güzeldir
Yürüyüşse eğer kolkolaysa,
Ve bu bin yıllık kent
Bu şehr-i Stanbul ki
en güzel vaktindeydi
birinci kurtuluştan sonra
Balıkçısıyla tuzlu suyunun
Ağır dumanı ve yağıyla motorlarının
Vazgeçilmez ikinci kurtuluşa,
Yarına.

Şehir mevzilerini terkederek geri çekiliyordu
Bankalar bonolar hisse senetleri
Ve bir hayli kudurgan adamlarıyla
Şehir kabuğuna gomülüyordu telaşlı ve
umarsız
Otosan'dan Demir-Döküm'den
İşçiler yaklaşıyordu
İşçiler yaklaşıyordu telaşsız ve ağır adımlarıyla
Birinci kurtuluşu yaratanların adımlarıyla
İkinci kurtuluşa.
— Gör, ben çıktım durdu tezgahlar
Avluda koduğum yağdanlık güneşe karşı
Çeliği ve toprağı yoğurduğum yerde
Ben bıraktım fabrikayı şimdi
Yeni bir türküye başladım
Moraran ellerimiz sıkılmış yumruklar
şimdi
Bitmeyecek hasretimizi anlatmak için
Kırmızı karanfili açtırmak için

Örselediğimiz yerden fışkırdık hazirana
karşı
Örselendik ve kanın adı var şlmdi
Boşalttığımız damarların
Tezgahlarımızda kuruyan kanın
Fabrika türkülerinln
Verdiğimlz şehidlerin
adı var şimdi
Doğacak çocuklarımızın adı koyuldu
artık.

MURAT BELGE

Sosyalist «Deneme» Yazmak

Son yılların Türk edebiyatında «deneme» türü sanki sönükleşti. Hiç yazılmıyor değil, ama eskisi gibi etkili olmuyor bugün. Okurun ilgisi başka alanlara kayıyor şimdilerde. Yurt dışına baktığımızda, orada da denemenin herhangi bir parlaklık taşımadığını görüyoruz. Zaman zaman bazı sanat türlerinin «öldüğü» söylenir. Örneğin, sinema çıkınca tiyatro ölmüştür ya da roman ölmüştür. Hattâ, televizyonun da sinemayı öldürdüğü sık sık söyleniyor. Deneme de bu *ölen* türler arasında mı dersiniz?

Bir bakıma öyle gibi. Çeşitli nedenlerle, yetersiz kalıyor bugün deneme. Bu «çeşitli nedenler» bizde ve Batı'da farklıdır sanıyorum. Ayrı tarihî gelişme çizgilerinin sonucu olarak, farklıdır. Bilindiği gibi bu türün mucidi ve üstadı, on altıncı yüzyılın büyük Fransız yazarı Montaigne'dir. Denemenin o günün koşullarında, o biçimde çıkışına şöyle bir göz atmak, bu türün bugün niye ölgünleştiğini biraz açıklar belki.

Montaigne Avrupa'da Rönesans'la ortaya çıkan, Rönesans'ın getirdiği yeni bir hayat anlayışını ve dünya görüşünü temsil eden bir yazardı. Rönesans dediğimiz olay ise, büyük toplumsal değişimlerin, yeni büyük yönelişlerin kültürel-ideolojik uzantısı, parçasıydı. Yani yeni bir sınıf doğuyordu; bu sınıfı henüz siyasî iktidarını kurmamıştı ama, hayatın bütününü değiştirecek bir potansiyele sahipti. Yeni değerler getiriyordu bu sınıf. Eski hayat anlayışını değiştiriyordu. Bir yeni bilim kuruyordu.

Bütün bunların sonucunda yeni bir insan oluşmuştu. Montaigne, bu yeni insanın, ilk olgunlaşmış örneklerinden biriydi. Eski kültürü derinlemesine bilen bir insandı; yeniyi kavrıyor ve savunmasını üstleniyordu. Böylece Montaigne yeni kurulmakta olan toplumun kültürünün oluşmasına önemli ölçüde katkılarda bulundu. Ondan daha genç olan Francis Bacon da İngiltere'nin önemli «denemeci»sidir. Ama Bacon, Montaigne'e oranla çok daha *bilimsel*'dir. O, sözkonusu yeni hayatın fikrî düzeyde haklı gösterilmesi ve olumlanması görevini omuzlamış gibidir. Montaigne'de ise önemli olan *bireydir.* Yeni dünyanın yeni bireyinin, içinde varolduğu ahlâkî-manevî bütünleşmesini, kendi kişisel hayatını merkez alarak anlatır ve sağlar. Bu yeni dünyadaki yeni bireyin, ölüm karşısında tavrı ne olacaktır? Yalan konusunda, korku konusunda, sevgi konusunda nasıl bir tutum takınacaktır? Yani hayatın her alanında birey kendini nasıl dile getirecek, kendini nasıl gerçekleştirecektir?

Böylece Montaigne, Batı dünyasına yüzyıllarca egemen olacak, Batı dünyasının egemenliğini yayabildiği yerlerde de görülmemesi imkânsız izler bırakmış bir büyük ideolojinin ilk sözcülerinden biri olur. Burjuvazinin bireycilik anlayışıdır bu. Montaigne bu anlayışın, bu dünya görüşünün bütününü kucaklayamazdı elbette. Ama bir yazarın, yaşadığı hayat kesiti içinde başa çıkabileceği en geniş yaşantı alanını keşfetmiş, çağının insan aklı için anlaşılır kılmıştır Montaigne. Burada ilginç ve önemli bir nokta var. Montaigne, bütün bu geniş alanı anlayabilmek ve anlatabilmek için tek bir ölçüt kullanıyor, tek bir yöntem izliyor: kendini anlamak ve anlatmak. Bu, tarihte pek seyrek rastlanabilen, ender dönemlerde gerçekleşebilen bir uyum, bir «tekabül» durumudur. Bir insanın, yalnız kendini anlatarak, bütün bir dönemi ve onun da ilerisinin önemli bir kesimini anlatabilmesi, gerçekten olağanüstü bir şey.

Gene de, bazı ihtiyat payları bırakmak gerek. Montaigne'de aykırılıklar, gariplikler, güdüklükler hiç yok mu? Olmalı mutlaka; eserlerini *bu* açıdan değerlendirmeye yönelik bir araştırma herhalde bu tipten birçok özelliği de sergiler. Ama daha uzun-vadeli bir perspektifte bakıldığında, şaşılacak bir uyum görüyoruz. İkinci bir nokta da şu olabilir. Montaigne elbette ki çağdaşı, veya kendinden sonra yaşayan herkesi her yanıyla temsil etmez. Ama bütün bu insanların Montaigne'e baktıklarında kendilerini görür gibi olmalarına yol açacak pek çok özellik vardır gene de.

Batı'da deneme türünün gitgide cılızlaşması da belki şu şimdiye kadar söylenenlerden çıkarsanacak bir vargı ile açıklanabilir. Bireyci dünya görüşünün maddî temelleri bugün tamamen çökmemişse de, çöküşle sonuçlanması zorunlu bir sarsıntı dönemine girmiştir. İktisadî ve politik buhranların bilinçliliğe yansıyan sonuçları, Batı toplumlarında uyumlu birey bırakmamıştır. Montaigne'in genel temsilci karakterini yenileyecek bir temsilci bireyin varolması artık imkânsızdır. Üstelik, tarihî gelişmenin doğrultusu yönünde olumlu bir bireysellik imkânı da kalmamıştır. Batı'da birey, artık anti-bireydir; karşıdır, neye ve niçin olduğu bulanık kalsa da, «karşı» oluşu kesindir. Ayrıca, bunun doğal bir sonucu olarak, güdük, dertli, huysuz ve mutsuzdur. Bu ortamda deneme, bir anlaşma vasatı olmaktan çıkmıştır. Kim kime, neyi anlatacak. Anlatılacak şey, anlatmanın imkânsızlığı. Bu da tabiî deneme gibi bir türü değil, uyumsuzluğu kendi içinde sergileyebilecek bir roman yapısını (varoluşçu roman, anti-roman, yeni roman, hepsi bir bakıma bu aynı

arayışın sonuçları) ya da buna benzer bir başka sanat dalının vasatını gerektiriyor.

Şimdi gelelim Türkiye'ye. Kapitalizm ve onun ideolojik üstyapısı olan bireycilik bizde çok farklı oluştu ve gelişti tabiî. Ama, «Cumhuryet kültürü»nün oluşturulduğu yıllarda denemenin önemli bir edebî tür olması ilginçtir. Önde gelen, özgün ürünler veren iki ad sayılabilir: Nurullah Ataç ve Sabahattin Eyüboğlu. Ama aşağı yukarı onlar gibi yazan daha pek çok kişi vardır bu dönemde. Öyle ki, başka türlü yazılması gereken türler, örneğin edebiyat eleştirileri, fikrî yazılar, bilimsel incelemeler de bu dönem boyunca deneme üslubu ve tonunun etkisini taşımışlardır.

Özellikle Ataç, Türk edebiyatında önemli bir ad; bir dönüm noktası. Ve, edebiyatın, toplumsal hayatın genelini etkileyebildiği ölçüde, toplumsal hayatımızda önemli bir temsilci. Enerjik, kavgacı, dava sahibi bir insan Ataç. Bir veya birden fazla toplumsal davaya sarılıyor, ama alabildiğine kişisel. Düşüncelerini oluşturma biçimi de, düşüncelerini eyleme dökme konusunda davranış biçimi de tamamen bireyci. Ama o da pek çok şeyleri temsil ediyor, kendi bireyliğini aşan birçok davanın sözcüsü olabiliyor. En önemlisi, o da, bir ölçüde, düşüncelerinin dışında, edebiyatımızda yarattığı üslubun ötesinde, bir insan tipini, kendisinin temsilcisi olduğu bir tipi toplumsal hayatımıza yerleştiriyor. Savunduğu dil anlayışıyla, kurmaya çalıştığı yeni beğeni anlayışıyla, yerleştirmeye çalıştığı *bize göre yeni* ahlâkî tutum ve değerlerle, içinde yer aldığı tarihî sürecin kültürel uzantısında hem kurucu, hem temsilci olarak bir işlevi yerine getiriyor. Ataç'ın bu çabasında bugün en fazla sahip çıkılması gereken ,ama temsilcilik özelliğinin de belki en zayıf kaldığı, *demokratik* tutumudur. Bu temsilciliği zayıf kalıyor, çünkü Cumhuriyet aydını demokrat değil. Batı'da olduğu gibi, burjuva demokratik devrimi süreci içinde değil, anti-demokratik burjuva devrimi sürecinde yetişmiş çünkü. Bu yüzden Ataç'ın demokratik tavrı daha da değerli.

Montaigne'de bulduğumuz temsilci karakter, Ataç'da aynı boyutlara ulaşmaz. Öte yandan, Ataç'ın süresi de daha kısadır. Montaigne'in yaşadığı çağdan, radikal olarak yeni bir dünya görüşünün ortaya çıkışına kadar çok zaman geçti. Ataç ise gecikmiş bir burjuva devriminin yarattığı bir aydın olduğu için, antitezi, dünya çapında, kendinden önce vardı. Bu nedenle Ataç, bir temsilci olduğu oranda, bir çelişkiler yansıtıcısıdır da. Çünkü o, Batı burjuva dünyasının kendi çerçevesi içindeki en ileri fikirleri severek yetişmişti. Bunları kendi ortamında bulamıyordu. Genelgeçer bir şekilde Osmanlılık diye özetlediğl bütün bir sistemle, bir Don Kişot gibi görünme pahasına da olsa, savaşmaya hazırdı. Ama yandaşı olması gerekenlerin cilâlarının altında aynı Osmanlı yapısını görünce umutsuzluğa kapılıyordu.

Gene de, deneme türünün taşıyıcısı olabileceği bir fikir alış verişi, bir yeni ortak kültür oluşturma çabası, Ataç zamanında mümkündü. Şimdi öyle görünmüyor.

Bir kere, yeni dünya görüşü kültürel düzeyde baskın. Ötekiler, buna karşı oluşlarıyla belirleniyorlar. O zaman da bir yazarın asgarî temeli olan demokratik tavrından uzaklaşıyorlar. Yetenek gericilikle uzlaşmıyor. Gericilik bir kere yerleştikten sonra, deneme mi yazmış, şiir mi yazmış, önemli değil. Çünkü zaten yazılanın insanî bir değeri kalmıyor.

Sosyalizm, Türkiye'de deneme türüne yüz vermedi. Çünkü onun oluşma koşullarına uygun değildi bu. Polemik ve inceleme son dönemde ön plana çıktı. İnceleme, bireysel ses tonundan yapısı gereği uzaktı; polemik ise, bireysel bir yanı olsa bile, ancak bireysel bir *öfkeyi* ileten, başka duygulara ve tavırlara yer bırakmayan bir tür.

Sosyalist düzenin üstyapısı bireyci olamayacağı için, bireyin kendini anlattığı deneme türünün de sosyalizmle bağdaşamayacağı düşünülebilir. Ben bu fikirde değilim. Denemenin değişik bir biçimi sosyalist dünya görüşüyle de yazılabilir, hattâ yazılmasında fayda vardır diyorum.

Çünkü sosyalizm de yeni bir dünyanın yaratılması demek. Bunun iktisadı var, politikası var, teorisi, ideolojisi de var. Ama önemli bir sorun da, bu iktisadî düzen ve politik ortamda (ya da daha oraya geçilmezden önce) genel çizgileri bu teoriye göre çizilmiş bir geniş hayat içersinde, gündelik hayatı yaşama konusu. Montaigne'ın konuları gene geçerli: ölüm, sevgi, kahramanlık, korku, arkadaşlık v.b. Yani, genel teorik doğrularla gündelik yaşamanın gerekleri arasındaki bağlantıların kurulması deneme türünün yeni bir biçimde canlandırılmasıyla sağlanabilir.

Özellikle Türkiye'de böyle bir şey yararlı olur gibi geliyor bana. Çünkü biz Türkiyeli sosyalistler, nedense, konuşmaktan çok kavga etmeye alışkınız. Bunun çeşitli nedenleri var; örneğin burjuvaziye karşı tavizsiz olma gereği, dobra dobra konuşmanın erdemine inancımız, tam oturmamış bir devrimci kişiliğiyle birleştiğinde, kendi aramızda da gereksiz yere haşin, kırıcı bir davranış biçimi yaratıyor. Ayrıca, sosyalizm Türkiye'de henüz oldukça genç sayılır. Kendisi de, temsilcileri de genç. Dolayısıyla, zamanla gelenekle pekişecek, yerine oturacak pek çok şey şimdilik soyut veya olgunlaşmamış. Devrimci yiğit olmalı, örneğin, bu bir doğru. Ama yiğitlik nedir aslında, hangi koşullarda nasıl biçimlenir, bunlar yeteril deneylerden, yaşantılardan geçerek kesinleşmemiş.

Bir sosyalist genellikle bilinçlenmeye başlar başlamaz «küçük burjuva alışkanlıkları» dediğimiz birtakım şeylerden «arınma» çabasına giriyor. Ama çokluk soyut kavramlar ekseninde bu çaba. Bir adam, bakıyorsunuz, «özeleştiri yapmalıyız» diye ter ter tepiniyor; «haydi yapalım» diyorsunuz, bu sefer kendisine hiç toz kondurmuyor.

Aslında bunlar hepsi, sözünü ettiğim «sos-

yalist deneme»nin konuları. Onun için şimdilik girmeyelim bu ayrıntılara. Daha çok genel özelliği üzerinde duralım.

Sosyalist denemenin, Montalgne tarzına göre bir önemli farkı olur; sosyalist hayat tarzının, burjuva hayat tarzından farklı yanlarından biriyle ilgili. Burada yöntem ve ölçüt insanın kendisi, kendi bireyselliği olmaz artık. «Ben böyleyim,» ya da «ben böyle düşünüyorum» denmez. Başvuracağımız kaynak, «ben» değil, genel teoridir, ya da ustaların, büyük sosyalistlerin hayatları, pratikleridir. Ama deneme, teoriden başlayarak, «ben» değil de «biz» demek gereken *devrimci bireyler*in gündelik yaşama sorunlarına yönelir.

Bu, öyle sanıyorum ki, şimdiye kadar alışkın olmadığımız bir konuşma tonunu getirebilir. Teorik yazı çerçevesine girmeyen konular, genellikle yazıya da geçmiyor. Konuşurken hepimiz bunların sözünü ediyoruz, ama yazmıyoruz. Oysa, «teorik» olmasa da yazılmayı hak edecek önemde konular bunlar. Şu içinde bulunduğumuz dönemde özellikle önemli sanıyorum. Çünkü geçirdiğimiz 12 Mart dönemi, soyut devrimciliği kendi sınırlarına vardırdı ve kendi uçurumuyla yüz yüze getirdi. Bunu izlemesi gereken iç-hesaplaşma yalnız teorik düzeyde kalamaz. Falanca fikir yanlış olduğu için çıkmaza götürdü. Ama onu benimseyenler niçin benimsediler, niçin o şekilde savundular. Niçin insanlar hâlâ kelebek misali görüşten görüşe uçup konuyor? Bunları da ciddîyetle tartışmamız gerekir sanıyorum. İşte deneme türü, yenileştirildiğinde, bu tartışmanın elverişli aracı olabilir. ■

öncü kitabevi

- **İSYANCI** (Komün Günlüğü) Marcel Cachin'in önsözü ile : Jules Vallès 25,—
- **MARKSİZM-LENİNİZM'İN İDEOLOJİK VE POLİTİK DÜŞMANI MAOİZM** «Bilim İşçileri» : 15,—
- **KADIN VE MARKSİZM :** Marks-Engels-Lenin-Stalin 20,—
- **TÜRKİYE'DE İLK SENDİKA SARIKIŞLA'DA 1932 :** İbrahim Topçuoğlu 10,—
- **ATEŞ** «Goncurt Edebiyat Ödülü»: Henri Barbusse 30,—
- **BİRİNCİ ENTERNASYONAL** : Jacques Duclos «1971 Lenin Nişanı - Mayıs 1975 Karl Marks Ödülü» 20,—
- **BABEUF** (Hayatı, Eserleri ve Siyasî Savunması): Josette Lèpine 10,—
- **İZDÜŞÜMÜ :** Balaban 15,—
- **AYDINLIK :** Henri Barbusse 12,50
- **SOVYET ŞAİRLERİ ANTOLOJİSİ** -67 Şair- (Beraat etti) 15,—
- **SİYASİ DÜŞÜNCE HÜRRİYETİ VE 1961 TÜRK ANAYASASI** Bülent Tanör 15,—

ÇIKACAK KİTAPLARIMIZ

- **TEKELLER** : Jean Pierre Delilez
- **KARL MARKS'IN BİYOGRAFİSİ** : «Bilim İşçileri»

ÖNCÜ KİTABEVİ Babıali Caddesi No: 8
Cağaloğlu - İstanbul
26 55 13

ALİ HABİB ÖZGENTÜRK

Sinema ve Tiyatronun Karanlığı

(Aşağıdaki bildiri, Eskişehir İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi'nin düzenlediği, Birinci Türk Tiyatro Kongresinde sunulmuştur.)

KÜLTÜR VE POLİTİKA

Fabrikalarda, hamile işçi kadınların hamile oldukları için işlerinden kovulduğu; çocukların kan davasından ötürü birbirlerini öldürdükleri; en yüce değer olan emeğin en alçakça biçimde sömürüldüğü; milyonlarca; yarı aç topraksız köylünün yaşadığı, insanın en insanî özelliklerinden biri olan aşkın, yerlerde süründüğü; yurtseverlerin öldürüldüğü; sınıfların kendisi için sınıf olmaya başladığı bir ülkede, Türkiye'de, onun bir şehrinde, Eskişehir'de, şu salonda ben size sinema ve tiyatro ilişkilerinden söz etmeye çalışacağım.

Meraklanmayın, yapacağım bu işi.

Biliyorum, şimdi ben böyle konuşmaya başlayınca, bazıları, politika yaptığımı düşünmüşlerdir. Evet, politika yapıyorum. Çünkü benim politika yaptığımı düşünenler de, bunu düşünürken politika yapmaktadırlar. Yoksa onlar, kültürle politikanın ayrı şeyler olduğunu mu söylüyorlar? Hem böyle söyleyip politika yapmış olacaklar, hem de bizi politikasız bırakacaklar. Yani yalnız kendi politikaları egemen olsun diye.

Gerçekten nedir politika? Gerçekten politikayla kültür biribirinden ayrılır mı?

Kültüre bağlı en eski sanat dallarından biri olan tiyatroyu örnek alalım:

Diyelim ki tarih öncesindeyiz. İnsanlar hayvanlar gibi yaşıyorlar ve henüz dili bulmamışlar. İki insan ormanda pusuya yatmış, bekliyorlar. Birden aç bir kurt sürüsü saldırıyor üstlerine. Bir boğuşmadan sonra adamlardan biri ölüyor, diğeri kaçıp arkadaşlarına ulaşıyor. Daha dil ortaya çıkmadığından, jestlerle, mimiklerle anlatıyor derdini. Yani tiyatro yapıyor.

— Dikkat kurtlar geliyor diyor. İşte size en sadesinden politik bir tiyatro.

İnsanlar daha sonra örgütleniyorlar. Birbirlerini geçmek isteyen boylar halinde yaşıyorlar. Her boyda bir başbuğ, iki danışman, bir de büyücü var. İnsanların çoğu avcılıkla geçiniyor. Gene iki insan ormanda avlanıyor. Üstlerine bu kez kurtlar yerine karşı boyun adamları saldırıyor. Avcılardan biri öldürülüyor, diğeri kaçıp kurtularak arkadaşlarına yetişiyor. Herkesin önünde yaklaşan tehlikeyi gene jest ve mimikleriyle çiziyor.

— Dikkat düşman saldırıyor, diyor.

İşte bir politik tiyatro daha. Yalnız bu kez bizim avcı derdini anlatmak için tek başına değil. Büyücü de karışıyor işin içine.

Büyücü-Bu işten paçayı kurtarmanın mümkünü yok. Bize Tanrıya yakarıp öteki dünyayı düşünmekten başka yapacak iş kalmadı, diyor.

Birinci danışman da karışıyor.

— «Korumamız gerek kendimizi. Dövüşe hazırlanmalıyız, savaşmak gerek» diyor.

İkinci danışman da durur mu, o da davranıyor. Bu işten bir çıkarı olduğunu ,ya da karşı boyla anlaştığını, karışıklıktan yararlanıp yönetimi ele geçirmek istediğini düşünebiliriz. Diyor ki:

— «Onlar sandığınız kadar kötü değiller. Ürkecek bir şey yok. Bu işlerle uğraşmayın. Boş vermişiz dünyaya, biz keyfimize bakalım.»

Bu da diğerleri gibi politik bir tiyatrodur. Çünkü boy, bu düşüncelerden hangisini izlerse, olayın politik, yani bütün boyu ilgilendiren sonuçları olacaktır. Biz politika sözcüğünden bunu anlıyoruz. Yani: «TOPLUMU İLGİLENDİREN SORUNLARIN HEPSİ»

Tarih öncesinden buyana çok zaman geçti. İnsanlar dili buldular. Artık karşı boylara değil, sınıflara, uluslara bölündüler. Bu yüzden sınıfları, ulusları ilgilendiren her şey politikadır. Kültür de öyle. Yukarıdaki örnekte gördüğümüz gibi, tiyatronun ana konusu, zıtlıkları keskinleşmiş toplumsal güçlerin çatışmasıdır. Her tiyatro ürünü, çatışmanın özelliği olarak, bir yandan çatışanların eyleme geçmeleri gerektiğini, bir yandan da çatışmanın gerçekliğini vurgular. Tiyatronun tarihine göz attığımızda, büyük toplumsal değişmelerle, tiyatronun en parlak döneminin aynı çağa düştüğünü görürüz. İnsan özlemleri çatışma halindedir. Bu çatışmanın temel çatışmayla birleşmesiyle ortay çıkan düzen sanatsal olarak tiyatroya yansır. Böylece her tiyatro ürünü siyasal bir bildiri taşır.

Gördünüz mü? Söylemiştim size tiyatrodan, sinemadan söz edeceğimi. Ama önce sanatların, kültürün, politikayla içiçeliğini koymalıyım ortaya. Çünkü emperyalizmle içiçe olan çarpık kapitalizm, bir yandan önündeki engelleri yıkmaya çalışırken, bir yandan da kendi kültürünü daha sağlam bir biçimde yaymaya uğraşıyor. İnsanlar egemen sınıfların kültürünün araçlarıyla besle-

niyor. Bu birikim antenlerde, kağıtlarda, sahnelerde, beyaz perdelerde yoğunlaşıyor. Zorbalık ve haksızlık gün geçtikçe artıyor. Emekçi kitlelerin yaşadığı çelişkiler büyüyor. Bu çelişkiler kültürün de çelişkilerini belirliyor. Egemen kültür, çelişkilerin anlaşılmasını önlemek için bütün gücüyle savaşıyor. Emekçi kitlelerin içinde yaşadığı kültürel şartlanmalar, karşımıza pek çok soru çıkarmakta, bu sorular cevaplarını toplumun çelişkilerinde bulmaktadırlar. Çünkü kültür toplumdan soyutlanamaz, ayrı bir varlık değildir.

Şimdi artık, kültür kurumunun içinde yer alan iki sanat dalı arasındaki ilişkiden söz edebilirim. Ama gene de politikayı elden bırakmadan.

SİNEMA VE TİYATRONUN KARANLIĞI

«Derken ortalık birdenbire karardı. Zifiri karanlık içinde kaldık, korktum. Elim gayrı ihtiyari ağabeyimin elini aradı, buldum ve sımsıkı kavradım. Arkamızdaki sıralardan ıslıklar fışkırıyordu. Karanlığın vaziyet icabı olduğunu kimse takdir edemediğinden, pencerelere örtülen siyah perdelere itiraz ediyorlardı. O vakitler İstanbul'da elektrik yoktu. Abdülhamit'in vehmi elektriğin memlekete girmesine engel olmuştu. Sinematograf makinesini işletmek ve şeridi aydınlatmak için kullanılan petrol lambalarından intişar eden gaz kokusu da seyircileri taciz etmekte idi. Perdenin önüne gelen bir şahıs bu karartının lüzumunu izah etti.Ve hemen onun arkasından gösteri başladı. Avrupa'nın bir yerinde bir istasyon. Bacasından fosur fosur kara dumanlar savuran bir lokomotif.. Rıhtım üstünde telaşlı insanlar gelip gidiyor. Ama ne gidiş, ne gidiş. Hepsini sar'a nöbetine tutulmuş sanırsınız. Hareketler o kadar hızlı ölçüsüz acayip ki. Derken tren kalktı. Üstümüze doğru geliyor. Zindan gibi salonun içinde kımıldanmalar oldu. Trenin perdeden fırlayıp seyircileri çiğnemesinden korkanlar yerlerini terkettiler. Bereket versin ki tren çabuk geçti.. gitti.»

Ercüment Ekrem Talû, sinemanın üklemizde ilk gösterilişini böyle anlatıyor. Dünyada da böyle olmuş. Bir karanlıkla birlikte seyirciler üstlerine gelen trenden korkup kaçmışlar. O günden bu yana bu karanlık sürüyor. Gerçi seyirciler kaçmıyorlar ama korkuyu yaşamaya devam ediyorlar. Egemen sınıflar sinemanın bu gücünün farkına varınca, insanları karanlığın içindeki korkunun içinde bırakmak için sinemaya dört elle sarılmışlar. İnsanları kendi durumlarına, emeklerine yabancılaştırmak için bir büyü. bir korkuyla birlikte sinemayı kullanıp durmuşlar. Bu etkin sanat dalı onların elinde insanlığın en önemli düşmanlarından biri haline gelmiş. Üstelik sinema sanayiye bağlı bir sanat dalı olduğu için, kapitalizm geliştikçe, büyüdükçe, etkinliği de artmış. Sinema gibi, tiyatro da bir karanlıkla başlıyor. Bir karanlık oluyor ve karşıda bir dünya kuruluyor. Seyirciyi kendi dünyalarından uzaklaştırmak için elverişli bir ortam bu. Ama, dünyada devrimci düşüncenin yürürlüğe girmeye başlamasıyla, sanaylye bağlı olmadığı için, kollektif bir sanat olduğu için, ve daha başka nedenlerle, tiyatro, seyirciyl karanlıktan kurtarma işine girişen ilk sanat oluyor. Ve gün geçtikçe egemen sınıfların elinden kurtuluyor. O zaman egemen sınıfların sineması, seyircisine hep doğru şeyler söylemek isteyen tiyatronun özünü kesmek için, elinden geleni yapıyor. Brecht'in diyalektik maddeci sisteminden sonra sinemaya da başka türlü bakmamız mümkün oluyor. Yoksa, yetenekli ama gemen sınıfların sinemacısı Fellini'nin dedliğinin aksine sinema «eski bir fahişe» değildir. Fellini bu gerici düşüncesini şöyle tamamlıyor: «Sinema eski bir fahişedir. Çeşitli zevklerin nasıl tattırılacağını bilen bir fahişe. Onun yüzünü yıkayıp saygıdeğer yapmak istiyorlar. Bu imkânsızdır. Sokaktan içeri getirmişler, salona oturtup, bir eline kalın bir felsefe kitabı öteki eline de Freud'un kitabını vermişler, Fakat o daima fahişedir. Huylu huyundan vazgeçmez.»

Oysa sinemanın huyu değişiyor. Dünyada, devrimci mücadele büyüdükçe sinema da o mücadelenin içinde yerini alıyor. Fellini'ye gerekli cevabı, gene bir İtalyan yönetmeni olan Visconti'nin sözleriyle vermek mümkün:

«Yoksulların meseleleri, hastalık, borç, ısınmadır. Yüksek sınıfların ruhsal rahatsızlıkları ise içlerindeki kuvvetin azlığından gelmektedir. Bahçedeki ağaçlar kesilirken yastığa kapanıp ağlarlar. Çehov'daki gibi. Artık yalnız kalmış, boğulmuş, kaybolmuş iradeyi anlatmaktansa, karşı koymanın öyküsünü anlatırım daha iyi.»

KARANLIĞIN İÇİNDEKİ DÜŞMAN

Sinema tiyatroya, ya da tiyatro sinemaya düşman mıdır? Yoksa bunlar karanlığın sürmesini isteyenlerin, asıl düşmanı unutturmak için uydurdukları şeyler mi? Bu konuyu ele almak için, her iki sanatın, yapısal olarak, bazı somut yerlerine yaklaşmamız gerekecek. Tiyatro ve sinemayı birbirine düşman etmek isteyenleri anlamamız kolaylaşacak.

İlk insanlar, baş edemedikleri güçlerle savaşmak için, dinsel törenler düzenlerlermiş; garip sesler çıkararak, çeşitli maskeler takarak, duygularını düşüncelerini anlatmaya çalışırlarmış. Bir başarıya ulaştıklarında da buna benzer şeyler yaparlarmış. Tiyatronun bilimsel yanıyla uğraşanlar, tiyatro sanatının kaynağını bu törenlerde arıyorlar.

O zamanlar tiyatro olmadığını biliyoruz. Şaka bir yana ya, savaşarak öldürdüğü hayvanın, mağara duvarına, çeşitli hareketleriyle resmini yapan ilk insanını davranışında, sinemanın ip uçları olduğunu söylebilir miyiz? Biliyorum, bu sorunun cevabı hemen hazırdır: O resimler, sinemayla değil, resim sanatıyla ilgilidir. Doğru.. Yalnız burada önemli olan, o resimleri yapan ilk insanın, yaptığı işi sonradan bir de görmek istemesidir. Yani görme eylemidir.

Sinemaya görüntü sanatı diyorlar. Tiyatroyu da söz sanatı diye ayırmışlar. Hatta sinemayı

bütün sanatların taklidi gibi gören, sanatan saymayanlar da çıkmış. İnsanların dünyansının görünmesinden bir sanatın ortaya çıkabileceğini kabul etmemişler. Bütün bunlar olguların birbiriyle ilişkisini yok sayan, onları statik kavramlara hapsetmek isteyenlerin ileri sürdükleri düşüncelerdir.

Sinema bir teknik -buluş olarak ortaya çıktığında, sanat sayılamazdı. Önceleri tiyatrodan yararlanarak kendini gösterdi. Sonraları, tiyatro öğelerinden kurtulduğu sürece, bir sanat olmaya doğru adım attı. Bütün sanatların kendi aralarında olduğu gibi, o da diğer sanatlarla bir alış veriş ilişkisine girdi. Nasıl ki, yalnız şiirle, romanla, tiyatroyla anlatılabilecek şeyler varsa, bugün artık, bazı şeyler vardır ki onları yalnız sinemayla anlatabiliriz.

İşi daha teknik ayrıntılara götürürsek bir çok şeyle karşılaşırız: Örneğin tiyatro seyircisi sahnedeki bir olayı yalnız bir açıdan görebilir. Oysa sinema, yönetmenin isteğine göre, olayı değişik açılardan gösterebilir. Sinema sahnede lamba ışığında kalmak zorunda olan insanı güneş ışığına çıkarabilmiştir. Gerçek hayatta olduğu gibi. İnsanı doğal ışığında göstermeye çalışmıştır.

Sinemanın, kendisinden çok eski olan tiyatrodan aldığı ve belki de hiç bırakmayacağı şeyler vardır. Çağımızın insanıyla ilişki kurmak için, sinemadan aldıklarını artık geri vermeyecek olan diğer sanatlar gibi. Bugün başarılı bir sinema deyince, tiyatro öğesinin en az kullanıldığı bir ürün geliyor aklımıza. Bir sinema ürünü ne kadar çok tiyatroyla döşenmişse, o kadar çok sinemadan uzaklaşıyor, tiyatrolaşıyor. Çünkü beyaz perde, bir hikâyenin anlatıldığı bir tiyatro sahnesi değildir. Daha çok tiyatro duvarında açılmış bir penceredir. Oradan başka dünyalara gidilir. Bu son söylediklerimize dünyada en iyi örnek belki de Muhsin Ertuğrul'dur.

Cumhuriyet ideolojisinin en önemli kültür kurumlarından biri olan Muhsin Ertuğrul, yarım yüz yıl boyunca Türk tiyatrosuna vurduğu damgayı, bir yirmi yıl boyunca da Türk sinemasına vurmuştur. Tanzimat'ın rüzgarıyla, Türkiye toplumuyla ilgisi olmayan, Batı'nın kopyası bir tiyatroyu yaşatan M. Ertuğrul, aynı yöntemi, yirmi yıl boyunca Türk sinemasına tek başına egmen olarak uygulamıştır. Böylece, 1922'den, 1936'a kadar geçen bu dönem içinde Türk sinemasının temelleri yanlış atılmış ve olumsuz etkisini bugüne kadar sürdürmüştür. Bu konuda Nijat Özön'ün bir yazısından alıntı yapmayı yararlı görüyorum. *(Türk Dili Sinema Özel Sayısı. Ocak 68);*

«.. Ertuğrul tiyatroda bile pek parlak bir sanatçı sayılmazdı: tiyatro anlayışı çok kez bir bulvar tiyatrosundan öteye geçmiyordu..... Sinema onun için ikinci derecede bir işti. Tiyatro mevsimi kapandığında bütün yaptığı «Şehir Tiyatrosu»nun sanatçılarını alıcının karşısına götürmek, onlara, geride bıraktıkları tiyatro mevsiminde oynadıkları herhangi bir oyunu tekrarlatmak. Ya da yabancı bir filmi yenlden çevirmek... Yeni Türk tiyatrosunun kurucusu olarak kazandığı ünün büyüklüğü yanında Ertuğrul'un sinemamız üzerinde etkisinin olumsuzluğu da büyük oldu. Bu alandaki yeteneksizliğiyle sinemamızda çok kötü kolay kolay silinemeyen bir iz bıraktı... ustadan çırağa da geçtiğinden, sinemamızda izleri bugün de görülen bir «Dar-ül-bedayi Okulu»na yol açtı. Bu okulun başlıca özellikleri şöyle sıralanabilir:.. sinema duygusundan bütün bütün yoksundu..... tiyatrodaki kötü alışkanlıklarının tümünü bu alana da taşımışlardı. Bu okul oyun ya da filim olarak en bayağı çeşitten Fransız, Alman vodvillerini,.. operetlerini,. .ağdalı melodramları.. kamera önüne taşıdı... 30-40 yaşındaki kimselerin, korkunç bir makyajla 60-70 yaşındaki yaşlı adam rollerine çıkmaları.. aksaklığı büsbütün arttırıyordu.»

Özön'ün dediği gibi, Ertuğrul'un sinemasında hiç bir şey gerçek değildi,. hiç bir insan Türkiye toplumundan değildi. Bu durum yıllar boyu halkın uyutulmasına yol açtı. Konusuyla, diyaloğuyla, mizanseniyle, oyunuyla, bakışıyla, makyajıyla son yıllara kadar sürdü. Ancak bir kaç yönetmenin katkısıyla gerçeğin önündeki bu tiyatro perdesi kaldırıldı ve Türkiye insanı beyaz perdede soluk almaya başladı. Bu bütün sanatlarda olduğu gibi toplumsal değişmelerle gerçekleşmiştir. Tiyatro ve sinema ilişkilerine, dünyada da baktığımız zaman aynı sonuçla karşılaşıyoruz. Tiyatro 17. yüzyılın sonunda ve 18. yüzyılın başında önemini yitirdi. Çünkü toplumsal yapıda büyük değişiklikler vardı. O zamanlar yeni bir sınıf doğuyor ve onunla birlikte yeni bir sanat da ortaya çıkıyordu. Burjuvalar ve roman. Tiyatro, 18. ve 19. yüzyıllarda sanayileşmenin de nedeniyle, burjuvaların eğlence sanatı haline geldi. Tiyatronun yoz bir sanat olmasına karşı çıkmak isteyen bazı yazarlar vardı. Ama bunların gücü bir yalancılık sanatı durumuna gelmiş olan tiyatroyu kurtarmaya yetmezdi. Tiyatroyu gerçek yoluna, gene toplumsal değişikliklerle birlikte, ancak sinema sokabildi. Sinema büyük teknik olanaklara sahipti. Kalabalıkları çok ucuza eğlendirebilirdi. Sonunda böyle oldu. Ve tiyatro sinemayla yarışamayacağı için eğlencelikten, pislikten kurtulmuş oldu. Artık tiyatro adamları, tiyatro ile toplumun ilişkisindeki önemli sorunları ortaya çıkarmaya, çelişkileri ele almaya başladılar.

Sinemanın güçlü bir silah olarak oluşması tiyatro sanatında yenilliklere yol açtı. Anlatım, gerçekçilik yeni anlamlara kavuştu. Edebiyattaki ve resimdeki akımlardan etkilendi. Hele yirminci yüzyılda, patlamalar, yıkılmalar, devrimlerle birlikte büyük boyutlara ulaştı.

İşte sinema, böyle bir ortamda, tiyatrodan güç alarak, öne çıktı, Ondan kurtuldukça da bir sanat olarak belirdi. Sinema yıllar boyu, kişiliğini bulmasını önleyen tiyatroyu, kendi düşmanını kendi içinde taşıdı.

Sinemanın yeni bir dil, yeni bir anlatım aracı olduğu artık kabullenilmiştir. Sinemanın sahip olduğu çeşitli çekim olanakları, kurgu gibi

unsurlar ona yeni bir güç katıyor, öbür sanat dallarından ayırıyordu. Orson Welles «Othello»yu filme alırken, hep kısa çekimlerden oluşan planlarla çalıştığını söyler. İşte «Othello»yu tiyatrodan ayıran ve sinema yapan budur. Kurguyla yapılmış bir filim çıkıyor ortaya. Edebiyatta, kelimelerden cümlenin ortaya çıkışı gibi. Sinemadaki anlatım gücü günümüz insanının duyarlılığına, yaşama hızına bir karşılık vermektedir. Sinemanın bir görüntü sanatı olduğu özellikle sessiz sinema döneminde kesinlik taşıyordu. Eisenstein gibi yaratıcıların eline geçtiği zaman, tiyatronun sınırlarını aşabileceği, dünyayı görülmemiş bir zenginlik, ve gerçekçilikle dile getirebileceği daha o tarihlerde anlaşıldı. Sesli filimle birlikte sinema yeniden karşısında tiyatroyu buldu. Konuşma tiyatronun bir anlatım aracıdır. Oysa konuşma ,sinemada yerinde kullanılmadığı zaman sinema anlatımına aykırı bir noktaya düşülmüş olur. Dünyada da gişesi başarı kazanmış bir çok oyunun sinema duygusundan yoksun bir anlayışla perdeye uyarlandığını görüyoruz. Bunların çoğu ne sinema ne tiyatro olmayan, geveze bir takım ürünlerdi.

Sinemanın anlatım gücü gelişince gerçekten hiç bir sanatta olmayan bir şeye sahip olduğu ortaya çıktı. İnsan bilincinin zaman içindeki çok katlı, çok yönlü uzanışını sinema dili kadar başarıyla verebilecek hiç bir sanatın olmadığı söylendi. Ama her zaman için ileri sürülebilecek bir şey vardır: Sinema dili en güçlü olduğu zaman bile, kendi özgünlüğünü bozmadan, tiyatrodan etkilendi. Wyler, Dreyer, Ford gibi büyük ustaların filimlerinde, sinema dilinden uzaklaşmadan kullanılmış tiyatro öğelerine raslanıyordu. Elbette sinema büyük devrim estetikçisi Brecht'ten de yararlandı. Losey, Rosi, Allio gibi sinema adamları ondan etkilendiler. Bugün o etki giderek genişliyor. Brecht'in sinemadaki katkısı şöyle açıklanıyor:

- Gerçeğin arınıp, seçilmiş simge gerçekler aracılığı ile yeniden kurulması.
- Davranışların ve nesnenin, dokusu ve biçimiyle birlikte, açık ve keskin olmasının öneml.
- Kamera ve oyuncu hareketlerinin abartılmadan kullanılması,
- Donuk ve sakin unsurlar arasındaki fark.
- Mercekleri ve kamera hareketini titizlikle kullanarak sinema bakışını yakalama.
- Anlatımın akıcılığı.
- Kurgunun ve metnin yardımıyla, aykırı olanların üst üste verilmesi .
  (Bu uzaklaştırma efektini elde etmenin en kestirme yoludur).
- Kelimenin, sesin, ve müziğin önemi. Ekonomik kullanılması.
- Gerçeğin soylulaştırılmak amacıyla yüceltilmesi.
- Bireyin gözünün görme alanının genişlemesi.

İlk bakışta, basit ve teknik bir olay gibi görünen bu etkiler genişledikçe, kendi içinde yeni öğeler elde edip güçlendikçe, sinema, devrimci sanatın, bir etabına daha ulaşmış olacaktır. Çünkü böylece ilüzyonlar sonuna kadar kırılmış olacaktır. Sanatlar içinde ilüzyona en yatkın, yapısal açıdan en yakın sanat, sinemadır. Sanki gerçeğin önüne selüloidden yapılmış bir madde olan filim vardır. Oysa nesneler, insan yüzleri, daha yakın, daha gerçekmiş gibi gelir .Başka türlü söylersek karanlığın içinde bir hayal dünyası kurmaya uygundur. Sanat alıcısının, bir sanat olayı karşısında olduğunu en fazla unuttuğu yer sinemadır. Dramatik tiyatroda bile, seyirci oyuncuların canlı olmasından ve daha başka nedenlerden zaman zaman bir tiyatroda olduğunu bilir. Oyuncu seyirciyi görür ve kendiliğinden bir uzaklık unsuru belirir. Sinema ise ilüzyona, insanı kendine yabancılaştırmaya en uygun, en güçlü bir silahtır. Burada yaşadığım bir olayı anlatmadan edemeyeceğim:

Geçen yazlardan birinde, bir gece bir Urfa köyünde bulunuyordum. Köylüler o akşam sinema oynatılacağını söylediler. Seyyar sinemacı geldi, çarşaftan yapılmış perdesini bir ağaca astı. 16 mm. lik makinasıyla bir Türk filmi oynatmaya başladı. Yeşilçam'ın, ağdalı melodramlarından biriydi filim. Bir süre sonra köyün arkasından bir silah sesi geldi. Silah sesinin canlı olduğu, filimden gelmediği apaçık ortadaydı. Zaten az sonra bazı çığlıklar, ağlamalar da duyuldu. Ama seyirciler hiç bir şey olmamış gibi filmi seyretmeye devam ediyorlardı. Yalnız köyün ileri gelenlerinden bir kaç kişi kalktı ve o yöne gitti. Köylüler bakışlarını perdeden ayırmıyorlardı.

Söz ilüzyondan, Brecht'ten, onun sinemaya etkilerinden açılmışken epik tiyatro gibi epik bir sinema yapılıp yapılamayacağından da söz edebiliriz. Brecht sanatta devrimci bir kuram ileri sürdü. Ama bunun pratik çalışmalarını tiyatroda yaptı. İleri sürdüklerinin karşılığını tiyatroda aradı. Bunu olduğu gibi sinemaya uygulamak mümkün değildir. Kopya çekmek gibi bir şey olur bu. Brecht'in devrimci sahnesinde kullandığı araçların sinema dilindeki karşılıklarının araştırılması gerekir. Epik sistemin anlatım yollarını sinemanın kendi iç dinamiğinden çıkarmak gerekir. Bu da bir çok denemelerle varılacak bir yerdir. Brecht «Gerçekçiklik, gerçek şeylerin nasıl olduklarını bilmek değil, şeylerin gerçekten nasıl olduklarını bilmektir» diyordu. Seyirciyi eleştirici bir tutuma götürmek isteyen bir tiyatrovu gerçekleştirdi. Bunu bir sistem haline getirdi. Eleştirici görüş filmin içine nasıl yerleşebilir? Bir filim aynı zamanda ticari bir meta olduğu için seyirci tarafından sevilsin diye yapılır. Kapitalist sistemde filimler para getirmek için yapılıyor. Bir yönetmenin filmi başarısızlığa uğrarsa, bir daha filim yapma şansını zor elde eder. Bu yüzden egemen sınıfların Brechtçi yolda yapılacak denemelere tahammülleri yoktur. Ama bunun yolu mutlaka vardır. Brecht de bir ara sinemayla ilgilendi, yazılar yayımladı. Yalnız bu ilgi uzun sürmedi. Kimi zaman sinemayı karşısına alan bir tavırda da bulundu. Aşa-

ğıdaki yazı bu açıdan ilginçtir:

«Bir filim gösterildiği zaman, çalınan müzikten öylesine nefret ediyor, öylesine sanattan uzak buluyorum ki. Chaplin'in Altına Hücum'unu pek geç görebildim. Ama birlikte çalıştığım arkadaşların umut kırıklığından öyle etkilendim ki, sonunda gidip görmeye karar verdim. Bence bu umut kırıklığı haklıdır.

Tiyatro bugün böyle bir şeyi başaramayacağı için, filimde yapılanın sahnede gerçekleştirilemeyeceği görüşüne katılmıyorum. Bu işin, Charlie Chaplin olmadan, ne tiyatroda, ne bir eğlence gösterisinde gerçekleştirilebileceği kanısındayım. Bu sanatçı, daha şimdiden, tarihsel olayların gücüyle, eylemde bulunan bir belge haline gelmiştir. Ancak içerik yönünden, Altına Hücum, hangi sahnede, hangi seyirci karşısında olursa olsun yetersiz kalır. Sinema gibi ağzı süt kokan sanatlarda kimi kişisel deneylerin, yaşlı bir yosmanın göğsüne sahip dram sanatı tarafından aşılamamış bulunduğunu saptamak insana belli bir sevinç veriyor elbet. Big Jim, belleğini yitirdiğinden, altın madeninin yerini bulamadığı, bunun yerini bilen Şarlo'yla karşılaştığı ve birbirlerini görmeden geçip gittikleri zaman, karşımızda, tiyatroda yazarın eylemi eksiksiz yürütebilmesi, öyküye belli bir son verebilmesi konusunda seyircinin güvenini kökünden yok edecek bir sahne var demektir. Filmin sorumluluğu yoktur, kılı kırk yarması gereksizdir. Dram sanatı yönünden böylesine zayıf kalışı, bir teneke kutu içine saklanan birkaç kilometrelik, bir selüloit yumağı oluşundandır. Adamın biri dizleri arasında bir testereyi büktüğü zaman, kimse ondan bir füg çalmasını beklemez.

Sinema bugün artık insanın karşısına teknik bir sorun getirmiyor. Bunun farkına varılmamasına yetecek kadar ustalaşmıştır teknikte. Bugün bizlere teknik sorun çıkaran tiyatrodur. Sinemanın olanakları, bir takım belgeleri bir araya getirme, kapısını bütün felsefelere açık tutma, hayattan bir takım görüntüler aktarma yeteneğinden gelir. Hayattan bazı kesitler verme işini de ya hayal dünyasının bir zamanla ilgi çekmiş bir alın yazısı ya da oynuyla size sahneye çıkıp şarkı söyleme arzusu veren tanınmış bir şarkıcının öyküsü aracılığıyla yapar.» *(Çağdaş Sinema* dergisi sayı 3.)

Brecht böyle diyordu ve sinemayla tiyatronun yapısal farklılaşmasına yaklaşıyordu. Gerçekten Şarlo'da da tiyatronun etkisi var mıydı? Sinema tarihinin yarattığı en büyük kişilik nasıl yayıldı? Hikâyelerindeki evrenselliğin, insanları ortak çizgide toplayan unsurların yanı sıra, oyununda, tiyatrodan kaynaklanmış bir yapı var mıydı? Şarlo kişiliği bir oyun üzerine kuruludur genel olarak. Tek başına bir oyundur bu. Yani her şeyiyle oyun sanatına dayanır, onunla ayakta durur. Oyun sanatı da tiyatroda doğmuş, orada gelişmiştir.

Artık sinemanın da tiyatroya olan etkisinden söz edebiliriz. Sinema sanatının ulaştığı anlatım zenginlikleri tiyatroyu da sarmıştır. Oyunun kurgulanmasında, epik tiyatrodaki kesintili bölümlerde, filim ritminin oynanan oyunda kullanılmasında bu etkiyi açıkça görürüz. Kimi zaman da oynanan oyunun içinde filim oynatarak sinemadan yararlanılır. Bir de son yıllarda, belgelere dayanan oyunlar, tiyatronun, sinemanın etkisi altında giriştiği deneylerdir.

KARANLIĞIN İÇİNDEKİ AYDINLIK

Sinema ve tiyatronun sanat açısından yapı farkları ve birbirini etkilemeleri konusunda daha bir çok şey söylenebilir. Ama bütün bunlar, sinema ile tiyatronun birbirlerine düşman olduklarını, çatıştıklarını ortaya koymaz. Bu, sanatın ana çatışmasını başka yere kaydırmak için egemen sınıflar düşüncesinin uydurduğu bir şeydir. Sinemadan sonra kapanan tiyatrolardan, televizyondan sonra kapanan sinema salonlarından söz etmek bizi nereye götürür? Bizi şu yaşadığımız 1975 yılında, Brecht'in Ana adlı oyununu oynadığı için kapatılan tiyatro ilgilendirir. Demek ki tiyatro vardır, devrimci mücadelesine devam etmektedir. Sinema da, tiyatrodan sonra bile olsa, sermayeye bağlı bir sanat bile olsa, devrimci mücadelenin eline geçmeye başlamıştır. Büyük kalabalıklara seslendiği için, egemen sınıflar, sinemanın devrimci mücadelenin eline geçmesini geciktirmeye çalışmışlardır. Ayrıca sermayeye, dolayısıyla kendilerine bağlı bir sanat dalı olduğu için bunu kolaylıkla yapmışlardır. Sansürü sinemanın başından eksik etmemişlerdir. Bütün bunlara rağmen, dünyanın her yerinden, halkının yanında, gerçeğin yanında olan filimlerin sesleri karanlık salonları doldurmaya başlamıştır. Karanlığın içindeki aydınlık belirmektedir. Bolivya'dan Jorge Sanjines, Şili'den Miguel, Littin, Senegal'den Osman Sembene, Türkiye'den Yılmaz Güney, Meksika'dan Carlos Ortiz'in, ve daha bir çoklarının yüzleri o aydınlığın içinde görünüyor. Çünkü Osman Sembene'nin dediği gibi «Kitlelerden koparıp alamayacağımız bir şey varsa, o da bir şeyi görmeleridir.» İşte sinemanın olağanüstü gücü de burada yatmaktadır.

Sinema ve tiyatro ilişkileriyle ilgili daha bir çok şey söylenebilir. Bana verilen zaman parçası içinde, kendi olanaklarımla, bu konuya bölük pörçük yaklaşmaya çalıştım. Bütün sanatlarda olduğu gibi sinema ve tiyatro arasında da diyalektik bir ilişki vardır. Kurulu düzenin illüzyonlarını, gerçeği örten her türlü ilüzyonu yalanı, büyüyü, kırabildiği sürece her iki sanat ta dirliğini, hayatiyetini, sürdürecek ve her zaman karşılarında kendilerine sahip çıkan halklar bulacaklardır. Her türlü değeri gerçek sahibine ulaştırma yolunda, bütün yabancılaşmaların ortadan kalktığı bir toplum yolunda mücadele verdikçe iki sanat da yeni boyutlara varacaklardır.

Hepimiz birbirimize sormalıyız:

Sinema ve tiyatro, şu yaşadığımız zor günlerde, halkımıza, neleri nasıl söylemelidir? ■

Birikim'de kültür olayları...

Değinmeler / Günün Olayları / Kitaplar Sanat Olayları / Filimler / Dergiler

BİR DÜZELTME

Birikim'in Haziran sayısındaki Kıvılcımlı eleştirisinde, bir dizgi yanlışı olmuş. 58. sayfanın sondan 9. satırındaki «inanmış azgın bağnazlığıyla» sözü «inanmış aydın bağnazlığıyla» olacaktı. Yazının genel tonuyla da hiç uyuşmayan bu «azgın» sıfatı benim eleştiri üslubumun tamamen dışında. Bu yanlış için özür dilerim.

M. BELGE

BİR DEĞİNME

Türkiye Defteri adlı derginin son (Haziran) sayısında, benim *Birikim*'in 2. sayısında yayımlanan «Doğu/Batı Sorunsalı» üstüne yazıma karşı Hilmi Yavuz'un yazdığı bir «yanıt» yayımlandı. Hilmi Yavuz, kendisine bir şey sorulmadığı halde cevap verme gereğini duymuş. Ancak yazısı bir «cevap» niteliğinde değil. Daha çok, bir «kara çalma» tutkusuyla yazılmış. Benim sözkonusu yazımda önemli bilgi yanlışları olduğunu iddia ediyor.

Birikim'e veya bana bu çeşitten saldırılar oldu, daha da olacaktır. Türkiye'de, önemli veya önemsiz, bir şey *yapıyor* olmak, insana durduk yerde düşman kazandırır. Bu düşmanlıklar en olmadık, insanı hayrete düşürecek biçimlerde açığa vurulur. Ne var ki bunlara takılmak, bunlarla uğraşmak, insanı yolundan alıkoyan verimsiz işlerdir. Hilmi Yavuz'un saldırışı da böyle. Bu tip tartışma sonuncunda, polemiği yapılan konu olduğu yerden bir adım daha ileri aitmiş olmaz. Horoz dövüsü ne kadar yararlıysa, bu tartışmaların o kadar yararı vardır. Ben kendimi bu güreş tarzının pehlivanı saymadığım için, Hilmi Yavuz'a cevap vermek de içimden gelmiyor. Ama bir sorun var burada: Türkiye'deki belli alışkanlıklar. Hilmi Yavuz tipinde biri, karşısındakini cehaletle suçlayıp cevap da alamayınca, kendini şampiyon ilân edebilir; o tiplerin yaptığı bence hiç önemli değil. Yazık ki böyle tartışmaları uzaktan izleyen başkaları da bazan benzer sonuçlara varıyorlar. Bu nedenle, ilk ve son olmak üzere, bu tipten bir saldırının cevabını verme yi gerekli gördüm.

Bu yararsız polemik bir tek yararlı yan-ürün verebilir. Bu da, Hilmi Yavuz'un bir temsilcisi olduğu Babıâli yazarı tipinin sergilenmesidir. Hilmi Yavuz'un bu saldırısı, fikrî bir olay değil, çünkü; ahlâkî düzeyde çözümlenmesi gereken bir olay.

Hilmi Yavuz'un yazısı bir cevap değil, bir eleştiri değil, bir hakaretname. «Bilgisizlik», «mantıksızlık» hattâ yarı örtülü «budalalık» suçlamalarıyla dolu. Karşısındakini, kendine göre bir ustalıkla, yerin dibine sokmayı amaçlayan bir şey. Bütün bunlar yerine göre gerekli olabilir. Ama bu tonu takınmak için, ileri sürülen iddiaların az çok bir temeli olması gerekir.

İkincisi, bu tonla yazan kişinin kendi hırsının ötesinde bir şeyleri temsil etmesi gereğidir. İnsan ancak bir sınıfı, bir cıddî akımı, politik bir yönelişi temsil ediyorsa, temsil ettiği şeylerle orantılı olarak bu yıkıcılığı benimsemelidir.

Türkiye'de bunun tersi hüküm sürüyor. Sol-içi tartışmalarda kişiler ve gruplar, temsilcilik yetenekleriyle ters orantılı bir küfürbazlığa dalıyorlar. Suçlamanın en hafifi «oportunist» sıfatıyla başlıyor. Böylece diyalog imkânları ortadan kalkıyor ve temelde *yapay* olan bir düşlığın her şeye egemen olduğu görülüyor.

Hilmi Yavuz gibilerini bundan da ayırmak gerekir. Çünkü bunlar *hiçbir şeyin* temsilcisi değildirler. Sağa sola çamur atma dışında *hiçbir* eylemleri yoktur. Kişisel çıkarlarının dışında *hiçbir şeyin* yükümlülüğünü omuzlanmamışlardır. Huysuzluklarının, nesnellik şöyle dursun, öznel bir iç-tutarlılığı bile yoktur. Çünkü birine en bayağı yöntemlerle saldırırken gerçekten olumsuz başka kişi ve çevreleri kollamaktan geri durmazlar. Düşünce alanında ün yapmaları böyle polemiklere bağlıdır. Saldırdıklarına yaslanarak kendilerini «olay» haline getirirler. Bu uğurda, dün söylediklerine bugün karşı çıkmaları olağandır. Çünkü istedikleri, bir şeyin doğrusunu koymak değil, kendilerin bir yere koymaktır.

Hilmi Yavuz'un yazısını okurken, o satırların arasında asabî tiklerle oynayan kaşlar, çizgiler, hınçla ve kahretme hırsıyla gerilen bir surat görür gibi oluyorum. Benim burada söyleyeceğim sözler o suratın sahibine değil, hiçbir şey konuşmak istemiyorum o adamla. Gerçi bu kadarı da yeter Hilmi Yavuz'a. Cevaba cevap yazar, daha kimbilir neler söyler. Ama onunla da, benzerleriyle de bir daha tartışmaya niyetim yok. Sözüm, Hilmi Yavuz'un hakaretnamesini

okuyan, benim bunlara verecek cevabım olup olmadığını merak eden Okur'adır.

Hilmi Yavuz'un iddialarının çeşitliliği, bu iddiaları ileri sürerken, yaptığı yanlışlar ve ortaya koyduğu «ahlâkî» tutum, verilecek cevabın derli toplu olmasını güçleştiriyor. İddiaya göre, aptallığım, bilgisizliğim ve mantıksızlığım yüzünden üç bilgi yanlışı yapıyorum; bunların ötesinde bir de yöntem yanlışım var. Althusser'i kopya ediyorum, böylece «Batı kopyacılığı» yapıyorum. Ama aklım Althusser'i anlamaya yetmediği için kopyacılığı da beceremeyip saçmalıyorum .

Althusser'den etkilendiğimi ve yararlandığımı her zaman söylemişimdir. Türkiye'de sosyalistlerin karşılaştığı birtakım güçlüklerin çözülmesinde onun yaklaşımlarından bazılarının yararlı olacağına inanıyorum. Bütün bunları bir yazı içinde anlamayı da, daha *Halkın Dostları*'nda yazarken tasarlamıştım, ama dergi kapanınca bu da ertelenmiş oldu.

Gelgelim, sözkonusu yazıda Althusser'den yalnız «sorunsal» ve «ideoloji» *kavramlarının* içeriği ölçüsünde yararlandım. O yazının başında belirttiğim gibi, ikinci kaynağım, *New Left Review*'nun yazı kurulundan olan, yazılarına değer verdiğim Gareth Stedman Jones'du. Batı dünyasının 19. yüzyıl geçiş sorunsalını belirleyen «Doğa/teknoloji kutuplaşmasını kavramını ordan aldım. Lukacs üstüne yazılmış olan bu yazı *Birikim*'in ileriki sayılarında yayımlanacaktır. Hilmi Yavuz tabiî Jones'u bilmiyor ve «Doğa/teknoloji Sorunsalı»nı Althusser'de bulamayınca, muhtemelen bunu benim uydurduğumu sanıyor; onun için yazısında bu sözün geçtiği yerlere alaylı ünlem işaretleri koyuyor. Jones'un analizini benimsediğim için, bunları, bir suçlamayı kendi üstümden atmak için söylemiyorum elbette. Ama Hilmi Yavuz'un o konuda benimle değil, bir başkasıyla alay ettiğini bilmesinde, sırf «bilgi» açısından, yarar var.

Bu konunun, «yabancı model aktarmak» sorunuyla ilgisine daha sonra değineceğim. Şimdi «sorunsal» ve «ideolojik/teorik» gibi kavramları yanlış anladığım iddiasına gelelim.

Hilmi Yavuz ,bu kavramları kullanışımı eleştirmekle yetinmeyip benim bilgisizliğimi ve kendi bilgililiğini ispatlama manevralarına girişiyor. Ben, Althusser'in kitabının «İngilizce çevirisinin arkasında orta düzeyde bir okura kolaylık olsun diye konulan 'Glossary' (sözlük) bölümündeki tanıma dayanarak» sorunsal kavramını yanlış kullanmışım. Bu sözlük kitabın Fransızca aslında yokmuş. Hilmi Yavuz ayrıca, o pek sevdiği tarzda, İngilizce, Fransızca cümleler de aktarıyor Althusser'den. Suçlamaya ek bu ayrıntıların anlamı açık. Althusser'i anlayacak kafa ve bilgi olmadığı için bende, «orta düzeyde okura kolaylık olsun diye konulan» şeylerden teori çıkarıyorum.

Pour Marx'ı da, *Lire le Capital*'i de, 1969'da, Fransızca olarak okumuştum. *Pour Marx*'ın çevirisi bundan az sonra çıkınca iki metni bir arada okuma fırsatını buldum. *Lire le Capital* 1970'de çevrildi ama çevirisi benim elime birkaç ay önce geçebildi. Oysa 1969'dan beri yazdıklarımda Althusser'in etkisi olacağı kadar var.

Bakın böylece ne kadar önemli bir sonuca vardık: ben de Fransızca kitap okuyabiliyorum! Hilmi Yavuz tipi polemiklerin yararı bu kadar oluyor işte. Tamamen kişisel düzeyde, herkes ne bildiğini anlatıyor. Bundan ne ben bir şey kazanıyorum, ne de okuyan.

İkinci nokta şu: gene sözkonusu yazının başında belirttiğim gibi Selimiye'de yazmıştım bunu. Oraya başlığında «Marx» adı bulunan kitap girmezdi. Dolayısıyla, aklımda kalanla yazmıştım. Yalnız şu da var ki, kitap yanımda olsa da aynı şeyl yazacaktım. Şimdi bu iddialar üstüne yazıya yeniden bakınca, öyle sözlükten filan tanım aktarmadığımı, Althusser'den ne özümlemişsem onu verdiğimi görüyorum. Zaten insan yazarken yanına kitaplar toplayıp karıştırmaz. Aklında ne varsa onu yazar, ancak gerekli alıntılar için açar kitabı.

Gelelim «sorunsal» kavramını kullanışımın yanlışlığına. Hilmi Yavuz, «sorunsal»ın, Althusser'de «Kuramsal bir oluşumun özgül birliği» olduğunu, dolayısıyla «Doğu/Batı Sorunsalı» denemeyeceğini, sorunsalın «ikilik» değil «birlik» olduğunu, dönüp dönüp söylüyor.

Buna verilecek cevap fazlasıyla basit: Hilmi Yavuz, Marksist diyalektiğe göre, içinde karşıtları barındırmayan bir *«birlik»* olmadığını bilmiyorsa, benim bu konuda yapabileceğim bir şey yok.

Sözkonusu yazıda, başka hiçbir şey yapmadıysam, sorunsalın nasıl bir karşıtlar *birliği* olduğunu vurguladım. Şimdi, oradaki örnekleri tekrarlamaktansa, yeni örnekler vereyim (Hilmi Yavuz'a değil, okura). Türkiye'nin tarih sorunsalını alalım. Bu, elbette bir birliktir. Ama bir karşıtlar birliği. Genel ideolojik yapı içinde Türkiye'de insanların tarihe bakışlarını geniş ölcüde belirleyen bir «resmî tarih» vardır. Bu egemen sınıfın damgasını taşıyan bir tarih

görüşüdür. Sonra bir de, sözgelişi Kemal Tahir'in ve onun tarikatının tarih görüşleri var. Bu, bir bakıma «resmî tarih»in karşıtıdır. Çünkü aynı ideolojik birlik içindedir ve aynı sistematikle oluşturulmuştur. Çünkü resmî tarih tersinden yazılmakla o sorunsalın dışına çıkılmaz. Ancak işçi sınıfının «teorik/bilimsel» sorunsalı içinde bakıldığında, egemen sınıfların kutuplaşmaları içinde yarattıkları «ideolojik» sorunsaldan çıkılır. Resmî tarihle Kemal Tahir tarihçiliğinin görünürdeki kutupsallığının ötesinde, aynı sorunsalda yer almalarına yol açan etken, örneğin belli bir devlet anlayışıdır. Ya da, örneğin, «biz bize benzeriz» anlayışıdır. Bu tabiî, Hilmi Yavuz'un yerli model anlayışına da kısmen cevap, ama bu konuya daha sonra geleceğiz. Böylece, iki *görünürde* karşıt, gerçekte aynı sorunsalın *birliği* içinde varolur. *Sorunsal* deyimi de bu karşıtlığı, kutupsallığı anlatmak için türetilmiştir. Tek bir şeyden söz etsek, «sorun» da diyebilirdik. Bütün sorunsallar içlerinde karşıtlıkları barındırırlar. Üstelik ben bir «geçiş sorunsalı» üstüne konuşuyorum. Bu da zaten tanımı gereği karşıtları barındıracaktır. Jones şöyle diyor :«Bu sorunsal, şu karşıtlıkla özetlenebilir: bilime ya da endüstrive karşı doğa.» Şimdi Althusser'In sorunsalı nasıl kullandığı konusunda da ayrıntıya girerek skolastik malumatfuruşluk yapmayalım artık.

Hilmi Yavuz'a göre ikinci önemli yanlışım «teorik» kavramıyla ilgili, Althuser'In bunu nasıl kullandığını bilmiyormuşum. Bunun ayrıntısına girmeden önce bir şeyi açıkça belirtmek gerekiyor.

Talimatla hareket eden savcılar vardır. Olmayan suçu yaratırlar. Kinlnden talimat alan Hilmi Yavuz da böyle bir tavırla sefere çıkıyor. Bir iddiası benim Althusser kopyacılığı yaptığım. Sözlerim Althusser'in söylediklerine ne kadar yakın olursa, kopyacılıktan hüküm giymem o kadar kolaylaşacak. İkinci iddiası ise, Althusser'i bilmemem ve anlıyamamam. Demek ki Althusser'den farklı bir şey söyleyince bu sefer de bu maddeden hüküm giyeceğim.

Oysa durum şu: herkes, birilerinden etkilenir; bu sağlıklı, geliştirici bir şeydir (etki kaynağının sağlamlığı oranında). Sağlıksızlık, etkilenmenin kopyacılığa varması demektir. Ama, Marksizm gibi bir düşünce içinde, etkilenme bir yerden sonra sözkonusu bile olmamalıdır. Gerçi bu düşünce, kişisel katkılarla gelisir. Ama katkı nesnel olarak teorivi zenginleştiriyorsa, artık kökeninin kişiselliği de kalmaz.

Ben kendi hesabıma başka birçoklarından yararlandığım gibi, Althusser'den de yararlandım. Ama bunun bir sınırı var elbete. Her konuda, onu veya ötekileri aynen tekrar edecek değilim. Herhangi bir kelimeyi ille Althusser gibi kullanmak derdinde değilim .Ama onun bunları nasıl kullandığını da biliyorum. Yani, başka türlü kullandıysam, bunu aptallığımdan, Althusser'i anlayacak düzeyde olmadığımdan değil, kendim öyle seçtiğim için yapıyorum.

Birikim'in 3. tarih üstüne sayısının 21. sayfasındaki yan notunu ben yazmıştım. Burada, Althusser'in tırnak içinde, küçük harfle ve büyük harfle yazdığı «Teori» kelimesine nasıl ayrı anlamlar verdiğini anlattım. Ama ben kendim hiçbir yazımda bu ayrımları yapmadım, çünkü o ayrımları çok yararlı ve gerekli görmedim (yanılmıyorsam, Althusser de sonradan bunların bazılarından vazgeçti). «Devrim Silâhı Olarak Felsefe» yazısını *Halkın Dost*ları'nda yayımlanmak üzere ben çevirttirdim. Burada Althusser Teorinin bilim ve fesefeden oluştuğunu uzun uzun anlatır. Ne söylediğini anlamak için ille de Hilmi Havuz kadar zeki olmaya gerek yok. Her «orta düzeyde» okur anlıyabilir bunları. Ne kadar gereksiz ve değersiz yerlerde kullanıyor Hilmi Yavuz aklî yetilerini?

Ben «teori» kelimesini «diyalektik maddeci teori» anlamında kullanıyorum. Bu nedenle de, yerine göre «bilim»le eşdeğer bir anlam verdiğim oluvor. «Teorik sorunsal» derken de «diyalektik maddeciliğin sorunsalı demek» istiyorum. Bu anlamda elbette ki hem bilimseldir, hem de Hilmi Yavuz'un sandığının tersine, «ideoloii»in karsıtı olan bir sorunsaldır. Çünkü diyalektik maddeciliğin teorik sorunsalına ancak ideolojinin dışına çıkılarak varılır.

«Althusser sisteminin temel kavramlarından biri olan 'teorik' kavramını da... kesinkes yanlış bir biçimde kullanıyor» ya da «şu vahim yanlışlığa düşebiliyor» gibi iddiacı bir dille saldırıyor Hilmi Yavuz. Ama bu vahameti kendisi vehmetiği için, sonuç olarak kendi gölgesiyle boks yapıyor.

Felsefe bilgimin yetersizliği yüzünden yaptığım üçüncü yanlıslıkla, neyse ki bu bıktırıcı Althusser konusundan çıkıyoruz. Şimdi sorunumuz Kant'ı bilmeyişim.

Burada gene kısaca bir şeye değineyim. Kant üstüne söylediğim söz, yazının içinde pek basit bir ayrıntıydı. Ama yazının aslını bilmeden, Hilmi Yavuz'a bakarak yargı verecek kişi, onun şişirmesine aldanarak temel bir noktada cehaletim yüzümden

yanıldığımı düşünebilir. Bu da, Hilmi Yavuz gibilerinin polemik tekniklerinin bir parçasıdır.

Gelgelelim, Kant'la ilgili söylediğim o kısa sözde herhangi bir yanlışlık yok. Hilmi Yavuz ya okuduğunu anlamıyor ya da -ortada anlaşılmayacak, *derin* bir şey olmadığına göre- anlamak istemiyor.

Hilmi Yavuz, Kant'ın «numen /fenomen» ayrımı üstüne söylediğim söze, bir eleştiri atmacası gibi dalarak, bilgisizliğim ve mantıksızlığımla ilgili sonuçlar çıkarıyor. Tanımlamalar yapıyor. Bunlar, yalnız onun gibi allamelerin bildiği şeyler değil, «orta düzeyde» okurlar için yazılmış felsefe sözlüklerinde ve elkitaplarında yazılı olan şeyler. Ben de, gerçekten öyle üstün düzeyde bilmediğim halde, bunları biliyorum

Fenomen, duyularla algılanabilen nesnedir. Numen ise duygu-üstü görü nesnesidir. Dolayısıyla, algılanacak bir özne olmaksızın varolan nesnedir ve asıl gerçeklik dünyasıdır. Fenomenal dünya, zorunluluğun, numenal dünya ise özgürlüğün dünyası olurlar. İşte bu fenomenal dünya, bir bakıma, on dokuzuncu yüzyıl «bilimselliğinin» veri kabul ettiği dünyadır. Kant da, «saf akıl» ve «pratik akıl» ayrıntılarını buna göre yapar. Pratik akıl duygusal dünyayı, saf akıl aşkın gerçekliği, örneğin Emperatif Kategorileri kavrar.

Ama benim «Doğa/Teknoloji veya Bilim» kutupsallığı ile anlattığım da zaten bu. Buradaki «Doğa» duyuyla algılanabilen doğa değil. Çünkü zaten «doğa/teknoloji» kutupsallığı derken, bir yanda fabrikalar, bir yanda da ağaçlarla kuşlar olan sığ bir ikilemin sözünü etmiyorum. Bunu böyle anlamak elbette gülünç bir mantık, ama bunun sorumlusu ben değilim, Hilmi Yavuz'un kendisi. Oradaki doğa kavramı, 18. ve 19. yüzyıl akılcılığına karşı oluşturulmuş, metafizik bir kudrete bağlanan, duyusallığın ötesindeki aşkın gerçekliğini kasteden bir kavram, örneğin Romantiklerin mistik doğası. Kant'ın numen'i de dolaylı olarak 19. yüzyıl doğa/teknoloji kutupsallığının bu yanını yansıtıyor. Yani, Hilmi Yavuz'un anladığı «ampirik» doğanın tam karşıtını. Nitekim sonradan, Dilthey gibi Yeni Kantçılar, Kant düşüncesinin bu yanını vurgulamış ve geliştirmiş, gerçekliğin pratik akılla kavranabileceği iddiasına dayanan anti-rasyonalist bir felsefe oluşturmuşlardır.

Görüldüğü gibi burada bir bilgi ya da mantık yanlışlığı yok. Olağanüstü anlayışsız olmayan herkes bu açıklamalarıma gerek kalmadan bütün bunları anlıyabilirdi. Mal bulmuş mağribî gibi bir yazının üstüne atılmak, sonra da, bula bula bunları bulup, bilgiç ve küstah bir saldırganlıkla şecaat arzetmek «olsa olsa, Hilmi Yavuz'un *ahlâkının* kaldırılabileceği bir şey.»

Son olarak gelelim yöntem konusuna. Burada söyledikleri, kendi eğilimini zaten açığa vuruyor. Bir ülkenin modeli, yalnız o ülkeye özgü değildir bizce. Toplumların evrensel denebilecek modelleri vardır; ayrıca kendilerine özgü tarihî özellikleri vardır. *Birikim*'in de, benim de bu konudaki düşüncelerimiz yeterince açık olduğu için bir şey eklemeye gerek görmüyorum. Yalnız, Hilmi Yavuz'un bu konudaki bir gafletini açıklayayım. Benim Althusser'den model aktarmam konusunda olgusal bir yanlışlık yapıyor. Althusser «model» kavramına karşıdır, modellerle düşünmeye inanmaz, her formasyonu kendi özgüllüğü içinde ele almayı önerir. Bunu da, kitaplarının İngilizce çevirilerinin arkasına «orta düzeyde okura kolaylık olsun diye konulan» sözlükler bile yazar. Model kavramını geçersiz bulan bir düşünürden Türkiye'ye model çıkarabilmek için epey hünerli bir «kopyacı» olmalıyım. Doğrusu şu: model kavramının geçerliliğine ben inanırım. Bu da, Althusser'den ayrıldığım noktalardan biri.

Hilmi Yavuz'un «yöntem» ve «model» ayrımı da ilginç. Althusser'den *model* aldığımı söylüyor. Althusser'den aldığım ise ortada: «teorik/ideollijk» ve «sorunsal» gibi kavramlar. Şimdi, bunların içeriği, doğruluğu, yanlışlığı tartışılabilir. Ama bunlar doğruysa, evrensel olarak doğru ve geçerlidirler. Kategori olarak bunların «altyapı/üstyapı» veya «mülkiyet ilişkileri» gibi kavramlardan bir farkı yoktur. İdeoloji/ teori ayrımı yalnız Fransa için yapılmamıştır elbette.

Aynı şey «geçiş sorunsalı» için de geçerli. Toplumlarda geçişler oluyor ve bunlar üstyapıya birtakım ideolojik kutuplaşmaları içeren sorunsallar halinde yansıyorsa, bu elbette ki yalnız şurada burada değil, her yerde böyle oluyordur. Ama her toplumun özgül yapısı o sorunsalın biçimlenişini belirliyordur. Böylece ben de, Batı'daki «doğa/teknoloji» kutuplaşmasına karşılık Türkiye'deki «Doğu/Batı» kutuplaşmasına değinirken, bize özgü sorunsalı ele aldım.

Hilmi Yavuz, «model yerli olmalıdır» iddiasını kendine özgü tavrıyla ileri sürerken, Ziya Gökalp'le aynı şeyi savunuyor. Çünkü Gökalp'e göre de bilim «millî» olmalıdır. Hilmi Yavuz çıkışının anti-Marksist temelini açıkça ortaya koyarsa, daha dürüstçe davranmış olur. Benimkisi Marksist olmaya ça-

lışan bir yaklaşım. Onunki, Marksizm dışı olduğu için elbette benimkine ters bir mantık geliştirecek. İkimiz de aynı teorik temel üstünde konuşuyormuşuz izlenimini vererek çarpıtmasaydı sorunu.

MURAT BELGE

İRAN SORUNU

İran, Ortadoğu'da kendince bir «süper güç» olma yolunda. Son yıllarda pek fazla önemli görünmese de yaptığı birkaç hareketle bu niyetini fiile çıkardı. Basra körfezinin bir İran denizi olduğu yolunda iddialı ve saldırgan amaçlar taşıyan politikası, daha dolaylı yöntemlerle körfezin kıyısındaki devletleri bir askerî-siyasî pakt içinde toplama çağrılarıyla da sürdürüldü. Dofar gerillalarına karşı asker göndererek körfez giriş çıkış güvenliğinin sağlanması görevini kendiliğinden üstüne aldığını ilân etti. Pakistan'a, hattâ Afganistana dek, bu ülkelerin azınlık halklarıyla olan sorunlarına karışmaya çalıştı. Son olarak Irak'daki Barzani hareketini, kendisiyle Irak arasındaki sorunlarda bir koz olarak kullanmaya kalktı.

Son yıllarda, petrolden elde ettiği yüzmilyarların büyük bölümüyle beslediği ordusunu, Ortadoğu'nun en modern donanımlı askerî gücü haline getirdi. Bu zamana dek ülkesini hergün bir kere daha zaptetmekle uğraşan İran ordusu ve milyarlarca dolarıyla, Şah Rıza Pehlevi, Ortadoğu ve İç Asya devletleri üzerinde nüfuz sahibi olmaya girişiyor. Önce İngiltere'nin ve sonra ABD'nin bölgeden *yarı çekilmesiyle* doğan boşluğu, ABD'nin de belli ölçüde desteği ile doldurmaya çalışıyor. Son iki yılda Türkiye'de yüksek tirajlı basın organlarında oldukça yoğun şekilde tartışılan İran mı, Libya mı konusu hatırlanmalıdır. Bu tartışmada Libya daha çok bir pazar ve iş sahası olarak lanse edildi. İran ise iş ortağı, müttefik olma yanları vurgulanarak tanıtıldı. Üstelik bu ittifakın temel kozlarının İran'ın elinde olduğu önkabulüne dayalı bir öneriydi bu. Kamuoyunu, İran lehine oluşturma görevini yüklenen gazete de «Milliyet».

Korutürk'ün gezisi ve yayınlanan Türk - İran ortak bildirisi hükümetler arası işbirliğini vermesi açısından ilginçtir. Bu belgede Şah'ın patronluğu vurgulanmasa da kabul ediliyor. İran, verdiği kredilerin kullanılma yerlerini, şartlarını empoze eden, emreden emperyalist devlet rolüne hayli alıştırmış kendini.

Bu gezi vesilesiyle, faşist MHP'nin merkez organı durumdaki «Orta Doğu» gazetesinde yayınlanan başyazı, daha da açık sözlü ve «ileri» gitmiş. İran ve Türkiye arasında «askerî-siyasî» birlik çağrıları yapmaktadır «son Türk devletinin» savunucusu gazete.

İran'ın Türkiye için bu özel durumu ayrıca incelenmeğe değer. Herhalde önümüzdeki yıllar, İran faktörünün bölgede ve özel olarak Türkiyede hayli önemli olacağını söylemek gerekir.

«Milliyet»in başyazarının son zamanlarda yayınlanan Şah'la yaptığı röportaj ilginç. Akıllı, tedbirli bir devlet başkanı gibi sunulan Şah Rıza Pehlevi ve onun yönetiminin hangi zulûm kampanyalarının ve nasıl iğrenç bir baskı mekanizmasının üstünde durduğu, tabiî ki konu edilmiyor. İşin bu yanını dünyanın dört bir yanındaki İranlı öğrencilerin ve ülke dışındaki aydınların sözlerinden, getirdikleri belgelerden, İran'ı biraz dikkatlice gezip incelemiş liberal meslek ve bilim adamlarından öğreniyoruz. Aslında özellikle 1950'lerden sonra Şah Rıza Pehlevi'nin İran'ında olup bitenlerden onun yönetiminin hangi metodlarla ayakta durduğunu anlamak zor değil.

Şahın avuçlarından taşan milyarların etrafında çevrelenmiş İran egemen sınıfları hallerinden fazlasıyla memnun. Eski toprak ağaları bu dağıtılan milyarlar önünde, türeme kapitalistler olmayı kabul ettiler. Cılız burjuvazi güçlenmekte, sadık üst bürokratlara güven gelmektedir.

Bütün bu adamlar, Musaddık gibi bir küçük burjuva reformcusunun bile yüzyıllardır baskı altındaki halka ne umutlar verebildiğini, İngiliz ve ABD emperyalizmine bağımlı bir çıkar çevresinin durumunu nasıl sarsabildiğini, Şah'la beraber yaşadılar. «Şahın ve Halkın devrimleri», bu bakımdan İran'ın geleneksel yönetici sınıflarında, dinî ve siyasî nüfuzlarının bir bölümünü yitirmelerine neden olduğu halde, pek az hoşnutsuzluk uyandırdı.

Şimdi de 300 milyarlık bütçesiyle Batının büyük konsorsiyumlarını, iş çevrelerini de içine alan cüretli bir malî atraksiyona başlayan Şah, bu cilalı görüntünün altında ülkesinde nasıl bir bastırma siyaseti izlediğini kendi ağzıyla açıklıyor:

«İranda ifade özgürlüğü ihanet halinî almadıkça sınırlı değildir. Bu ülkede ihanet özgürlüğü dışında tüm özgürlükler kabul edilmiştir.»

İhaneti de şöyle tanımlıyor: «Ooo, bu çok kolaydır. Bazı kimseler garip şeyler söylemeye başladıkları zaman onları izliyoruz. Marksist örgütlerle ilişkileri bulunduğunu tesbit ettiğimiz zaman bunu ihanet olarak kabul ediyoruz. Çünkü herşeyden önce komünizm bizim ülkemizde yasaklanmıştır. Sonra bu insanlar kendi ülkelerine karşı bir başka ideolojiye hizmet

andı içiyorlar. Ben buna ihanet derim.»

Bugün İran'da bu «garip ...er söyleyen» 40.000'e yakın yurtsever, işçi, köylü, sanatçı, genç hapishanelerdedir. Üstelik buraya dünyanın en iğrenç servislerinden biri olan SAVAK'ın işkence tezgâhlarından geçerek atılıyorlar. Yüzlercesi idam edildi bu güne kadar. Geçtiğimiz günlerde 9 devrimcinin kurşuna dizilmesi Şah'ın petrol karası zulüm yönetiminin en yeni uygulamasıdır.

Türkiye'deki İranlı öğrencilerin 3 Haziran 1975 tarihli basın toplantısında bu son olayların gelişmesi şöyle özetleniyor: «Siyasî tutukluların aileleri son olarak 5 Mart 1975 günü, onları Gasr hapishanesinde görebilmişlerdir. Ziyaretçilere bu ziyaretlerinin son ziyaret olduğu söylenmiştir. Ancak Nevruz Bayramı sırasında, tutuklu ailelerine, yakınlarını bir kere daha görebilecekleri söylenmiştir. Ancak daha sonra bu ziyaret mümkün olamamıştır. Bunun üzerine protesto gösterileri yapılmış ve protestolara cevap veren İran resmî makamları, siyasî tutukluların 'hapisten kaçmaya kalkıştıkları ve kaçarken muhafızlar tarafından vurularak öldürüldükleri'ni açıklamışlardır.»

Gotthe ve Walf isimlerindeki 2 Fransız hukukçusunun bizzat bu konuyla ilgili İran'da yaptıkları araştırma raporunda daha sonraki gelişmeler de veriliyor:

«Tutukluların kaçarken öldürüldükleri söylenince Tahran'daki 4 bine yakın siyasî tutuklu açlık grevine başlamıştır. Ancak bir sonuç alınamamıştır. Kaldı ki öldürülen siyasî tutuklular ceza sürelerinin bir kısmını tamamlamışlardır. Öldürülenlerden Mehmet Çupanzade (öğrenci) 7 yıl hapis yatmıştır ve tahliyesine sadece iki ay kalmıştır. Bu bakımdan tutukluların kaçma iddialarının hiçbir inandırıcı yanı yoktur. «Çok şaşırtıcıdır ki 9 siyasî tutuklunun hiçbiri kaçarken yaralı ya da sağ olarak ele geçmemiştir. Ayrıca ölüm olayı, tutuklu ailelerinin görüştürülmemelerini protesto hareketlerinden sonra açıklanmıştır. Üstelik İran resmî makamları biz hukukçuları kabul etmemişlerdir. Hükümet iddialarını herhangi bir delile dayandırabilselerdi, bizi kabul ederler ve delillerini gösterirlerdi. Sonuç olarak hükümetin 'kaçarken öldürülme tezi' doğru değildir. İranlı 9 siyasî tutuklu bilerek ve işkence edilerek öldürülmüşlerdir».

Bu yoğun terör uygulamalarına rağmen İranlı yurtseverler, sosyalist partilerin öncülüğünde mücadelelerini azimle yürütüyorlar. Baskının şiddeti, yönetimin bütün dışa karşı iddialı laflarına rağmen halkının ne denli ezildiğinin göstergesidir. Zaten Şah'ın yukarıda apaçık gözüken anlayışı ancak, halkının çağdışı bir düzeyde tutulması bahasına sürdürülen bir saltanatın benimseyebileceği bir şeydir.

İran, çağdışı araçlarla da takviyeli olarak sürdürülen bir terör yönetimi altında bir ülkedeki demokratik - sosyalist mücadele veren insanlara karşı sosyalist dayanışma görevlerimizi hatırlatmaktadır. Ülkemiz halkının bu gerçekleri bilip öğrenmesine katkıda bulunmak en önce Türkiye'deki sosyalist kadrolara düşer. Buna bağlı olarak İran'ın militarist yöntemlerle Bölgede uygulamaya çalıştığı «alt metropol» olma politikası ve bunun saldırgan yanının da tüm bölge için olduğu kadar Türkiye için de dikkatle takibi gereken bir olgu olduğunu da unutmamalıyız.

ÖMER LAÇİNER

SABAHATTİN ALİ ÜSTÜNE

Bekir Yıldız, aşağıdaki konuşmayı, Sabahattin Ali'nin yıldönümü dolayısıyla Nisan ayında İstanbul Töb - Der'de yapmıştır. Konuşma elimize biraz geç geçtiği için ancak bu ay yayımlıyabiliyoruz.

Arkadaşlar,
Yüzlerce yıldan beri halkımızı kandırıyorlar. Burada bulunanların, hepimizin ortak yanı budur işte: Kandırılmış, ihanete uğratılmış kişileriz. Buradan sizlere, kandırılmış bir ulusun, kandırılmış kişisi olarak yalan söylememeye söz vererek konuşmama başlıyorum.

İçimizde, insanın sahip çıkması gereken bu erdemi sürdüren başkaları da vardır. Ama bu günü, şurada bırakıp geriye baktığımızda, halkımızı kandırmamış, halkını kandıranlara karşı savaşmış pek az insan görürüz.

Bu insanlardan birisi de hiç kuşkusuz Sabahattin Ali'dir. Ben Sabahattin Ali'yi yaşarken tanıyamadım. Tanıyamazdım hem. O kavgasını sürdürürken, kavgasını yaymaya çalışırken, bilindiği gibi öldürüldü.

Ben o yıllar ne yapıyordum? Yoksul bir ailenin çocuğu olarak, binbir güçlükle, sürdürdüğüm öğrenimimin sonunda elde edebileceğimi sandığım mutlu bir hayatın avuntusuyla yaşamaktaydım. Benim gibi, milyonlarca çocuk da, yarınlara böyle bakmaktaydı.

Yıllar geçti. Kimisi, düzenin suçluluğunu, kendi suçlarıymış gibi omuzlayıp hapishanelere gönderildi. Kimisi kaçakçılığa yöneldiği için sınırlarda öldürüldü. Kimisi sınırları aşıp Almanya'da, Hollanda'da, Fransa'da emeğini sattı. Kimisi, düzenle uzlaşıp halkının insanca yaşama hakkını yağma eden-

lerin kumpanyalarına katıldı. Bizim kuşak böylesine darmadağın olurken, öbür yanda halkımızın gerek iç, gerek dış sömürüden kurtulmasını düzenin değişmesine bağlamış Sabahattin Ali vardı.

Şimdi daha iyi anlıyorum: aldatanlar, aldatmak istemiyenin başına neden vura vura öldürmüşlerdi.

Yöneticiler kazanmıştı. Sabahattin Ali'yle birlikte Sabahattin Ali'nin paylaştığı düşünce de boğulmak istenmişti. Öyleyse hainliklerine daha rahat devam edebilirlerdi. Ettiler de.

Üç beş yıl sonra da Sait Faik öldü.

Sait Faik'in ölümünü biliyorum. O yıllar İstanbul'daydım. Ve Sait Faik'i hep bildim.

Ölüm gününde andılar. Adına ödüller koydular. Hattâ yıllar sonra, bu ödülü alabilmek için ben de can attım. Şimdi bu ödülün her yıl daha bir yaygınlaştırılarak neden verildiğini anlıyorum. Ödülü alan kimdi? Yazar mı, yoksa Sait Faik miydi?

Ödül alan yazarın kitabı, belki birkaç bin baskı fazla yapıyordu. Ünleniyordu da. Ama Sait Faik ödülüyle Sait Faik'ti daha çok yaygınlaşan, kitapları baskı üstüne baskı yapan. Duygusallıktan öte gitmeyen, yarını yaratmak yerine, bugünü kıpırdatmadan, sömürenle-sömürülen yerine, iyiyle-kötüyü yerleştirmeye çalışan ve hattâ kötüyü de bağışlatmak isteyen bir düşünceye yaygınlık kazandırılıyordu böylece.

Peki, Sabahattin Ali neden anılmıyordu? Daha doğrusu, Sabahattin Ali'ye burjuvazi, Sait Faik'e sahip çıktığı gibi neden sahip çıkmıyordu?

Birisi adına ödüller konurken, evi müze yapılırken, ötekisinin mezarı bile neden yoktu?

İşte, şimdi, sizlere bu soruları yanıtlamaya çalışacağım.

Az önce Sabahattin Ali'yi öldürmekle, yöneticiler kazanmıştı demiştim. Doğru mu bu? Eğer ölen, öldürülen etse, kemikse, doğrudur. Ama öldürülmek istenilen bir düşünceyse, dünya ayağa kalksa güç yetmez buna.
Burada, Sait Faik hikâyesiyle, Sabahattin Ali hikâyesi arasındaki ayrımı belirleyecek olursak yukarıdaki pek çok soruya daha kolay yanıt bulmuş oluruz, kanısındayım.

Ancak sözkonusu ayrıma girişmezden önce şu gerçeğin altını çizmekte yarar var: Hıncım Sait Faik'e değildir. Hıncım, Sait Faik hikâyeciliğine sahip çıkışın niteliğine karşıdır.

Sait Faik düzenin değiştirilmesiyle değil, düzenin sonuçlarıyla oyalanmış bir yazardır. Burjuvaziyle hesaplaşmak yerine, bir hippi tavrıyla burjuvaziden kaçmış, doğaya ve yoksul insanlara sığınmıştır.

Hayattan kaçışına karşın, sanatçı olarak içtenliğini sonuna değin korumuş bir yazardır da. Onu, burada, eksikliğinden ötürü kınamıyorum. Bu eksikliği bilen, bilinçli, hain aydınları, sustukları veya gerçekçi toplumcu edebiyatı yıpratmak amacıyla Sait Faik hikâyeciliğini, düşüncesini yaygınlaştırmak istedikleri için lânetliyorum. Ne yapacağız öyleyse? Nasıl savaşacağız bu alçaklarla?

Ne yapacağımız, nasıl savaşacağımız apaçık ortada arkadaşlar.
Sabahhattin Ali, yazdıklarıyla neyi anlatmak, neyi değiştirmek istediyse, onu iyice bilmemiz, onun üzerine yürümemiz gerekiyor.
O halde...

Günümüz Türkiyesinde insan, dün olduğu gibi bugün de iş bölümünün doğal ve kaçınılmaz sonucu olarak, her dilimi ele geçirilmiş, param parça edilmiş bir süreçte yaşamını sürdürüyor hâlâ. Gündelik yaşantısı içerisinde yapacakları, kendi bilincinden bağımsız bir biçimde sıraya konmuş, belli bir çerçeve içerisinde yaşamak zorunda bırakılmıştır. Biz böyle bir insana gerçekliğini öykü yoluyla sunmaya çalışırken, bu noktayı gözden ırak tutmamak zorundayız. Bu zorunluluk bizi *yoğun öyküler* yazmaya götürür. Yani öncelikle yapılması gereken şey, yoğunluğu olan öyküler yazmaktır. Bir örnekle somutlamaya çalışırsak: likör bardağını renkli suyla dolduralım. Bu suyu, sonra, kocaman bir su bardağına boşaltalım. Göreceksiniz, su bardağı ağzına değin dolmuş olacak. Nasıl mı? İç içe konmuş iki su bardağının arasındaki hacim, küçücük likâr bardağına eşse, büyük bardak dolmuş gibi görünür. İşte, öyküde yapılması gereken; hem gerçekle ilgisi olmayanı açığa vurmak, hem de, hilesiz bir bardağın suyunu, küçücük likör bardağına hile yapmadan sığdırabilmektir. Yeter mi bu? Çağımızdaki değişimin akıl almaz hızı her şeyi eskitiyor. Eskiyen şeylerin anlatıcısı durumuna düşmemek için bizim de anlatımımıza bir *hız* katmamız gerekiyor. Bunları yaparken, yaşadığımızla yetinmeyip yaşanmakta olanla soluk almaya çalışmamız gerekmektedir. Dünya gibi, hem kendi çevremizde, hem de güneşin çevresinde dönmesini bilmeliyiz. Amacımız kapalı odalarda salt kendi suyumuz ve kendi güneşimizle çiçek yetiştirmek değildir. Hayattan kopardığımız bir tohumu, kendi suyumuz ve hayatın güneşiyle yeşertmektir. Üstelik bu öyle bir tohum olmalı ki, yer yüzünün neresine ekilirse ekilsin, orada da yeşerebilmeli-

dir. Bir de; hayatın acı gerçeklerinin katılaştırdığı ya da tam tersi gevşettiği insanlarımızı, sanatsal olanla etkileyebilmek için; bir «silkeleme» bir «buyur» edebilme ögesi olan *gerilimi* de öyküyle kaynaştırmak zorundayız.

Bütün bunları daha iyi somutlamak için Sabahattin Ali'nin «Ayran» isimli hikâyesini birlikte yorumlayalım isterseniz:

Bilindiği gibi, Hasan, iki küçük kardeşi ve hizmetçilik yapan annesine, köyden getirip istasyonda satacağı ayranla bir ekmek alacaktır.

Olaylar nasıl gelişir? İstasyona gelir, ilk trendeki yolculardan birisine sattığı ayranın karşılığını alamadan tren gider. İkinci treni saatlerce, soğukta, karda, istasyon binasının önünde bekler.

İşte, kanımca, Sabahattin Ali'yle, Sait Faik hikâyesinin önemli ayrımı burada düğümlenmektedir. Sait Faik olsaydı, istasyon memuru, soğukta bekliyen çocuğu içeri alırdı. Ama Sabahattin Ali olaya, insan ilişkilerine böyle bakmamaktadır. Çocuk karın altında saatlerce beklemektedir. Sorarım size hangi yazarın tavrı, insanın, insanlığın kurtuluşu açısından daha doğrudur?

Kuşkusuz, insana acımakla, insanı sevmeyi birbirine karıştıran bilerek veya bilmeyerek kavram kargaşalığına sürüklenmiş olanlara göre doğru olan tavır Sait Faik'inki olacaktır.

Bana göre, bize göre doğru olan tavır Sabahattin Ali'ninkidir. Neden mi?

İnsanların kurtuluşu, himaye edilişe indirgenince, ne himaye edilen insan ne de insanlık kurtulabilir. Önemli olan muhtaç olanı, o andaki durumdan kurtarmak değil, muhtaç olmayı yaratan ekonomik nedenleri ortadan kaldırmaktır. Sabahattin Ali, Hasan'ın kurtuluşunu ne ayranını satmaya, ne de istasyon memurunun vicdanına bırakmıştır. Hasanların kurtuluşunu, bir düzen değişikliğine bağlanmak istemiştir.

Altmış sonrası halkımız hızlı bir bilinçlenme sürecine girmiştir. Toplumcu edebiyatın işlevi somutluk kazanmış, yeni yazarlar gelmiştir edebiyatımıza. Özellikle hikâyede, sorunlara toplumcu gerçekçi yaklaşım, Sabahattin Ali çizgisinde geliştirilmek istenmiştir. Hattâ gereken yaygınlığı da okurdan bulmuştur, diyebiliriz. Ama, köşebaşlarını tutmuş hain eleştirmenler, yazarlar, aydınlar, gerek basın gerek radyo ve televizyon aracılığıyla, halkımızın kurtuluşunu engellemekte, dün Sabahattin Ali'yi öldürenlerin yanıbaşında saf tutanlar, bugün toplumcu edebiyatın etkinliğini kırmaya çalışmaktadırlar. Bu gerçeği bilerek, tüm hainliklerin üzerine üzerine yürümemiz, yani sanatla-politikayı birlikte sürdürmemiz gerekmektedir.

Burada şu önemli gerçeğin de altını çizmekte yarar görüyorum: Edebiyat, ideolojik mücadelenin dolaylı araçlarından biridir. Zamana ve koşullara bağlı bir biçimde öne çıkar veya ikinci plana düşer. Ama ideolojik mücadeledeki yerini ve önemini hiç bir zaman için yitirmez. Bu nedenle de edebiyatı, ideolojik eylemdeki yerini, ne yok saymak ne de abartmak doğrudur. Gün gelir, ideolojik mücadelenin doğrudan sürdürüldüğü araçlar egemen güçlerce denetlenmek istenir. O zaman bir edebiyatçı, sözgelimi bir Sabahattin Ali çıkar, kavgayı edebiyat yolu ile sürdürmeye devam eder. Göze batar, öldürülür. Gün gelir, ideolojik mücadelenin doğrudan yürütüleceği araçlar oluşur, oluşturulur. Edebiyat ikinci plana düşer. Ama edebiyatçı yine kavgasını sürdürür ve bu böylece sürüp gider.

Şimdi sanırım, sanatçıların neden baskı dönemlerinde boy hedefi oldukları da daha iyi bir biçimde anlaşılmış oluyor.

Sabahattin Ali'nin düşüncesi önünde saygıyla eğilirim.
Hoşça kalın.

BEKİR YILDIZ

ÇEVİRİ YANLIŞLARI VE BİR ÖRNEK

Marksist klasiklerin geçmişte yanlış çevrilmesi uzun tartışmalara yol açmıştı. Gerçekten, bu konuda gösterilen savrukluklar, kolay hoşgörülemez. Bundan sonra, bu gibi kitaplar için sıkı bir «çeviri eleştirisi» denetimi kurmak gerekiyor. Yeni yayımlanan Marx'ın 18. Brumaire *çevirisini bu açıdan ele alıyoruz.*

LOUİS BONAPARTE'IN ONSEKİZİNCİ BRUMAİRE'İ
Karl Marx
Köz Yayınları
Çeviren: Gülen Fındıklı
141 sayfa 12,50 Lira

Baştan aşağı vahim yanlışlarla dolu bu çevirinin burda yalnız ilk iki önsözde tesbit ettiğimiz yanlışlarına değineceğiz.

MARX'IN KİTABIN İKİNCİ BASKISINA YAZDIĞI ÖNSÖZ:

Birinci paragrafta, *«...down to the middle of February»* «Şubatın ortasından sonra» diye çevrilmiştir. Aslı, «...Şubat ortasına *kadar»* olacaktır.

Aynı paragrafın sonunda *«A German publisher of extremely radical pretensions»*, «Oldukça radikal bir hava takınan bir kitapçı» olmuştur. Doğrusu, *«Aşırı»* (ya da *«son derece»)* «radikal iddiaları o-

lan...» olmalıydı. *(Oldukça* ile *aşırı* arasındaki fark, çeviri açısından salt bir nüans tercihi sorunu değildir; çeviriye yaklaşım, metne sadakat ve sorumluluk açısından oldukça değil, *son derece* önemlidir!)

Dördüncü paragrafta *«The event itself appears in his work like a bolt from the blue»*, «Ona göre bu olay, gökten gelen bir yıldırım gibi ortaya çıkıyor» diye çevrilmiştir. Yıldırım gökten başka nereden gelir? Marx, 18. Brumaire'in oluş nedenlerini ve ortamını Hügo'nun izah edemediğini söylemek istiyor. Burada çevirl, «sanki gökten zembille inmiş» ya da *«bulutsuz* gökten düşen bir yıldırım gibi ortaya çıkmış» olmalıydı.
Yine aynı pragrafta «Bu bireye.... bir kişisel lnisyatif gücü *vermekle....»* değil, «atfetmekle» ya da «yakıştırmakla» olacaktır. Çünkü burda kullanılan İngilizce kelime *«ascribe»*dır. Mantık da bunu gerektirir.

Sondan bir önceki paragrafta *«Colonel Charras opened the attack on the Napoléon cult in his work on the campaign of 1815»* cümlesi şöyle çevrilmiş: «Albay Charras, 1815 kampanyasındaki çalışmalarında, Napoléon Kültüne karşı saldırıya başladı.» Biz hangi yanlışı düzeltmekle başlasak? Burada *«Campaign»*, «Kampanya» (pancar ya da seçim kampanyası) değildir. «Askerî harekât»tır. Napoléon'un nihaî yenilgisiyle sonuçlanan ünlü askerî harekâttan söz ediliyor. Üstelik Albay Charras bu «kampanyada *çalışmıyor»*, 1815 harekâtı *hakkında eser yazıyor.* Sonra «kampanyadaki çalışmalarıyla... saldırıya başlamıyor,» 1815 harekâtı hakkındaki eseriyle «... saldırıyı *başlatıyor.»* Cümlenin doğru çevirisi şöyledir: «Albay Charras, 1815 harekâtıyla ilgili eserinde, Napoléon kültüne saldırıyı başlatı.»

Son paragrafta *«...while the great, productive mass of the populatian...»* sözü «nüfusun büyük *bir* üretken bölümü olan esirlerin» diye çevrilmiştir. Cümlenin aslında «bir» yoktur, «bölüm» yoktur. Marx, *«... nüfusun büyük üretici çoğunluğu»*ndan söz ediyor.

Nihayet bu son paragrafın çevirisi sonunda «....bunların politik ürünleri arasındaki benzerlik, Canterbury Piskoposu ile Başrahip Samuel arasındaki benzerlikten daha fazla değildir,» deniliyor. Bu cümleden ne anlaşılır? Canterbury Piskoposu (ki piskopos değil, Başpiskopos olacak) ile Başrahip Samuel arasında bir benzerlik var. «...bunların politik ürünleri (eski ve modern sınıf mücadelelerinin maddî ve ekonomik koşullarının politik ürünleri) arasında da benzerlik var. Ama bu sonuncular arasındaki benzerlik öbürleri arasındaki benzerlikten daha fazla değil!..

Oysa Marx tam tersini söylüyor. Cümleyi böyle kurması, bir edebî uslûp gereğidir. Cümlenin İngilizcesi şu: *«With so complete a difference between the material, economic conditions of the ancient and the modern class strunggles, the political figures produced by them can likewise have no more in common with one another than the Archbishop of Canterbury has with the High Priest Samuel.»* Cümlenin doğru çevirlsinin şöyle olması gerekir: «Eski ve modern sınıf mücadelelerlnin maddî, ekonomik, koşulları arasında böylesine tam bir ayrılık varken, bu kosulların yarattığı siyasî kişilikler» (ya da «bu koşulların politik ürünleri») «arasında da, Canterbury Başpiskoposu ile Başrahlp Samuel arasında ne kadar benzerlik varsa ancak o kadar benzerlik olablir.»

ENGELS'İN ÜÇÜNCÜ ALMANCA BASKIYA ÖNSÖZÜ:

İkinci paragrafta «Kimileri tarafından kızgın bağırışlarla *karşı çıkılan»* diye verilen çeviri aslında «...öfkeli haykırışlarla *takbih edilen»;* «kimileri tarafından ise lhtilâlden ve onun yanlışlarından bir kurtuluş olarak kabullenilen» ise «... ihtilâlden kurtuluş ve ihtilâlin *hataların* bir cezası olarak kabullenilen...»; «herkes tarafından sadece merakla karşılanan», «.. herkesi *şaşkına çeviren»* ya da «hayretler içinde bırakan» olmalıydı. Yine aynı cümlede «like a thunderbolt from the *blue»* deyimi «göklerden çakan bir şimşek gibi» dlye yanlış çevrilmiştir. *«Bolt»* şimşek değil, *yıldırım*dır. Göklerde çakmaz, gökten düşer. *«Thunderbolt from the blue»* «mavi gök»ten, yani bulutsuz, açık gökten düşen yıldırımdır. Burda olayın *beklenmedik,* apansız yanını vurgulamak için kullanılmış bir benzetmedir. Yine aynı cümlenin sonunda çevirmen, Engels'ln *«...and in so doing did not even need to treat the hero of the coup d'etat otherwise than with the contempt he so well deserved,»* sözünü «...ve bövlece coup d'etat'ya hakettiği kızgınlığı gösterdi.» dive kestirmeden vanlıs çeviri Engels'ln anlamını tam anlamıvla hıfzetmiş, ve bövlece Engels'e hiç de hakketmediği bir savgısızlık göstermlştir! Bu cümledeki yanlısların kapsamını ve uzantılarını ivice belirtebilmek için cümlenln İngillzcesini uzun olmasına bakmadan buraya aktarmaktan baska care bulamıyoruz: *«İmmedlatelv after the event that struck the whole political world like a thunderbolt from the blue, that was comdemned bv some with loud cries of moral indianation and accepted by others as salvation from revolutlon and as punlshment for its errors,*

but only wondered at by all and understood by none —immediately after this event Marx came out with a concise, epigrammatic exposition that laid bare the whole course of French history since the February days in its inner interconnection, reduced the miracle of December 2 to a natural, necessary result of this interconnection and in so doing did not even need to treat the hero of the coup d'etat otherwise with the contempt he so well deserved.»

Üçüncü paragrafta *«But for this, Marx's thorough knowledge of French History was needed,»* cümlesi tam tersi bir anlamla çevrilerek, Türkçede «Ama bundan önce, Marx'ın Fransız tarihini oldukça iyi bilmesine gerek vardı,» ya dönmüştür. Doğrusu, «Ama bunun için, Fransız tarihini Marx kadar eksiksiz» ya da («tam, derinlemesine») «bilmeye gerek vardı,»dır.

Yine üçüncü paragrafta bundan sonra gelen cümlede *«the changing political forms within which they («historical class struggles») move and in which their results are summarized have been stamped in the sharpest outline»* cümlesi şöyle çevrilmiştir: «bunların («tarihî sınıf mücadelelerinin») *içinde hareket eden* ve sonuçlarının özetlendiği, değişen politik biçimlerin en keskin çizgilerle mühürlendikleri....» Cümlede söylenen bunun tam tersidir. «Değişen politik biçimler» sınıf mücadelelerinin içinde hareket etmiyor, sınıf mücadeleleri değişen politik biçimler içinde hareket ediyor! Üstelik neyin ne tarafından «mühürlediği» de belli değil. *«to be stamped in the sharpest outline»*, «en keskin çizgilerle ortaya çıkmak» tır. Cümlede, genel olarak değişen politik biçimlerin, sınıf mücadelelerinin sonuçlarının damgasını taşıdığı, yani o sonuçlara tekabül eden yalın ve kesin biçimler olduklarını ifade edilmektedir. Bir yerde, İngiliz burjuva devrimiyle Fransız burjuva devriminin ürünü siyasî kurumlar arasında bir kıyaslama yapılmaktadır. Cümlenin İngilizce çevirideki aslı şöyle: *«France is the land where, more than anywhere else, the historical class struggles were each time fought out to a decision, and where, consequently, the changing political forms within which they move and in which their results are summarized have been stamped in the sharpest outline.»*

Aynı paragrafta bundan sonra gelen *«Centre of feudalism in the Middle Ages, the model country of unfied monarchy, resting on estates, since the Renaissance, France demolished feudalism in the Great Revolution and established the unalloyed rule of the bourgeoisie in a classical purity unequalled by any other European land,»* cümlesi şöyle çevrilmiş: «Orta Çağlarda feodalizmin merkezi, Rönesanstan beri sınıf ve zümrelere dayanan örnek bir birleşik monarşi ülkesi olan Fransa, Büyük İhtilâlde feodalizmi yıkmış ve diğer herhangi bir Avrupa ülkesinde görülmeyen bir saflıkta burjuvazinin müttefiksiz iradesini kurmuştur.» Baştan başlıyalım: 1) «Sınıf ve zümrelere dayanan» değil, *«estates»*e, yani *sınıf ve zümreler olgusu üzerinde yükselen siyasî biçimlenmenin belli bir türüne:* soylular, ruhban sınıfı ve avam ayrımına dayanan! 2) «...örnek bir birleşik monarşi ülkesi» değil, «...birleşik monarşinin örnek ülkesi»! Ve nihayet, 3) yanlış çevirinin şahikasına erişip en saf (ya da safdil) *revizyona* dönüşmesi: burjuvazinin «katışıksız («saf») hâkimiyeti»nin, «burjuvazinin *müttefiksiz* hâkimiyeti» olarak çevrilmesi! İngilizce «unalloyed» (katışıksız) kelimesinin çevirmenin kafasında çağrıştırdığı anlaşılan «unallied» (müttefiksiz) kelimesi metinde yer almış olsaydı, sahiden Engels'in tarihî materyalizme bugüne dek keşfedilmemiş bir katkısından söz edilbilirdi. Ne yazık ki sözkonusu «katkı» ne Engels'in, ne de Önsözün İngilizce Moskova baskısınındır; o şeref olsa olsa bu önemli eserin Türkçe çevirmenine ya da bu çeviriyi yayınlayanlara aittir!

On Sekiz Brumaire'in yeni Türkçe baskısının ilk beş sayfasında yer alan daha başka çeviri yanlışlarını ayrıntılarıyla belirtmeye yerimiz ve vaktimiz elvermiyor. Esas metinde daha neler olduğu, yukarıdaki kısa incelemeden anlaşılabilir Bununla birlikte, esas metinde gözümüze çarpan bir başka yanlışa, tarihî materyalizmin özünü ve somut siyasî olaylara uygulanışını çarpıtması bakımından öneml büyük olduğu için, değinmeden geçemeyeceğiz.

Türkçe çevirinin 20. sayfasında ortalara doğru şöyle iki cümle var: «Modern bir ihtilâlin genel içeriği böylelikle ortaya konulmuştu. Herşeyle garip bir biçimde çelişkili olan bu içerik, eldeki malzeme ve kitleler tarafından elde edilmiş eğitim derecesiyle verilen koşullar ve ilişkiler altında pratikte hemen gerçekleştirilebilirdi.»

Bu iki cümle İngilizce çeviri *metninde tek cümledir ve anlamı* Türkçesinde verildiğinin tam tersidir (ve zaten öyle olmamasına da imkân yoktur.) Şöyle diyor Marx o cümlede: *«There was thus indicated the general content of the modern revolution, a content which was in most singular contradiction to everything that, with the material available, with the degree of education attained by the masses, under the given circumstances and relations,*

could be immediately realised in practice.»

*«... A content which was in most singular contradiction to everything...»*in Türkçesi «herşeyle garip bir biçimde çelişkili olan bir içerik» değildir; «most singular contradiction», «taban tabana çelişki, tam çelişki»dir. Sözkonusu içerik de «herşey»le değil, «eldeki malzeme *(material avaiable),* v.s.... gözönünde tutulduğunda, o an için pratikte gerçekleşebilecek her şeyle» çelişmektedir. Dolayısıyla, modern devrimin genel içeriği o dönemde *pratikte hemen gerçekleştirilebilecek bir içerik değildi* diyor Marx. Sayın çevirmen Marx'ın cümlesini doğru çevireceği yerde anlamını ters yüz etmiş ve tarihî materyalizmin en temel öncüllerinden birini böylece altüst eden bir cümleyle sayın yayıncılar, Türkiyeli okuyucuya «Marx çevirisi» sunmuşlar!

Son bir söz daha. Kitabın adı *«Louis Bonaparte'ın On Sekizinci Brumaire'i»* değildir. «Louis Bonaparte'ın *18 Brumaire'i*»dir. Kitaba bu adı takmak, örneğin 12 Marta «On İkinci Mart» demeye benzer. Ne var ki bu kısa incelemede sözünü ettiğimiz ve etmediğimiz daha nice yanlışlar gibi burada da kabahatin büyüğü çevirmende değil, ellerinde olmayan nedenlerden ötürü yetersiz kalan kişilere böyle çeviriler yükleyen, özellikle teorik çevirilerin kollektif bir çalışma ürünü olması gereğini hiçe sayıp ellerine geçen metni kendileri ehliyetle denetleyemedikleri gibi başkalarına denetletme ihtiyacını da duymayan, bu yüzden yol açtıkları mazarratın sorumluluğunu dahi idrakten âciz yayıncılardadır. ■

AZGELİŞMİŞLİK VE EMPERYALİZM
Derleyen: Atilla Aksoy
Gözlem Yayınları
235 sayfa, 15 Lira

Gözlem Yayınları'nın bu kitabı Türkiye'nin yayın hayatında oldukça yeni sayılacak bir türü getiriyor. Bu çeşitten derlemeler son zamanlarda Batı'da, bütün teorik-kültürel alanlarda çok yaygın. Çünkü bir derlemenin çok bariz avantajları var: Belli bir konuda söz söylemiş, sözünün değeri olan birçok yazarın görüşlerini bir araya getirerek okura önemli bir rahatlık ve kolaylık sağlıyor. Dergilerde kalmış, aranıp bulunması, bu işlere vakit ayırmasına imkânı olmayan okura çok güç gelen yazıları, konunun bir uzmanı buluyor, bir araya topluyor. Böylece, bir konuyu, değişik yorumlarıyla birlikte okura sunuyor.
Derleme türünün yaygınlık kazanmasına başka nedenler de bulunabilir. Bir neden, çağımızın dünyasında, her konuda çok farklı yaklaşımlar olmasıdır. Bu yüzden bir konuda kaç kişinin hangi farklı yorumları getirdiğini bilmek çok önemli. Bu, artık yalnız uzmanı değil, uzmanlık düzeyine varmayan bir bilgiyi arayan okurun da ihtiyacı. Dünyanın yalnız kapitalist - sosyalist ekseni çevresinde bölünmesini değil, aynı zamanda bu kutupların da kendi içlerinde çeşitli kamplara ayrılmasını yansıtan bir olgu.

Bir başka neden de, çağımızda, «makale»nin, aşağı yukarı «kitap»la eşit düzeyde bir değer kazanması. Bir konu çeşitli kitaplarda işlenip, iskeleti belirginleşince, bütünün *nasıl yorumlanacağı* noktası önem kazanıyor. Bunun için de, «makale» çerçevesi çok zaman yeterli olabiliyor. Böylece, az çok bilinen bir konu üstüne bir «makaleler derlemesi» özellikle yarı-uzmanlaşma sürecindeki okur için yarar sağlıyor.

Atilla Aksoy'un «Azgelişmişlik ve Emperyalizm» üstüne derlemesi yukarıda sayılan yararları sağlayabilen ,olumlu bir çalışmadır. Tabiî Türkiye'de, bu çeşit çeviri derlemelerinin daha da özel bir işlevi var. Aksoy, belki bir derleme için oldukça geniş sayılabilecek bir alan seçmiş. Ama, kitabın önsözünde belirttiği gibi şu ilkeyi başarıyla uygulamış: «..doğru cevapların ancak doğru sorulara verilebilecekleri inancı içinde soruna çözüm getirmekten çok, doğru soruları üretmeye yönelik tartışmaları sergilemeyi ve yeni tartışmalara zemin hazırlamayı ön planda tuttuk.

Aksoy'un derlemesine aldığı yazarlar, gerçekten ciddî çalışmalar yapmış, dünyada bugün tartışılan ciddî tezleri üretmiş kişiler. Birikim'in ilk sayısında ele aldığımız Laclau-Frank tartışması bu kitapta da var. İkinci sayımızda tanıttığımız Emmanuel, derlemede, daha başka bir yazıyla (ve derlemecinin haklı olarak koyduğu ihtiyat payı çerçevesinde) yer alıyor. Bettelheim'in ona verdiği önemli cevap da burada var. Magdoff, Dos Santos, Pilling, Florian, Szentes gibi yazarların makaleleri, emperyalizm tartışmasını izlemek isteyen okurları doyuracak nitelikte. Aksoy'un, yazarları ve tezlerini tanıtan kısa önsözlerini de özellikle yararlı buluyoruz.

Bir özelliği de, gerek yeterince konuya hazırlıklı olmayan okura bazı sağlam bilgiler vermek, gerekse daha ileri düzeyde olan okura çağdaş tartışmaların doğrultusundan haberli kılmak gibi uzlaşması zor iki işi bir arada yapmaktaki başarısı olan bu kitabın okuyan herkese yararlı olacağı kanısındayız.

MURAT BELGE

AZ GELİŞMİŞLİK SÜRECİNDE TÜRKİYE 1 Bizans'tan Tanzimata Yazan: Stefanos Yerasimos Gözlem Yayınları 1974 538 sayfa, 35 lira.

1960'lardan sonra Türk toplumunun tarihî evrimini konu edinen birçok çalışma yayınlandı. Bu çalışmaların ortak yanı günümüzü kavramak amacıyla kendi gerçeğimizi ve tarihî gelişim koşullarını sergilemek oluyor genellikle. Bu alanda son olarak yayınlanan çalışmalardan biri de *Stefanos Yerasimos*'un *AZGELİŞMİŞLİK SÜRECİNDE TÜRKİYE* adlı eserl.

Bilindiği gibi, 1960'lara kadar yanlış bir tarih anlayışı ile kaleme alınan birçok araştırmada geçmişin yüceltilmesi ile Osmanlı İmparatorluğunun başındaki pek çok padişahı kıyasıya eleştirme at başı gitmekteydi. Özellikle Cumhuriyet döneminden sonraki araştırmalar bir yandan tarihimizi Orta-Asya'ya dayayarak farklı bir yapıya sahip olduğumuzu belirtmekte, bir yandan da artık batılı olduğumuzu gerekçelemeye çalışan yorumlarla sonuçlanmaktaydı.

Ancak 1960'lardan sonra sistemli ürünlerini vermeye başlayan klasik Marksist anlayış belli bir görüş açısından bugünü kavramak amacıyla düne eğilmeye başladı. Ama Marksist tarih anlayışı konusunda özgün bir anlayışa varamamış ve bu konudaki çalışmaların eksikliği yüzünden olgunlaşamamış düşüncelerin yeni bir açmaza düşmesi de kaçınılmazdı.

Böylece, sonuçta ileri sürdüğü düşünceleri alabildiğine abartan iki anlayış hâkim olmaya başladı bu konudaki çalışmalara. Buna göre, Osmanlı toplumu ya Batı'dan apayrı bir gelişim doğrultusu izlemiştir ya da Batı'dan farklı şekiller göstermekle birlikte tek doğrusal yönde bir gelişme göstermiştir. Bu ve bunun gibi birçok görüş ayrılığının temel kaynaklara yani belgelere inmemekle desteklendiğini de ayrıca belirtelim.

Oysa yarını kurmanın ve etkilemenin ipuçlarını, toplumumuzdaki tüm kurumları kendi değişim tarihi içinde incelemekle ve üretim tarzları ile bunların özelliklerinin neler olduğunu ortaya koymakla yakalayabiliriz.

İşte yukarıda sözünü ettiğimiz Stefanos Yerasimos'un *Azgelismişlik Sürecinde Türkiye* adlı eseri böyle bir çabanın örneği olması açısından ele alınması gereken bir kitap.

İlk olarak, Bizans döneminden Tanzimata kadarki gelişimin ele alındığı I. cildi yayımlanan kitabın sonunda belirtildiğine göre 3 ciltte tamamlanacak olan araştırma 1971 buhranıyla noktalanıyor.

Halen Paris Vincennes Üniversitesinde Öğretim Üyesi olduğu belirtilen yazarın, zengin bir tarihî belgeler demetinin değerlendirildiği çalışması, Türk tarihini Anadolu tarihi paralelliği içinde çok geniş bir zaman dilimi boyutlarında ele alması açısından ayrı bir önem kazanıyor.

Paris Üniversitesinde doktora tezi olarak kaleme alınan çalışmaya bir önsöz yazan ünlü araştırmacı *Yves Lacoste* kitabın «yalnız Türkiye'nin alınyazısıyla ilgilenenler için değil, sorunları insanlığın çok büyük bir kısmının tarihî evrim düzeyinde ele alanlar için de son derece ilgi çekici» olduğunu belirttiği kitabı burada kısaca tanıtmaya çalışacağız.
Genç araştırmacı Yerasimos kitabın Giriş'inde ekonomik ya da sosyal olgunun kavranması için sosyo-ekonomik yapıların çözümlenmesinin zorunlu olduğunu, böyle bir yaklaşımın da çalışmasını «Azgelişmişlik» sorununun tümüne dayandırdığını belirterek başlıyor söze. Azgelişmişliğin sosyo-ekonomik yapılarının ise emperyalist egemenliğin sosyo-ekonomik yapılarıyla bağımlı olduğunu ve bunların da birbirinden ayrı tutularak incelenemeyeceğini öne süren yazar, «farklı üretim tarzları içindeki insan toplumlarının topyekûn olarak ilerlemesi aynı anda olmadıkça emperyalist egemenlik kaçınılmaz bir tarihsel aşama haline gelmektedir» sonucuna varıyor.

Daha sonra, eşitsizliğin gerçek emperyalist ilişkilerin ortaya çıkmadığı prekapitalist toplumun diğer toplumlarla ilişkileri içinde doğduğunu öne süren Yerasimos, bu eşitsiz ilişkilerin biçiminin de, içeriğinin de doğduğu toplumun iç dinamiğine, giderek kendi üretim tarzına özgü yapılarına bağlı olduğunu belirtir.

Son olarak, batı Avrupa'yla Osmanlı toplumu arasındaki ilişkilerin ilk merkantil birikim çağında başlamadığını, bu ilişkilerin «feodal Avrupa'yla bir çeşit feodal emperyalizm egemenliğine alt olguları içinde barındıran Bizans toplumuna kadar uzandığını; bu yüzden de sözkonusu eşitsizliğin eskiden beri süregelen bir eşitsizlik olmayıp iç dinamikle dış ilişkilerin karşılıklı olarak birbirlerini etkilemeleri sonucu egemenlikler arasında zamanla ortaya çıkan bir yer değiştirme olduğunu söyleyen yazar ilk kitapta emperyalist ilişkilerin kurulacağı dönemi ele alacağını belirtir.

Osmanlı Devletinin bağrında oluştuğu Anadolu'nun çok eskilere giden tarihini çözümlemeye çalışan yazar bu geniş zaman dilimi içindeki gelişmeleri 8 bölümde inceliyor :

I—Türklerin Gelişinden Önce Anadolu (Bizans Çağı)

II—Asya Tipi Üretim Tarzı (Oluşumu, Özellikleri, Evrimi)

III—Anadolu'ya Gelişlerinden Önce Türkler (Türk Kabile Yapılarının Evrimi İslâm Dünyasına Giriş)

IV—Anadolu'da Türk Fethi (Selçuklular)

V—Osmanlı Devletinin Oluşması (Kabile Yapılarının Dönüşümü, Fethin Örgütlenmesi)

VI—Osmanlı Toplumunun Yapıları (Toprağa Bağlı İnsanların Statüsü, Toprak Gelirleri ve Bölüşümü, Bürokrasi, Ulema)

VII—Yapıların Çözülüşü (Akdeniz Ekonomisi ve Osmanlıların Katılışı, Ticaret Yollarının Değişmesi Ayaklanmalar..)

VIII—Evrimleşme Teşebbüsleri (İç Çelişkiler, Bürokrasinin Evrimi, Feodal Teşebbüsler, Kapitalist Teşebbüsler, Yabancı Etkiler, Emperyalist Yapıların Yerine Oturması, 1838 Ticaret Antlaşması)

Görüldüğü gibi hayli geniş bir dönemi ele alan yazar bu tutumuyla Türk toplumunun tarihî gelişimini genellikle Tanzimat döneminden başlayarak inceleyen araştırmalardan ayrı bir nitelik taşıyor.

Ele aldığı tarihî dönemlerin ayrıntılı bir incelemesine girişmeden kısaca tanıtmaya çalıştığımız bu eserin bizce en önemli yanı Osmanlı İmparatorluğunun bağımlı hale gelişinin ondokuzuncu yüzyıldan çok önceleri meydana geldiğini ortaya koyması ve sömürgeleşme sürecine girişiyle sömürgeleşmesinin, sömürgeci güçlerle ittifak halinde olan yerli yönetici sınıfların tutumuyla gerçekleştiğini gözler önüne sermesidir.

Osmanlı İmparatorluğunun ne zamandan beri ve ne şekilde bağımlı hale geldiğini araştıran yazarın Asya Tipi Üretim Tarzından hareket eden ama onun kalıpları içinde sıkışıp kalmamaya çalışan bu çalışması Asya Tipi Üretim Tarzını bilimsel bir çalışma varsayımı olarak ele alması açısından özel bir önem taşıyor.

Ancak ele alınan sürenin genişliği ve bu dönemler hakkındaki çalışmaların sayılı oluşunun yanı sıra, dönemlerle ilgili belgelerin azlığı göz önüne alınacak olursa değerlendirmelerin birçoğunun tartışmalara yol açacağı açıktır.

Özellikle Batı kaynaklarından geniş bir şekilde yararlanan Yerasimos'un çalışmasında hemen hemen bütün dönemleri konuya gereken ağırlığı tanıyarak ele alması, devlet kurumlarının örgütlenme biçimlerine ve iktidar tiplerinin çözümlemesine yer vermesi yöntem ve çözümleme özellikleri olarak önem kazanıyor.

Ele aldığı bölümlerin ayrıntılı bir incelemesine girişmeden belirli özellikleri açısından kısaca tanıtmaya çalıştığımız eserin diğer bir olumlu yanı çalışmanın getirdiği bütünle ilgili varsayımları, ortaya çıktığı yerlerde vermesi ve yeniden tartışarak ele aldığı dönemle bağlantı kurması oluyor.

Son olarak kimi zaman iç dinamiğin, kimi zaman dış dinamiğin ön plana çıktığı bir oluşum sürecine sahip olan Türk tarihini bin yıldan daha gerilere uzanan bir süreç içinde ele alan bu çalışmanın, sadece bu özellikleriyle bile bu konudaki çalışmalara katkıda bulunacağını söyleyebiliriz.

Dileğimiz böyle bir bakış açısıyla Türk toplumunun evrimini ele alan çalışmaların daha da artması. ■

KURTULUŞ
Anadolu Yayınları
291 Sayfa, 25 Lira

Sosyalist hareketimizin tarihi, pek çoğumuz tarafından yeterince bilinmemektedir. 1960'lara kadarki gelişim üzerine, geniş ölçüde anti-komünist yayınlardaki sınırlı belgelerden veya 1960 sonrası tartışmalarda kullanılan bazı açıklamalardan başka kaynak hemen hemen yoktu. Geniş bir çevre, bu bilgilerle geçmişi değerlendirmek durumundadır.

Son zamanlarda gerek bazı yayınlardaki —çoğu yine polemik amacıyla yeralan— belge ve hatıraların yanısıra eski dergi ve gazetelerin derlemeleriyle oluşturulan belgesel kitaplar da çıkmaya başladı.

«Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisinin organı» *Kurtuluş*'un 1919-1920 yılları arasında çıkan 6 sayısını içeren belgesel kitap da bu son sözünü ettiğimiz türden. Kuşkusuz yararlı çabalardır bunlar. Ayrıca «geçmişe sahip çıkma» konusunda hayli yaygın bir tartışmanın varlığında bunlar daha da önemli.

Kurtuluş, derleyenin de belirttiği üzere bilimsel sosyalizmin Türkiye'deki ilk yayın deneyidir. İçinde yeralan yazılar sosyalist hareketin ilk kalkış tezlerini; bunları ele alış, yorumlayış biçimlerini göstermesi açısından son derece ilginçtir.

Bu yayında, Türkiye sosyalist hareketine hemen hemen 50 yıl egemen olan ana eğilimleri görmek mümkündür. İçlerinde Dr. Şefik Hüsnü, Ethem Nejat, V. Nedim Tör, Sadrettin Celâl Antel v.b. hareketin sonraki dönemlerinde de adı bulunan, hattâ önder kadroyu oluşturan yazarlar, dergide «sosyalizmin tanıtılması» amacına yönelik

çeşitli konularda yazılar yazmışlar.

İlginç olan ve amacının sınırlılığı, seslendiği kitle ve işgal İstanbul'unda yayınlanmasına rağmen gözden kaçmayan özellik şu: 1919-20 yıllarının, gerek dünya ve gerekse Türkiye için çok önemli bir dönem olmasına rağmen ne Ekim Devrimi ve ne de işgal edilen Türkiye üzerine ima yoluyla bile olsun hiç denecek kadar az yayın yapılmış olması. Bunu işgal sansürüne yorsak bile derginin içeriğine bakıldığında pek yerinde bulamadık. Ayrıca dergide açıklanan sosyalist anlayışın popülist temalarla sergilenmesi de dikkate değer. (Örnek olarak E. Nejad'ın 75 sayfadaki «Proletarya Kimlerdir» yazısı ve Zenun'un 237. sayfadaki yazısını verebiliriz.)

Belgeler, 1919-1920'lerde uluslararası sosyalist hareket içinde çatışma halinde bulunan iki temel görüş konusunda sessiz, uzlaşıcı bir havayı yansıtmakta. Gerçi amacı «sosyalizmi anlatmak» olan ve sansür altında çıkan bir derginin açık tavırlara, tartışmalara yer vermemesi doğaldır. Ancak, yukarıda anılan uluslararası hareket içindeki iki temel eğilimle de (SBKP ve III. Enternasyonal ile II. Enternasyonal) paralellik kurabileceğimiz yaklaşımlar yanyanadır. Yine de temel konuların açıklanmasında II. Enternasyonalci bir eğilim ağır basıyor. Bu eğilim, daha sonraları Kemalizm'le uzlaşma, onu etkileme yolunu seçecektir. Türkiye Sosyalizminin Kemalizm'le olan değişik tonlardaki ilişkisi günümüze dek sürer. Derginin, 'Doğu sorunu', ezilen uluslar, emperyalizm gibi Türkiye için temel konularda söyledikleri ve daha da önemlisi Ekim Devrimi'nin sömürge ve yarı sömürge ülkelerdeki etkisi karşısında III. Enternasyonale ilgiyle baktığını anlıyoruz. Daha sonra III. Enternasyonale girmekle beraber Türkiye sosyalistleri içinde ikilem giderilmemiştir. Nitekim zamanla ortaya çıkan cyrılıklar, sapmalar, sosyalizmi bir kurtuluş sorunu çerçeyesinde ele alma yanı ağır basan bir eğilim içinde doğaldır. Diğer şartların yanında sosyalizme bu biçimde yaklaşım, hareketin kendi içinde arınma sürecini güçleştiren önemli bir etkendir.

«Kurtuluş» derlemesi içinde geçen tahliller, açıklamalar, bugün ekonomik ve sosyal yapısı o günlere göre çok değişmiş olan Türkiye için ancak bir karşılaştırma değerine sahiptir. Kitabın asıl önemi, yukarıda belirttiğimiz genel çerçeve içinde; sosyalist hareketimizin tarihsel gelişimine doğru bir yorum getirmeye yardımcı oluşundadır. ■

KİTLE YAYINLARI

SEÇME YAZILAR DİZİSİ

- Grev (toplatıldı) V.İ. Lenin
- Nereden Başlamalı (Toplatıldı) V.İ. Lenin
- Faşizme ve Sarı Sendikalara Karşı Mücadele Yolları (G. Dimitrov). (Çıkıyor)

EĞİTİM DİZİSİ

1. Sınıf Nedir (toplatıldı)
2. Sınıf Mücadelesi (Toplatıldı)
3. Kapitalist Toplumda Sınıflar (Toplatıldı)
4. Türkiyede Sınıflar (Toplatıldı)
5. Parti Nedir (Yeni Çıktı)
6. Parti İlkeleri (Yeni Çıktı)

●

Her broşür 2 liradır

10 adete kadar posta pulu karşılığı gönderilir.

●

İsteme adresi: PK. 71 — İstanbul

Birikim

AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

2

BEKLENEN
KİTAP

stefanos
yerasimos

AZGELİŞMİŞLİK SÜRECİNDE TÜRKİYE

2-TANZİMATTAN I.DÜNYA SAVAŞINA
40 lira

1-BİZANSTAN TANZİMATA
35 lira

BİLİM ARAŞTIRMA DİZİSİ

P.K. 966 Karaköy/İSTANBUL

GÖZLEM YAYINLARI